Domnitori
și voievozi
ai țărilor
române

2

ȘTEFAN S. GOROVEI

DRAGOȘ ȘI BOGDAN

DOMNITORI ŞI VOIEVOZI AI ŢĂRILOR ROMÂNE

ȘTEFAN S. GOROVEI

DRAGOȘ ȘI BOGDAN
ÎNTEMEIETORII MOLDOVEI

Probleme ale formării statului feudal Moldova

EDITURA MILITARĂ
BUCUREȘTI - 1973

Coperta:
STIHI BOGDAN

Părinților mei

Motto :

„...Cu grijă de adevăr, cu compătimire pentru suferinți, cu bucurie pentru triumfurile scump cîștigate, și, înainte de toate, cu ceea ce învie orice narațiune : cu iubire.

N. IORGA

CUVÎNT ÎNAINTE

De aproape un veac, problema întemeierii statelor feudale Moldova şi Ţara Românească stă în faţa istoriografiei româneşti ca o enigmă care se lasă greu descifrată. Contribuie la aceasta numărul mic de izvoare care pot furniza informaţii despre acel nebulos veac XIV din ţinuturile carpato-dunărene. Graţie efortului unor generaţii succesive de cercetători — pentru care întemeierea statelor române a fost, constant, o piatră de încercare — s-au putut descifra pînă azi părţi din această enigmă, precum, în primul rînd, sensul *acţiunii de întemeiere, lămurindu-se, prin lungi discuţii şi critici, negative şi pozitive, rolul primordial al dezvoltării interne, fără a se neglija, însă — în cazul Moldovei, mai ales — impulsul exterior Discuţii la fel de aprinse, dar la fel de folositoare, au făcut lumină şi în privinţa* personajelor *care au jucat un rol de seamă în aceste evenimente ; astfel, legendarul Negru Vodă tinde să devină, în lumina ultimelor cercetări şi interpretări, un personaj istoric real, un voievod muntean numit poate Radu, şi care ar fi domnit între anii 1290 şi 1315 şi ar fi fost îngropat în vechea necropolă dinastică de la Cîmpulung-Muscel.*

Discuţiile au fost mai puţin rodnice în ceea ce priveşte cronologia *acestor evenimente, nu atît pentru Ţara Românească, unde există cîteva docu-*

mente și inscripții care permit o jalonare aproape definitivă a domniei lui Basarab I și a urmașilor săi imediați, cît pentru Moldova. Și azi, încă, rămîne nesigură cronologia voievozilor moldoveni din veacul al XIV-lea, cu toate străduințile unor istorici distinși, care au reușit, de altfel, să aducă unele contribuții fundamentale în rezolvarea acestei chestiuni.

În mai multe rînduri, ne-am preocupat de probleme ale istoriei Moldovei în veacul al XIV-lea; cartea aceasta însumează și unele rezultate ale acestor preocupări, unele publicate deja sub formă de studii și articole, altele prezentate sub formă de comunicări la diverse reuniuni științifice; în fine, altele vor forma obiectul unor studii viitoare, în speranța că însăși această carte nu va fi decît nucleul alteia, de alte proporții, și, poate, cu mai puține semne de întrebare și mai puține formulări de genul „se pare" Căci — de ce să n-o spunem? — istoria noastră e un domeniu în care descoperirile de însemnătate se fac la intervale destul de mari de timp, mai ales cînd e vorba de veacul al XIV-lea. Dar lucruri noi se pot aduce și privindu-le pe cele vechi printr-o optică nouă. Cu alte cuvinte — non nova, sed nove *nu (lucruri) noi, ci (într-un mod) nou.*

Cititorul va fi, desigur, uimit să constate deosebiri între prezentarea unor evenimente în filele acestei cărți și prezentarea acelorași evenimente în Istoria Românieі *sau în cele trei compendii apărute în ultimii ani; iubitorii de cronologii precise și definitive vor fi mîhniți să constate fixarea altor jaloane cronologice ale acelor evenimente. Trebuie, deci, avertizați că istoricii înșiși nu au*

căzut încă de acord asupra acestor chestiuni și că sistemul cronologic expus în paginile care urmează ne aparține.

Dar, pe măsură ce trece timpul, părerile diverg tot mai puțin și unele ipoteze sau puncte de vedere sînt acceptate de cercuri tot mai largi de cercetători. Și atunci, o carte care să arate publicului de cititori nespecialiști rezultatele cele mai noi ale cercetării devine esențialmente necesară. Este ceea ce tinde să fie volumul de față.

*

Întemeierea statelor feudale românești constituie un punct de cotitură din viața unui popor al cărui trup fusese chinuit, secole în șir, de năvăliri și stăpîniri „barbare", la capătul cărora, nu într-un suprem efort, ci ca o încununare firească, a stat închegarea unor organisme statale unitare și independente Un drum străbătut încet, dar sigur — acela al feudalismului — a asigurat existența tuturor acelor factori — economici, sociali, politici, militari, religioși și culturali — necesari în interior, iar o conjunctură internațională a favorizat această acțiune internă. Nimeni nu se mai îndoiește astăzi că întemeierea statului feudal Moldova este rezultatul unei neîntrerupte dezvoltări interne, al unei necontenite acumulări cantitative, pentru care acțiunile lui Dragoș și Bogdan — ca impuls exterior, incontestabil și el — au constituit doar fermentul necesar saltului și transformării calitative.

Prin Descălecători și Întemeietori *vrem să înțelegem, deci, nu numai personalități de prim rang*

din istoria noastră națională, căci numele unui Dragoș sau Bogdan simbolizează azi — mai mult decît niște legendari fondatori de stat — o epocă *și* o acțiune ; *dacă primul a lăsat urme de neșters în amintirea colectivă a poporului, cel de-al doilea a dat țării unul din numele sale, mult timp Moldova fiind numită de către străini* Bogdania. *Azi, îi delimităm convențional — Dragoș Descălecătorul și Bogdan Intemeietorul — dar ei au fost, la* vremea *lor, deopotrivă* Descălecători *și deopotrivă* Întemeietori ; *ba chiar, mai mult decît atît, acțiunea de întemeiere a statului se poate spune că a continuat și după moartea lui Bogdan : primii Mușatini — Petru I, Roman I, Ștefan I — sînt și ei niște Intemeietori, niște Fondatori, niște Ctitori, căci Moldova ne apare ca un stat deplin așezat, în marginile istoricește cunoscute și recunoscute de-a lungul secolelor, abia în domnia lui Alexandru cel Bun. Acesta este, de altfel, și sensul pe care Eminescu l-a dat celebrelor versuri din* Scrisoarea a III-a, *în care evoca pe Basarabi și Mușatini,*

Descălecători de țară, dătători de legi și datini,
Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
De la munte pîn'la mare și la Dunărea albastră.

Poate că unii vor fi mirați de folosirea cuvintelor descălecare, descălecător *Dar a existat* realmente *o descălecare, în sensul medieval al cuvîntului, și vom încerca să arătăm, la locul potrivit, dimensiunile reale ale acestei descălecări.*

Dezbaterea unor probleme spinoase a dat lucrării un caracter de demonstrație, și, pe alocuri, de polemică, deși n-a fost cîtuși de puțin în intenția

noastră de a polemiza prin intermediul cărții de față. Dar sînt unele probleme — precum controversa privind pe Koriatovici al căror istoric trebuia făcut, pentru ca cititorul să poată înțelege sensul unei interpretări noi, să poată distinge diferența de nuanță cu care am privit vechea controversă.

Pornind de la aprecierile lui N Iorga, am socotit necesare o sumă de precizări asupra veacului al XIII-lea, ale cărui evenimente stau la temelia închegării statelor noastre feudale.

I VEACUL STĂPÎNIRII TĂTARE

„...O realitate plină de însemnate și durabile urmări pentru veacul al XIV lea, cînd se întemeiază cea dintîi domnie românească."

N. IORGA

O POARTĂ VEȘNIC DESCHISĂ

Cel care cunoaște Moldova de azi, cu șosele asfaltate șerpuind printre dealuri molcome, cu orașe în care viața patriarhală — clasic moldovenească — face tot mai mult loc ritmurilor trepidante ale vieții moderne, dar care mai păstrează, încă, în cartiere mai retrase, căsuțe albe înconjurate cu grădini falnice, își poate cu greu imagina Moldova de altădată, din secolul trecut, de pildă. Șoselele prunduite de atunci pot părea automobiliștilor de azi un semn de adevărată barbarie, iar locuitorilor marilor orașe, obișnuiți cu largile bulevarde asfaltate, străzile pavate cu... lemn li s-ar părea de neconceput !

Cu cît e mai greu de imaginat, prin urmare, Moldova acelui început de veac XIII, acoperită de codri seculari, presărată cu așezări omenești, de tip predominant rural și în concentrări destul de rare, și, ici-colo, cîte una mai răsărită, înconjurată cu fortificații de lemn — o țară care încă nu se constituise ca atare și care nu avea alt stăpîn decît pe propriii ei locuitori. Pămînturi frumoase și bogate, peste care, vreme de aproape un mileniu, trecuseră, unul după altul, neamurile „barbare", unele asimilîndu-se, altele dispărînd fără să lase urme în viața localnicilor Cei mai însemnați fuseseră, fără îndoială, slavii, care, fiind un neam de agricultori, s-au statornicit repede, conviețuind cu

localnicii şi asimilîndu-se, în cele din urmă, în masa acestora. Stadiul în care se aflau slavii — trecerea la feudalism — uşurase această asimilare şi favorizase preluarea, de către localnici, a unor elemente de civilizaţie slavă, ceea ce a grăbit procesul de formare a relaţiilor feudale pe teritoriul românesc de azi.

Populaţia românească era organizată în obştii ţărăneşti, bazate pe viaţa şi munca în comun. În urma dezvoltării economice, a adîncirii diviziunii muncii, poziţia conducătorilor de obştii s-a întărit, formîndu-se o pătură conducătoare, care prefigura clasa feudală.

Se consideră azi că acţiunea de închegare a primelor formaţiuni politice prefeudale pe pămîntul ţării noastre a început din secolul al IX-lea. În adevăr, încă de la începutul secolului următor, pe teritoriul fostei Dacii se constată asemenea formaţiuni. Astfel, pentru primii ani ai acestui secol, sînt amintite, în Transilvania, cele trei „ducate", ale lui Gelu, Glad şi Menumorut, cucerite de maghiari înainte de anul 907 ; către mijlocul veacului, în Banat sînt atestaţi doi *jupani* — Voilă şi Vataul , tot atunci, dar în colţul opus al ţării, în Dobrogea, sînt menţionaţi alţi doi *jupani* — Dimitrie (943) şi Gheorghe. Pentru Moldova, asemenea menţiuni lipsesc, dar e de crezut că, de vreme ce relaţiile feudale acoperă spaţii atît de întinse, fiind atestate în trei colţuri ale ţării — Someş, Banat, Dobrogea — al patrulea colţ, Moldova, nu putea face excepţie. Numai că, în timp ce Transilvania stătea la adăpostul coroanei Carpaţilor, iar Dobrogea — în zona de influenţă bizantină, Moldova era ca o poartă veşnic deschisă pentru toţi

invadatorii pe care stepele răsăritene îi trimitea, în hoarde nestăvilite, spre bogățiile Europei. Astfel, în prima jumătate a secolului al X-lea năvăliseră pecenegii, apoi uzii, iar un secol mai tîrziu (1067-1071) — cumanii, de neam turcic. Păstori și crescători de vite nomazi, acești năvălitori au încetinit evoluția societății moldovenești pe drumul feudalismului, importanță mai mare au avut doar cumanii, care, cu timpul, se vor sedentariza și vor deveni creștini. Astfel se explică de ce închegarea formațiunilor politice în Moldova a suferit un decalaj față de restul teritoriului românesc.

Spre mijlocul veacului al XII-lea, unele izvoare menționează existența *berladnicilor,* care locuiau undeva, între Dunăre și cnezatul Haliciului (Galiția). Unii istorici consideră că este vorba de locuitorii unei formațiuni politice din Moldova, cu centrul la Bîrlad. Cercetările arheologice întreprinse în această zonă au scos la iveală, în adevăr, o mare aglomerare de așezări neîntărite — peste 200 la număr — care pot constitui proba materială pentru afirmațiile izvoarelor scrise [1]. În acest caz, Bîrladul ar fi cel mai vechi oraș moldovenesc.

Cîțiva ani mai tîrziu, în 1164, scrieri bizantine menționează existența *vlahilor* în apropierea cnezatului halician. În aceeași vreme, numeroase izvoare atestă existența în sudul Moldovei a unei populații numită *brodnici* și rămasă, pînă azi, destul de enigmatică. Unii au vrut să vadă în acest nume o deformare a berladnicilor; alții socotesc

---

[1] Ștefan Olteanu, *Evoluția procesului de organizare statală la est și sud de Carpați, în secolele IX-XIV,* în „Studii" nr 4/1971, p. 762.

că e vorba de locuitori de la vadurile Prutului (în slavă, *brod* înseamnă *vad)*; N Iorga, la un moment dat, a respins pînă și identitatea lor cu românii !

În nordul Moldovei, par a fi locuit *bolohovenii,* a căror origine e tot așa de discutată. După părerea unora, ar fi vorba de români *(volohoveni),* în timp ce, după părerea altora, *cnejii bolohoveni,* menționați de documente, ar fi niște rude ale cnejilor ruși, și anume descendenți pe linie feminină !

Berladnici, brodnici, bolohoveni... Nume stranii, amintiri îndepărtate, încețoșate, printre care istoricul bîjbîie nesigur Studiul realităților de pe teren aduce, însă, lămuriri mai interesante asupra evoluției societății noastre feudale.

Ilustrul principe, istoric și geograf Dimitrie Cantemir, scrie, probabil după tradiții, că, înaintea întemeierii statului moldovenesc, existau un fel de „republici" în zonele Vrancei și a Cîmpulungului moldovenesc. Cercetătorii au stabilit că aceste zone au fost acoperite cu sate răzețești ; este vorba, deci, de urmele organizării pe baza obștiilor. Asemenea formațiuni prestatale se dezvoltau, la începutul veacului al XIII-lea, și în restul Moldovei. Astfel, pe valea Bistriței, în apropiere de Piatra Neamț, pe înălțimea cu nume straniu, *Bîtca Doamnei,* arheologii au descoperit o așezare locuită încă din vremea dacilor și devenită, în secolul al XII-lea, locul unei fortificații ; s-a găsit acolo o monedă de la regele Bela al III-lea al Ungariei (1172-1196), s-au găsit bogate urme de viață economică și religioasă, întăriturI de bîrne, locuințe, o biserică — totul fiind distrus de un

mare incendiu pe la jumătatea veacului al XIII-lea, incendiu provocat, fără îndoială, de trecerea tătarilor

Între „republicile" lui Cantemir şi cetăţuia de pe Bîtca Doamnei — probabil centrul unui cnezat al văii Bistriţei — este un pas de istorie, ilustrativ pentru evoluţia pe care o urmărim : treptat, paralel cu dezvoltarea economică, uniunile de obştii s-au transformat în cnezate, constituite, de obicei, de-a lungul rîurilor, şi conduse de cneji sau jupani. Spre sfîrşitul secolului al XII-lea şi începutul celui următor, cnezatele încep să se unească în jurul unui singur conducător — voievodul. O vreme, cnezatele şi voievodatele au coexistat, ca în Maramureş, de pildă, sau ca în Ţara Românească, unde, la 1247, sînt amintite, simultan, două cnezate şi două voievodate. Conducerea acestor formaţiuni tindea să devină, încă din secolul al X-lea, ereditară, fiind menţinută între membrii unei aceleeaşi familii ; astfel, Menumorut moştenise „ducatul" bihorean de la bunicul său şi se pare că avea conştiinţa unei stăpîniri şi mai vechi ; în Banat, cîteva decenii mai tîrziu stăpînea Ahtum, un urmaş al lui Glad. Se închegase deja o ierarhie feudală, oarecum asemănătoare celei din Apusul Europei. Feudalii locuiau în curţi, la adăpostul unor întărituri de bîrne, stăpîneau pămînturi întinse şi turme numeroase, întreţineau cete înarmate — numite, ceva mai tîrziu, în documente, *aparat militar* sau *de război ;* aceşti nobili, care în izvoare apar sub numele de *potentes* (puternicii) sau *maiores terrae* (mai marii pămîntului), trăiau din munca ţăranilor aserviţi — şerbii sau

iobagii — care le lucrau pămînturile ; erau destul de bogaţi ca să cumpere stofe scumpe, străine, iar monedele apusene, găsite în pămîntul ţării noastre, dovedesc o intensă activitate economică.

Din punct de vedere politic, aceşti conducători feudali cădeau în zonele de influenţă ale vecinilor puternici, care exercitau o suzeranitate, cel mai adesea pur formală, asupra teritoriilor româneşti ; astfel, Dobrogea era condusă de principi vasali Imperiului bizantin, în viitoarea Ţară Românească se simţea influenţa celui de-al doilea ţarat bulgar, întemeiat la 1185 de fraţii — vlahi de origine — Petru şi Asan, ca şi a regatului sîrbesc, iar asupra Moldovei aveau oarecare influenţă cnejii Haliciului. În acest timp, în Transilvania se consolida treptat stăpînirea maghiară ; în momentul cînd acest proces — început odată cu căderea „ducatelor" de la începutul secolului al X-lea, ale lui Gelu, Glad şi Menumorut — a fost încheiat, şi cînd graniţele regatului Sfîntului Ştefan au ajuns aproape să coincidă cu linia Carpaţilor (în jurul anului 1200), în faţa statului feudal maghiar s-a pus problema expansiunii extracarpatice. Acest stat era o creaţie relativ nouă în această parte a Europei ; triburile maghiare se stabiliseră în Cîmpia Panoniei abia spre sfîrşitul veacului al IX-lea (896), dar statul ducelui Arpad (m.907) era, încă la moartea acestuia, o formaţiune cu un viitor promiţător În adevăr, nici nu trecuse veacul de la statornicirea ungurilor în noua lor patrie, cînd, în anul 995, ducele Geza promite trecerea la creştinism, iar cinci ani mai tîrziu, fiul său Waik „primeşte coroana de aur care îl face rege, împreună cu o bulă de întronare de la Silvestru al II-lea

care leagă noul regat de Sfîntul Scaun sub titlul de monarhie apostolică" [1].

Statul maghiar, creaţie a „Anului o mie", s-a transformat, astfel, brusc, dintr-un stat „barbar" în avanpostul cel mai înaintat al creştinătăţii catolice în răsărit.

TERRA ULTRA MONTES NIVIUM

Urmaşii lui Ştefan cel Sfînt, purtători ai unei coroane „apostolice", care-i obliga la îndeplinirea unei misiuni de catolicizare a ţinuturilor vecine, cuceriau aceste ţinuturi şi-şi adăugau titluri noi regele Ungariei era şi suveran al Croaţiei, al Dalmaţiei... Prin Ungaria treceau şi cruciaţii, în drumul lor spre locurile sfinte, pe care voiau să le elibereze, dar nu ca să fie libere, ci ca să le stăpînească ei. Regele Andrei al II-lea, cavaler cruciat şi el, „a văzut în locurile sfinte pe călugării ostaşi germani şi a crezut că în ţara sa, *străvechi teritoriu de cruciadă*, ei pot duce mai bine lupta contra păgînilor decît în ţinuturile asiatice" [2] În 1211, cavaleri teutoni, aparţinînd unui ordin fondat în 1128 [3], au fost aşezaţi în cotul Carpaţilor, în Ţara Bîrsei, într-un loc care i se părea regelui mai expus atacurilor dinspre cumani. Firește, regele

[1] Henri Focillon, *Anul O Mie*, Bucureşti, 1971, p. 126.
[2] N. Iorga, *Istoria Românilor* vol. III, Bucureşti, 1937, p. 101.
[3] V şi: S. Columbeanu, R. Valentin, *Cruciadele*, Bucureşti, 1971.

Andrei (1205-1235) le dăduse pămînt și privilegii cu gîndul că teutonii vor apăra granițele și, sub conducerea lui, vor cuceri teritoriile „de peste munții înzăpeziți" tot în folosul lui. Nu erau, însă, teutonii oamenii potriviți a fi simple instrumente ; ei voiau să cucerească, *dar pentru ei*, să ridice castele, să silească pe localnici la munci în folosul lor, să adune averi... Teutonii veneau din țările arabe, unde — în Siria, de pildă — construiseră niște cetăți masive de piatră, care, ridicate în noua lor așezare, le-ar fi făcut inexpugnabile. Regele Andrei avu, deci, prevederea să le interzică formal, printr-un articol din privilegiul acordat la venirea lor, de a construi cetăți de piatră. Cetăți, tîrguri, biserici — totul trebuia înălțat din lemn.

Teutonii s-au pus pe lucru, nu după indicațiile regale, ci după propriile lor idei și interese, așa că în cîțiva ani a izbucnit primul conflict cu Andrei al II-lea. Papa Honoriu (1216-1227), sprijinitor și al cavalerilor, dar și al regilor apostolici, a aplanat conflictul, în 1221.

Trecînd „munții cu zăpadă", teutonii au construit, în țara cumanilor, o cetate — Cetatea Crucii, Kreuzburg — luînd în stăpînire și pămînturile înconjurătoare. Din 1223, în corespondența papală, *terra ultra montes nivium* — țara de peste munții cu zăpadă — apare, în mod constant, ca o parte a feudului acordat teutonilor Juridic, era doar un feud, pămînturile cucerite de teutoni aparținînd suzeranului lor, regele Ungariei. Dar teutonii, voind să rămînă ei stăpîni ai acestor pămînturi, au cerut papei, în 1224, să nu depindă decît de el, ceea ce, firește, papa a acceptat bucu-

ros. Dacă dorința ar fi devenit realitate, ar fi însemnat o uzurpare și pretenția însăși a teutonilor era o încălcare a privilegiului acordat de rege. Simțindu-se amenințat, Andrei al II-lea și-a trimis oștile ca să ia în stăpînire cetatea întărită de peste Carpați, în primăvara lui 1225, iar în luna august i a alungat pe teutoni și din Țara Bîrsei.

Nu este încă bine lămurită situarea geografică a Kreuzburgului teutonic, ridicat în țara cumanilor, la hotarele brodnicilor Unii cercetători au încercat să fixeze locul cetății undeva pe valea Buzăului ; alții cred că e vorba de zona Vrancei, în sudul Moldovei. Optăm și noi pentru presupunerea din urmă ; motivele ni se par puternice : întreaga evoluție a evenimentelor o sprijină. Ca să anticipăm puțin, vom spune că, la cîțiva ani după creștinarea cumanilor, cînd a văzut ce greutăți întîmpină episcopul cumanilor în misiunea sa, papa a cerut regelui Andrei — fără să obțină nici măcar un răspuns — să înapoieze Țara Bîrsei și partea aceea din Cumania teutonilor, care, cu brațul lor de fier, ar fi fost de mare ajutor călugărilor misionari. Kreuzburgul fusese construit, deci, pe același pămînt pe care s-a constituit în 1227 episcopia cumanilor și s-a reconstituit, în 1347, sub numele de episcopia Milcoviei. E o continuitate de acțiune și de forme care trebuie să dea de gîndit ; iar dacă e vorba de a căuta pe teren, să nu uităm că în Vrancea două sate poartă și azi numele acesta, cu rezonanță stranie și aproape unică : Crucea de Sus și Crucea de jos.

De altfel, nici nu ar fi de imaginat altfel : teutonii odată alungați, regele nu putea lăsa neasigurată granița dinspre Cumania ; și apoi, în seama

cui să lase pămînturile din jurul Cetății Crucii? La un atît de prețios cap de pod nu se putea renunța așa de ușor

Continuarea misiunii teutonilor a revenit *ordinului dominican*, creat în 1215, la Toulouse, în Franța; dominicanii, numiți și *frați predicatori*, fuseseră aduși abia de cîțiva ani în Ungaria.

La 1227, arhiepiscop de Strigoniu și legat al papei în această țară era un cleric belgian, pe nume Robert, care conducea propaganda catolică în aceste locuri; lui i s-a adresat, în acel an, „fiul fruntașului din Cumania", pentru creștinare. E de crezut că această cerere nu venea așa, *ex nihilo*, fără o campanie pregătitoare. Rezultatul a fost că 15 000 de cumani au fost botezați, în prezența unor înalți prelați catolici, între care și reprezentantul papei — arhiepiscopul Robert — prințul cumanilor, botezat tot atunci, avînd ca „naș" pe prințul moștenitor al Ungariei, viitorul rege Bela al IV-lea.

Un an mai tîrziu, în directă subordonare față de Sfîntul Scaun, s-a organizat un episcopat al cumanilor, condus de Teodoric, un călugăr dominican. Și prezența dominicanilor — cărora le plăcea să-și deriveze numele din „Domini canes", cîinii Domnului — în zona de sud a Moldovei, în Vrancea, pare a fi lăsat urme în toponimia locului un pîrîu se cheamă, încă, *Domocușul*, care este forma maghiară — Domokos — a numelui Dominic.

Călugării aveau în spatele lor două forțe — puterea papală și statul maghiar — care, amîndouă, urmăreau expansiunea teritorială. Privilegiile promise cumanilor care ar fi vrut să treacă

la creştinism erau însemnate ; papa şi regele Andrei plănuiau organizarea unui adevărat nou stat, cu cetăţi, tîrguri şi biserici — care, evident, trebuiau construite de acum încolo.

Acţiunea de creştinare a cumanilor a continuat an de an, desigur, mai mult forţată decît de bună voie, pînă cînd, în 1233, regele Andrei avu, în sfîrşit, satisfacţia de a adăugi titlurilor sale încă unul acela de *rege al Cumaniei.*

Localnicii, însă — românii — erau ostili acestor acţiuni, căci — aşa cum s-a şi întîmplat, de altfel — creştinarea în rit catolic de către Ungaria trebuia să aibă ca urmare trecerea lor sub suzeranitatea acestui stat. În plus, o stăpînire străină aduce întotdeauna şi o accentuare a exploatării. Rezistenţa românilor în faţa acestor încercări de extindere a suzeranităţii maghiare a îmbrăcat o haină specific medievală : cea religioasă. La cîţiva ani după înfiinţarea episcopatului catolic al cumanilor, papa îşi manifesta îngrijorarea faţă de situaţia din această dioceză. Existau aici oameni pe care el, papa, îi numeşte *walathi* — valahi, *români,* deci — care, creştini fiind, aveau îndrăzneala să nesocotească pe episcopul catolic, apelînd la nişte episcopi ai lor, de rit răsăritean, grecesc — ortodox adică — nişte episcopi falşi, pseudoepiscopi în viziunea papei. Cerînd alungarea acestor prelaţi ortodocşi, papa dispunea să se aşeze un episcop — catolic, firește — şi pentru populaţia românească.

În anii care au urmat s-a construit o biserică pentru episcopia cumanilor, într-un oraş numit *Milcovia.* Patru decenii mai tîrziu, un document papal numeşte acest oraş *Civitas de Multo,* corec-

tat de N Iorga în *Civitas de Mylko,* adică *oraşul episcopal de la Milcov.* Recent, însă, un cercetător a lansat ipoteza că *Multo* ar fi, de fapt, *Multa, Mulda, Moldavia,* adică oraşul Baia de mai tîrziu [1]. Ipoteza e interesantă şi merită aprofundată. Dar de oricare oraş ar fi vorba, menţiunea e interesantă, atestînd existenţa unor începuturi de organizare politică, a unor nuclee de viaţă orăşenească, în jurul cărora, cu timpul, ar fi trebuit să se închege formaţiuni statale. De altfel, existenţa unui important centru şi la Moldavia—Baia în secolul al XIII-lea poate fi acceptată, întrucît localitatea aceasta a fost capitala unei formaţiuni politice anterioare întemeierii statului moldovenesc.

Existau, deci, toate premisele pentru o rapidă dezvoltare şi evoluţie spre viaţa de stat. Dar acest mers ascendent a fost oprit în primăvara anului 1241, de vijelioasa năvală a hoardelor tătăreşti.

VIN TĂTARII !

Din străfundurile Asiei răsăritene, se ridica, la începutul veacului al XIII-lea, un mare conducător militar : Temugin, cunoscut în istorie sub numele de *Ginghiz-han,* a fost proclamat în 1206 mare han al triburilor mongole. Fire predestinată meseriei armelor, Ginghiz-han a iniţiat o vastă campanie de cuceriri teritoriale, în vederea întemeierii unui imperiu, îşi pusese în gînd „să-i

[1] A. A. Bolşacov-Ghimpu, *Episcopi ortodocşi din Ţările Române în secolul al* XIII-lea, 1971.

unească pe mongoli sub sceptrul său şi să încerce cucerirea lumii"[1]. Împreună cu fiii săi, Ginghiz-han a întreprins întîi cucerirea Asiei. State seculare, de străvechi tradiţii culturale, le-au căzut pradă China, Persia, India...

În 1223 tătarii s-au năpustit asupra ţinuturilor ruseşti. Discordia care domnea între cnejii ruşi - stăpîni independenţi ai unui teritoriu prea fărîmiţat ca să poată face faţă unei armate de proporţiile şi organizarea celei tătare — a favorizat înfrîngerea lor la Kalka, în iunie 1223, cu prilejul celei dintîi confruntări între tătari şi oastea rusă.

Ultimii ani ai vieţii sale, Ginghiz-han i-a consacrat unor expediţii în Extremul Orient. În momentul morţii lui Ginghiz-han (18 august 1227), spune istoricul francez René Grousset, „de la Pekin pînă la Volga, totul tremura înaintea lui"[2]. Aceasta era moştenirea pe care, abia în 1229, unul din fiii săi, Ogodai, o va prelua ca mare han. Întărindu-şi poziţiile în China, Ogodai s-a îndreptat spre apus, „tăvălugul" armatelor sale întinzîndu-se din Persia pînă la cnezatele ruseşti.

Pentru noile cuceriri, a fost pregătită, în 1235, o armată a cărei mărime pare de necrezut *un milion de oameni,* din care aproape un sfert trebuia să pornească asupra Europei. Întrucît arripa apuseană a acestui „imperiu al stepelor", cum i s-a spus, o constituia stăpînirea lui Batu — fiul primului născut al lui Ginghiz-han — comanda

---

[1] Manole Neagoe, *Attila, Ginghiz-han şi Tamerlan,* Bucureşti, 1971, p. 121

[2] René Grousset, *L'Empire des stepes,* Paris, 1939, p. 308.

armatei pentru Europa i-a fost încredințată, formal, acestuia, înconjurat și de urmași ai celorlalți trei fii ai bunicului său. Comanda reală o deținea, însă, un bătrîn general, în vîrstă de vreo 60 de ani — Batu avea abia 28 anume *Subotai bahadur*, care avea experiența victoriilor din Persia, Rusia și China.

Și „tăvălugul" se puse în mișcare, în toamna anului 1236, depășind Volga și trecînd în imperiul cumanilor, în Kipciak. Speriat, un mare șef cuman, Kuten, însoțit de 40 000 de oameni, s-a refugiat în Ungaria (1238), unde a trecut la catolicism și unde va fi ucis în momentul năvălirii tătarilor, fiind bănuit de înțelegere cu aceștia. Cnezatele rusești au căzut și ele, rînd pe rînd Riazanul în decembrie 1237, Suzdalul, Moscova și Vladimirul în 1238 ; în decembrie 1239, cucerirea Rusiei sudice era definitivată ; un an mai tîrziu, la 6 decembrie 1240, a căzut și Kievul, fiind atacat apoi Haliciul, al cărui cneaz, Danilo Romanovici, a fugit în Ungaria, la regele Bela al IV-lea, cu care, peste cîțiva ani, se va și încuscri.

Astfel, odată cu primăvara anului 1241, cea mai formidabilă armată a evului mediu bătea la porțile Europei.

Primele atacuri s-au abătut asupra Poloniei. Trecînd Vistula pe gheață, în februarie 1241, tătarii au pustiit Sandomirul și s-au năpustit asupra Cracoviei, de unde Boleslav al IV-lea a fugit în Moravia. Un singur duce polonez a încercat să reziste — Henric de Silezia, în fruntea unei armate de numai 30 000 de oameni — dar a fost înfrînt și ucis, la 9 aprilie 1241, la Wahlstadt-Liegnitz, de un corp al oastei tătărăști. Alt corp se

îndreptase spre Ungaria, împărțit în cîteva grupe. *Batu* însuși trecu prin nordul țării noastre, forțînd defileele Carpaților nordici ; *Kadan,* fiul lui Ogodai, străbătu nordul Moldovei și trecu în Transilvania, arzînd în drumul său nenumărate așezări, începînd cu Rodna și sfîrșind cu Oradea ; un anume *Bochetor* a distrus episcopia cumanilor și a înfrînt rezistența pe care românii au încercat să i-o opună la trecerea rîului Siret, trecînd apoi în Transilvania prin pasul Oituz și lăsînd și el în urmă-i un șir de orașe în ruine fumegînde, de la Brașov pînă la Sebeș ; Muntenia a fost străbătută, de la un cap la altul, de *Budjek,* ajuns pînă la Severin, al cărui ban unguresc a fost și el zdrobit.

Detașamentele principale ale armatei tătare s-au întîlnit în fața Pestei la începutul lui aprilie, iar în ziua de 11 a acestei luni, la Mohi, pe rîul Sajo (afluent al Tisei), armata lui Bela al IV-lea a suferit o înfrîngere catastrofală ; regele însuși a fugit și nu s-a mai oprit decît pe malul Adriaticei, de unde — urmărit fiind și acolo de tătari — s-a refugiat pe o insulă din Adriatica ! Puține cetăți au rămas, la adăpostul unor ziduri prea puternice, nepustiite de valul nimicitor, care, în iulie, ajunse să amenințe Viena. O simplă întîmplare a oprit această înaintare căreia nimic nu-i rezista la 11 decembrie 1241, marele han Ogodai murise, și, pentru a-și spune și el părerea, Batu-han ținea să fie prezent la adunarea (kuriltai) care urma să desemneze pe noul conducător suprem ; acesta a fost motivul pentru care, în primăvara lui 1242, grosul armatelor tătărești, în frunte cu Batu-han, au pornit pe drumul întoarcerii, cu prăzi dintre cele

mai bogate. Precum talazurile unei mări s-au retras hoardele, lăsînd în urmă ruine și „hănișori", reprezentanți însărcinați cu organizarea și administrarea noilor teritorii, intrate în stăpînirea directă a lui Batu, al cărui imperiu, proaspăt înființat, se va numi *Hoarda de Aur* După trei ani de jafuri s-au retras și din Transilvania, fixîndu-și hotarul pe linia Carpaților Moldova și Țara Românească au rămas în stăpînirea tătarilor pînă în pragul înființării statelor independente.

Așa a început ceea ce, fără a greși întru nimic, vom numi *veacul stăpînirii tătare.*

*

E nespus de greu de redat în cuvinte chinurile îndurate de români la începutul acestui veac tătăresc. Socotim că nici o povestire nu poate egala descrierea unui martor ocular (arhidiaconul Thomas) „Cădeau oamenii goniți de tătari în dreapta și în stînga, ca frunzele atinse de vîntul de iarnă ; cadavrele nenorociților acopereau drumurile ; curgea sîngele în șiroaie groase ca niște rîuri, care mînjeau pămîntul nefericitei țări (...). Era o priveliște îngrozitoare de a vedea în timpul nopții o mulțime atît de mare de cadavre omenești, care zăceau împrăștiate ca lemnele sau ca pietrele (...). Mai mulți oameni, neîndrăznind să fugă în timpul zilei, se tăvăleau în sîngele celor morți, și astfel, ascunzîndu-se între cadavre, cei vii găseau scăpare și apărare lîngă cei morți (...). Pe cîmpii și pe drumuri zăceau corpurile celor morți, unele cu capetele tăiate, altele sfîșiate în bucăți, multe din ele arse în casele sau bisericile unde căutaseră

adăpost. Această nenorocire, această pedeapsă și grozăvie, ținea cale de două zile și tot pămîntul era acoperit cu sînge" (după Xenopol).

Nimic nu mai trebuie adăugat acestor rînduri.

„ÎMPĂRĂȚIA" LUI NOGAI

Imensul imperiu se împărțise în patru hanate, cel al lui Batu (Hoarda de Aur), la marginea apuseană, cu un picior în Europa și unul în Asia. Întors în 1242 între ai săi, Batu-han n-a mai revenit niciodată în ținuturile noastre, fixîndu-și centrul stăpînirii sale la gurile Volgăi, unde și-a construit un strălucitor sarai, și amestecîndu-se în războaiele care izbucneau neîncetat între Ginghizhanizi. A murit în 1255, politica sa fiind continuată de fratele său Berke, ales han în 1257. S-a amestecat și el în luptele dintre rudele sale, ducînd mai mult o politică asiatică, precum a făcut, de altfel, și urmașul său, Mangu Timur (1266-1280). Încă din vremea acestui han, marginea apuseană a Hoardei de Aur era controlată de o rudă, *Nogai*, un militar de valoare, victorios în Persia (1262, 1266) și împotriva Imperiului bizantin (1265). Pînă la 1299, adevăratul stăpîn al acestui colț de Europă a fost Nogai; deși centrul său era în bazinul Donului, totuși el stătea mai mult în zona Dunării de jos. Documentele vremii atestă că Nogai nu era ostil creștinismului. Astfel, una din soțiile sale a fost botezată de franciscani, a căror propagandă era intensă în aceste ținuturi; mai

mult decît atît, Nogai însuşi se afla în bune legături cu Orientul ortodox în 1266, împăratul bizantin Mihail al VIII-lea Paleologul îi dăduse de soţie pe o fiică a sa ; datorită acestui fapt, Nogai devenise, „pentru bizantini, un aliat destul de sigur“ [1]. Amestecîndu-se în certurile dinastice din Bulgaria — care au urmat după stingerea Asăneştilor — el a impus pe tronul acestei ţări pe un boier, Gheorghe Terteri (1280-1292), cu a cărui fiică Nogai şi-a însurat un fiu, Ceaka ; în fine, o fiică a lui Nogai devenise soţia cneazului Feodor de Reazan.

Se vede, aşadar, ce factor puternic a fost, între 1266 şi 1299, Nogai, care, ca un adevărat „făuritor de regi“, a schimbat în 1290 pe hanul Tulabuga — un suveran incapabil — cu Toktai (1290-1312), ginere, şi acesta, al împăratului bizantin Andronic al II-lea. În 1299, însă, Toktai s-a ridicat împotriva lui Nogai, l-a învins şi l-a omorît. Fiul lui Nogai, Ceaka, trecînd prin ţările noastre, s-a refugiat în Bulgaria, unde, însă, cumnatul său Svetislav l-a omorît.

„Împărăţia“ lui Nogai reprezintă apogeul stăpînirii tătare pe pămîntul ţării noastre. Aceasta este şi perioada cînd marele comerţ genovez din Mediterana înfloreşte în Marea Neagră, după ce, pe la 1266, genovezii din Caffa au primit în Crimeea un teren pentru construirea unui consulat şi a unor antrepozite ; este, în acelaşi timp, o perioadă de înflorire a Hoardei de Aur, atît pe plan economic, cît şi politic.

---

[1] R. Grousset, *op. cit.*, p. 308.

Vom încerca, deci, să schiţăm un tablou al stăpînirii tătare pe pămîntul românesc, nedespărţit încă în Moldova şi Muntenia (din Transilvania, tătarii s-au retras după trei ani).

*

E de la sine înţeles că năvala tătarilor a frînat considerabil mersul ascendent al societăţii feudale româneşti. Dar o dată cucerit pămîntul şi aşezat tributul către cuceritori, viaţa a revenit, încet, la făgaşul ei obişnuit. Nomazi războinici, tătarii nu se aşezau în cetăţi şi oraşe şi nu se amestecau cu populaţia supusă, căreia i se pretindea numai achitarea corectă a datoriilor, ei înşişi rămîneau în cîmpii, în corturile lor, avînd o adevărată — şi niciodată dezminţită — fobie pentru păduri şi locuri închise. Astfel, localnicilor le rămînea libertatea de a-şi continua, între dealurile împădurite, viaţa în obiceiurile lor

Stăpînirea tătară era reprezentată printr-o pătură — subţire, de altfel de slujitori, acei controversaţi *canesii* din „Cîntecul de jale" al lui Rogerius, în care unii au vrut să vadă pe vechii cneji, deşi e mult mai probabil că termenul desemnează nişte *chanesi*, adică nişte hani mai mici, care, în numele celui mare, adunau birurile. Odată instalaţi, tătarii şi-au schimbat atitudinea „N-au ars nici semănăturile, nici fîneţele, nici casele", scrie despre tătari acelaşi Rogerius, altminteri foarte tînguitor în „Cîntecul" său. Firesţe, nici n-aveau interesul să distrugă *aceste* lucruri, pe a căror existenţă trebuia să se întemeieze chiar traiul lor Nu e, deci, de mirare că noii cuceritori s-au

îngrijit imediat de organizarea sistematică a teritoriului proaspăt dobîndit.

Imperiul tătăresc era, în primul rînd, *un imperiu al ordinii*. Necesităţile de consum au determinat pe tătari — care alcătuiau o societate neproductivă, aproape exclusiv de consum — să caute a cunoaşte în chipul cel mai exact posibil forţele economice pe care se puteau bizui. Prima lor grijă era, de obicei, să efectueze un recensămînt, pentru a putea fixa dările, adunarea lor era adeseori încredinţată fruntaşilor populaţiei locale, care, astfel, îndeplineau rolul de mijlocitori. Firește, această situaţie favoriza abuzurile, şi cei aleşi pentru a procura tătarilor animalele şi alimentele cerute aveau grijă să-şi oprească o parte din aceste produse. Pe lîngă aceasta, ei obţineau privilegii de imunitate, scutiri de dări.

Consolidarea situaţiei economice a feudalităţii locale se reflectă în bogăţia şi intensitatea comerţului practicat de negustorii genovezi de la gurile Dunării; astfel, la 1281, pentru feudalii noştri erau necesare mai mult de 1000 de suluri de postav din cel mai bun, ţesut în Italia sau Flandra. Tot pentru ei se aduceau cantităţi însemnate de mătăsuri şi mirodenii. Aceşti bogaţi feudali erau cei care, după 1241, cotropiseră toate proprietăţile episcopiei cumane de la Milcov şi pe care un document din 1332 îi numeşte *potentes illarum partium* (puternicii acelor locuri). Ei sînt cei ai căror reprezentanţi i-a întîlnit în 1253 misionarul Guillaume de Rubrouck la curtea fiului lui Batuhan, cu daruri.

Pentru nevoile comerţului, tătarii au realizat două lucruri însemnate paza drumurilor şi insti-

tuirea unui sistem monetar Drumul comercial prin „țara tătarilor" părea negustorilor străini atît de sigur, încît îl străbăteau de la litoralul Mării Negre pînă la Liov, rămînînd pînă tîrziu numele de „drum tătăresc", înlocuit abia pe la 1380 de „drumul moldovenesc" Se spunea, pe atunci, că o fecioară putea străbate întregul imperiu, de la un capăt la celălalt, cu o desagă cu galbeni, fără să aibă a se teme de nimic. Negustorii obțineau și ei privilegii de la hanii tătari, așa numitul *tarkan*, care însemna o scutire — totală sau parțială — de plata taxelor de vamă. Termenul se folosește și în unele documente, exclusiv moldovenești, din secolul al XV-lea, dovedind existența acestei instituții și în organizarea economică a Moldovei sub tătari.

Monedele bătute de hanii Hoardei de Aur și găsite în număr mai mare în Moldova, de o parte și de alta a Prutului, atestă și ele intensitatea vieții economice din aceste ținuturi, ceea ce, firește, nu a fost decît în favoarea dezvoltării viitorului stat moldovenesc. În lucrările sale, N Iorga a arătat de multe ori „ce importanță a avut, pentru relațiile dintre popoare, pentru schimburile de comerț, pentru disciplinarea legăturilor economice, această împărăție întinzîndu-se pentru decenii de la Altai pînă la Carpați" [1]

În fine, pentru administrarea eficace a acestui vast imperiu, se organizase „un sistem de comunicații cît se poate de rapid și perfecționat, față de mijloacele de atunci" [2], adică un sistem de ștafete călări.

---

[1] N Iorga, *Momente istorice*, 1926, p. 3.
[2] *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p., 126.

De o mare toleranţă religioasă (pînă la adoptarea oficială a islamismului), tătarii acordau privilegii înalţilor prelaţi din ţările administrate de ei ; nu puţini fruntaşi tătari simpatizau făţiş diverse ramuri ale creştinismului european sau asiatic (în special nestorianismul). Astfel, Nogai, care, cum am văzut, a stăpînit mai bine de trei decenii zona balcano-dunăreană, căutase înrudiri cu împăraţii greci din Bizanţ şi Trapezunt, cu regii şi dinaştii bulgari, cu unii cneji ruşi. De altfel, chiar în saraiul de pe Volga se afla un episcop ortodox, Theognost, folosit adesea ca ambasador la Constantinopol. S-a ajuns atît de departe, încît, la un moment dat, chiar fiul unui han al Hoardei de Aur s-a arătat dispus să treacă la creştinism !

Cunoscînd toate acestea, apare pe deplin justificată afirmaţia făcută de autorii tratatului de istorie „Feudalii, negustorii şi clerul au găsit repede un limbaj comun cu tătarii“ [1]

Instalarea unei noi ordini, a unei discipline şi a unei securităţi a atras, astfel, păturile conducătoare, după cum toleranţa şi indiferenţa în materie religioasă trebuie să fi atras masa populaţiei. S-au pus, astfel, premisele unei colaborări, a unei convieţuiri, cu temei economic şi religios. „Dar trebuie să se mai adauge ceva. Dacă ziduri s-au sfărîmat înaintea tătarilor şi biserici au căzut la pămînt, dacă mari bogăţii orăşeneşti au fost pierdute, omul sărac de la ţară n-a suferit aşa de mult. Ba uneori, atras el însuşi de acest mare val cuceritor şi jăfuitor, el a preferat, decît să rămîie la

[1] *Idem*, p. 125.

gospodăria lui amenințat, ori să și-o facă din nou după ceasul pustiirii, să între și el în acest danț ostășesc, fără pereche, din care putea să cîștige ceva. Așa s-a născut *colaborația militară între români și tătari*" [1].

În adevăr, documentele sînt pline de mențiunile unor expediții făcute împreună de *păgîni și schismatici* (ortodocși, români adică), ori, uneori, provocate chiar de aceștia din urmă. Ostilitatea permanentă a românilor față de catolicism și purtătorii lui a găsit un sprijin considerabil în puterea tătarilor *tătarii și românu au găsit un dușman comun.* Factorul religios nu e de neglijat pentru o vreme cînd această haină o îmbrăcau și mișcările cu conținut social, și cele cu caracter național.

Firește, pentru statul maghiar tătarii erau niște vecini foarte incomozi, care organizau veșnic expediții peste munții Carpați. Regele Bela al IV-lea era, deci, îndreptățit să se plîngă papei, la 1250, că țara sa era amenințată de „ruteni, cumani și brodnici", la care se adăugau cetele prădalnice ale tătarilor Iar incursiunile acestora se succedau atît de des, încît papalitatea, speriată, a început să se gîndească la o cruciadă contra *păgînilor și schismaticilor* (1265). Ba, mai mult, la 1270 aflăm că „schismaticii" erau cei care îndemnau la acțiuni contra regatului. Se pare, chiar, că, în ochii papalității, pericolul „schismatic" era mai mare decît cel tătăresc sinodul ținut la Buda, în 1279, a decis întețirea luptei contra ortodocșilor ! Cîțiva

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 3.

ani mai tîrziu, în 1285, tătarii au făcut o mare incursiune în Transilvania, unele cete ale lor ajungînd pînă la Buda ; grosul armatei, însă, a fost atras de românii ardeleni într-o trecătoare şi nimicit acolo, prin tăierea şi doborîrea copacilor, metodă de luptă tipic românească. Un nou îndemn la cruciadă, în 1287, ca şi trimiterea dominicanilor „în ţara românilor", în 1288, n-au avut nici un rezultat practic. „Tătarii şi schismaticii" deveniseră obsesia Sfîntului Scaun, care, în 1299, recunoştea că regatul maghiar „a fost redus la nimic prin atacurile duşmănoase ale cumanilor, tătarilor, schismaticilor şi păgînilor". Trecuseră nu mai puţin de 58 de ani de la dezastrul de pe Sajo !

În scrutarea veacului acestuia, colaborarea româno-tătară trebuie bine cumpănită. „Ea a fost o realitate plină de însemnate şi durabile urmări pentru veacul al XIV-lea, cînd se întemeiază cea dintîi domnie românească,", scria N Iorga în 1926 [1], pentru ca un an mai tîrziu să conchidă : „Ideea colaborării cu barbarii (...) poate deveni astfel una din cele mai fecunde pentru înlăturarea vălului care acopere atîta din trecutul nostru" [2].

PRIMELE SCLIPIRI

Veacul stăpînirii tătare a fost variat apreciat. Judecat sentimental, subiectiv, el a fost o perioadă grea din istoria poporului nostru ; indiscutabil, a

[1] *Ibidem.*

[2] N. Iorga, *Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă*, 1927 p. 5.

fost o vreme cînd la exploatarea feudalilor locali se adăugau pretenţiile cuceritorilor Judecat obiectiv, într-o perspectivă istorică mai largă, nu se poate să treacă neobservată toată contribuţia pe care a adus-o la întemeierea statelor noastre.

Încă din 1896, istoricul francez Léon Cahun socotea că, în întîlnirea dintre tătari şi europeni, „adevăraţii barbari n-au fost năvălitorii orientali, ci occidentalii asupra cărora s-a năvălit“ [1] În mai multe rînduri, am amintit, chiar în acest capitol, diverse aprecieri ale lui N Iorga asupra stăpînirii tătăreşti de la noi. Mai adăugăm că savantul român de renume mondial considera că imperiul tătăresc „a reprezentat o formă superioară a civilizaţiei Evului Mediu“

În fine, ultimul cercetător care a scris despre istoria tătarilor, Manole Neagoe, spune „În ciuda pierderilor umane suferite în 1241, sau în timpul năvălirilor tătare care au avut loc după aceea timp de veacuri, *primul contact şi vecinătatea cu mongolii au fost în favoarea noastră.* Marea invazie din 1241 a făcut să dispară statul cuman“, catolic şi vasal regatului maghiar, şi a cărui consolidare ar fi putut avea urmări „greu de calculat pentru evoluţia politică a românilor în spaţiul carpato-dunărean“ [2]

Esenţiale sînt, deci, două contribuţii majore pe de o parte înlăturarea posibilităţii existenţei unui stat străin — ca naţie şi religie — la Carpaţi şi la Dunăre, iar pe de altă parte, influenţarea şi

[1] L. Cahun, *Introduction à l'historie de l'Asie*, Paris 1896, p. 355.

[2] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 236 (subl. n.).

grăbirea închegării vieții de stat. Nu este, de aceea, o întîmplare că primele dovezi ale acestei închegări apar, în Moldova, sub dominația tătarilor, care au influențat-o în mod indirect. Buna desfășurare a raporturilor dintre cuceritori și pătura conducătoare a cuceriților a impus curînd alegerea unui reprezentant al fruntașilor localnici. Așa s-a întîmplat în ținuturile rusești ; așa trebuie să se fi întîmplat și la noi. Un singur om, ales dintr-o familie cu stare și cu anumite merite în fața populației, o reprezenta pe aceasta și întreținea legătura cu hanul, căruia îi ducea tributul și toate darurile. În felul acesta, premisele unificării teritoriale a Moldovei s-au constituit încă în veacul stăpînirii tătare, ceea ce explică de ce, după eliberarea Moldovei, ea se va găsi totalmente unificată în numai 40 de ani (1352-1392).

Un călugăr franciscan, Giovanni da Piano del Carpini, a fost trimis de papa Inocențiu al IV-lea cu misiunea de a obține bunăvoința marelui han, pe de o parte, iar pe de alta să stăruie pe lîngă principii creștini, căzuți sub stăpînirea tătară, pentru unirea bisericilor, aceasta fiind condiția pentru acordarea unui sprijin. Călugărul pare să fi convins pe stăpînitorul din nordul Moldovei, cneazul Danilo Romanovici al Haliciului, care a promis să recunoască pretențiile papale în schimbul unui ajutor, încoronîndu-se rege, la 1253, cu coroana trimisă de papă. Ajutorul făgăduit s-a concretizat, însă, doar în trimiterea acestei coroane și a unui nou grup de misionari dominicani care să predice cruciada. Aceasta a dus la îndepărtarea lui Danilo de Sfîntul Scaun și la orientarea lui spre vecinii apropiați.

După îndeplinirea acestei misiuni, pe drumul de întoarcere, călugărul franciscan spune că, la marginea Cumaniei, s-a întîlnit cu ducele Roman şi suita lui, care intrau în ţara tătarilor, şi cu ducele Aloha (Olaha, după alte lecturi), care, cu suita lui, se întorcea de acolo. Amîndoi erau „duci ruteni" (ruşi). S-a presupus că numele Aloha sau Olaha ar putea fi o formă coruptă din *valah,* în varianta maghiară *olah* — şi că ducele respectiv ar fi, de fapt, un voievod român. Precizarea călătorului că amîndoi ducii erau *ruteni* pare, însă, a se opune unei asemenea identificări. Profesorul Al. Boldur, ocupîndu-se de această chestiune, a emis ipoteza că Aloha ar putea fi un cneaz rus Oleg, însărcinat cu ducerea tributului. Identitatea *Olaha = cneaz valah* rămîne, aşadar, discutabilă.

Prima informaţie sigură despre românii în această perioadă datează din 1253, cînd un alt călător misionar, Guillaume de Rubrouck, a bătut drumul spre seraiurile tătăreşti. Probabil de origine flamandă, el mergea acolo ca sol al regelui Franţei, Ludovic al IX-lea cel Sfînt. Întorcîndu-se de la curtea marelui han, Rubrouck s-a oprit la saraiul lui Sartaş, fiul lui Batu-han. Acolo, spune călătorul, se aflau în trecere „ruteni, valahi, bulgari" şi alţi soli ai popoarelor supuse de tătari, care treceau în drum spre curtea lui Batu, toţi duceau birul şi darurile destinate acestuia.

Se constată, aşadar, că, la acea vreme, românii constituiau o individualitate distinctă, fiind socotiţi un popor aparte, neamestecat cu altele, tributar direct hanului Hoardei de Aur

În adevăr, în scurt timp îi vom vedea pe românii acţionînd separat, luptînd sub numele lor, con-

form cu interese pe care le putem judeca drept ale lor, ajutînd pe vecini sau războindu-se cu ei. Astfel, cronicarul german Thomas Tuscus menţionează un asemenea conflict în prima parte a anului 1277 Pe atunci, regele Boemiei, Ottokar al II-lea, om mîndru, cu ambiţii imperiale, se războia cu Rudolf de Habsburg, proaspăt ales în fruntea Sfîntului Imperiu Roman de naţiune germanică, disputîndu-şi provinciile prin a căror cucerire Rudolf va forma curînd patrimoniul ereditar al Casei sale (Austria, Stiria, Carintia etc). În aceste lupte spune Tuscus — Ottokar a cerut ajutorul „brutenilor şi al necredincioşilor", dar întrucît tocmai atunci „brutenii" se încăieraseră cu *valahii*, ajutorul n-a putut fi trimis la vreme şi regele Boemiei a fost înfrînt (6 mai 1277) Naţionalitatea acestor „bruteni" a fost discutată, ajungîndu-se la concluzia că sînt ori ruteni (locuitorii Halicului), ori acei misterioşi brodnici moldoveni. Şi într-un caz, şi în celălalt, *valahii* nu sînt decît cei de pe teritoriul Moldovei.

O legătură încă nedibuită — trebuie să existe între acest conflict şi răzvrătirea — în aceeaşi vreme, dar pe versantul sudic al Carpaţilor a lui Litovoi. Ni se pare, astfel, îndreptăţită concluzia lui G. Brătianu „că întîmplarea înregistrată de cronica lui Tuscus poate să nu fie o plăsmuire şi, deşi nu e pomenită de alte opere istorice mai vechi sau mai noi, istoriografia română are totuşi puternice motive să o folosească" [1].

[1] G. I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1945, p. 177

în adevăr, nici o lucrare de sinteză asupra acestei perioade nu o omite.

O altă ştire care a fost raportată la românii din Moldova este cuprinsă într-o cronică rimată, scrisă de Ottokar de Stiria la începutul veacului al XIV-lea. La 14 ianuarie 1301 murise regele Andrei al III-lea al Ungariei, deschizîndu-se, astfel, succesiunea la tronul acestei ţări. Ca succesori, s-au prezentat trei rude ale arpadienilor; primul a fost fiul regelui Venceslas al Boemiei (un urmaş al lui Ottokar de la 1277), care, însă, în 1305 a renunţat la drepturile sale, în favoarea ducelui Otto de Bavaria, ruda cea mai apropiată a vechilor regi — un nepot de fiică al lui Bela al IV-lea. Deşi a fost încoronat şi uns rege al Ungariei, situaţia lui Otto a rămas foarte precară, mai ales că papa atribuise coroana unui alt pretendent, Carol Robert de Anjou. Otto a sperat să-şi întărească poziţia printr-o alianţă cu Ladislau Kan, puternicul voievod al Transilvaniei, cerînd-o pe fiica acestuia de soţie. Dar, odată venit în Transilvania, voievodul i-a confiscat însemnele regale, l-a arestat şi l-a închis într-un castel al său, probabil la Deva, trimiţîndu-l mai apoi undeva, *în puterea românilor* Asupra acestui loc s-au purtat multe discuţii în istoriografia noastră. Iată despre ce e vorba. Ottokar spune că voievodul Ladislau a apelat la un *valah*, „care în toate chestiunile era stăpîn deasupra celorlalţi", comunicîndu-i că deţine pe un răufăcător (Otto !) pe care ar dori să i-l expedieze, rămînînd ca el, românul, să facă ce-ar vrea cu el. Românii au acceptat şi l-au primit pe Otto. Localizarea acestor români e dificilă, din cauza terminologiei folosite de poetul medie-

val, formula *über walt* — prin care desemnează așezarea românilor — putînd însemna atît *peste pădure* cît și în context — *peste munți*. S-a propus identificarea cu Țara Românească, cu Maramureșul, cu nordul Moldovei. În special ultima ipoteză părea fundamentată, cu atît mai mult cu cît poetul spune că, după eliberare, Otto s-a refugiat la regele Iurie al Haliciului, vărul său primar, care, drept represalii, „a ordonat o campanie în țara românilor — „in der *Walachen lant*" — ca să răzbune umilința suferită de către regele Otto din partea lor" Ori, un asemenea conflict, presupunînd vecinătatea de graniță, era posibil în cazul Moldovei, care, cum am arătat, mai avusese și va mai avea — contacte cu Haliciul. În ultima vreme, însă, cercetătorul A. Armbruster a emis ipoteza — susținută cu argumente logice și solide că țara *über walt* ar fi *Țara Hațegului* [1], ținut de străveche locuire românească, menționat chiar, uneori, ca *terra olachorum*, ceea ce corespunde cu *Walachen lant* din cronica germană. Mai mult, A. Armbruster crede că expediția de pedepsire „în țara românilor", pomenită de poetul medieval, ar fi doar... „o mică mistificare poetică" Această interpretare, cu totul nouă și neașteptată, înlătură cel puțin pînă la o probă contrarie toate ipotezele privind trecerea lui Otto de Bavaria prin Moldova. Sînt necesare, însă, argumente în plus, pentru a și *dovedi* ceea ce, deocamdată, este o presupunere. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît existența unei *Wala-*

[1] Adolf Armbruster, *Românii în cronica lui Ottokar de Stiria: o nouă interpretare*, în „Studii", 3/1972, pp. 463-483.

chen land — la granița nordică a viitoarei Moldove — este incontestabilă. Locuitorii ei sînt cei care s-au războit la 1277 și tot ei sînt cei despre care cronicarul polon Dlugosz spune că au ajutat pe polonі, alături de alte popoare vecine ruteni și lituanieni — într-o luptă cu marca de Brandenburg, la 1325. Ca să poată da ajutor unui mare regat, și la o atît de mare distanță, românii trebuie să fi avut o organizare destul de puternică, într-un stadiu înaintat, ceea ce presupune o veche evoluție. De altfel, peste numai 15 ani, la 1340, *Valachia* este menționată expres, cu centrul ei, orașul Siret, locul martiriului unor călugări franciscani.

Știrile despre formațiunile prestatale se opresc aici, la 1345 [1], campania pentru eliberarea Moldovei se reia, avînd, la capătul ei, întemeierea unui stat nou.

Se confirmă, astfel, odată mai mult, ideea că *stăpînirea tătară n-a împiedicat continuarea procesului de închegare teritorială a viitorului stat, lăsînd moldovenilor libertatea de a „duce o viață politică autonomă"* [2]

*

Despre veacul stăpînirii tătare s-ar putea scrie încă mult. O analiză amplă și detaliată a acestei perioade din istoria noastră națională lipsește și rămîne încă o sarcină a viitorului ca, pe baza tuturor izvoarelor scrise, a urmelor arheologice și numismatice, prin mijloace comparative, să se

[1] Pentru datare, vezi capitolul următor

[2] P P Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, Bucureşti, 1969, p. 307

alcătuiască un studiu aprofundat cu privire la stăpînirea tătărească asupra pămîntului locuit de români. Lucruri noi se vor desluşi atunci, luminîndu-se un întreg secol de istorie românească, şi nu un secol oarecare, ci unul de maximă importanţă şi greutate, fiind cel care a premers naşterea statelor noastre feudale.

Ne-am depăşi, însă, scopul propus prin însăşi cadrele lucrării, dacă am insista mai mult asupra acestui subiect. Excursul făcut aici a avut ca scop să prezinte doar condiţiile generale care, în secolul al XIII-lea, au regentat viaţa societăţii feudale moldoveneşti. Moartea lui Nogai, coincizînd cu sfîrşitul veacului, a însemnat, însă, şi sfîrşitul unei perioade istorice, care a fost apogeul Hoardei de Aur. Pe de altă parte, coincide şi cu stingerea dinastiei arpadiene, care, timp de şase decenii, condusese lupta împotriva „schismaticilor şi păgînilor", în virtutea misiunii „apostolice" ce-i fusese încredinţată odată cu întemeierea statului. Cu noi forţe şi cu deosebită vigoare, regii angevini au căutat să continue opera predecesorilor lor, organizînd şi ei expediţii peste munţi, în „ţara tătarilor", reuşind pînă la urmă să îndepărteze de la graniţele statului lor pe aceşti vecini periculoşi şi incomozi.

Dar toate acestea fac parte din alt capitol al istoriei noastre, în care se integrează atît de perfect, încît nu pot fi sustrase din cadrul tratării generale a întemeierii statului. De aceea, cum au fost tătarii alungaţi de pe plaiurile moldoveneşti, vom urmări în paginile următoare. Aici, ne mai interesează un singur lucru: ce a rămas de pe urma stăpînirii lor pe aceste plaiuri.

În primul rînd, urmele cele mai vizibile, cele mai directe, sînt în toponimie : vreo 15 toponime au la origine numele acestor cuceritori, precum Tătarul, Tătărani, Tătărășeni, Tătărești, Tătăroaica, Tătărași, Tătărușa, Șanțul Tătarilor, Valea Tătarilor, Rediul-lui-Tătar, etc. Mai adăugăm Trotușul, al cărui nume era, inițial, Totruș, care e pronunția ungurească pentru *tataraș*. Din aceeași categorie face parte și numele satului Tămîrtășinți (Tămîrtășești), actualul Șoldănești de lîngă Fălticeni, jud. Suceava , acest nume derivă de la un Temirtaș, nume tătăresc (de comparat cu Sar*taș*, fiul lui Batu), și prima mențiune a lui, la 1411, arată că, la acea dată, era populat cu mai multe *sălașuri de tătari*. Prin urmare, tătarii înfrînți și luați prizonieri, cei rămași în țară după instalarea voievodatului românesc, au devenit robi, și documentele pomenesc pînă tîrziu de *tătarii domnești*. Cei scăpați cu fuga, s-au retras pe pămînturile Hoardei de Aur, care mai tîrziu s-a reorganizat în alte trei hanate, dintre care Moldova a avut relații cu hanatul Crimeii, condus de Ghiraizi, urmașii unui frate al lui Batu ; ultimul dintre ei, Șahîn Ghirai, a căzut la 1783.

A mai rămas ceva în buna organizare a marilor drumuri comerciale din Moldova, în *tarkanul* pomenit de unele documente, și în alte cîteva numiri ; au rămas cîteva tezaure de monede tătărești și o vorbă, pe care omul din popor o folosește cu mare năduf *han-tătar !*

II. DRAGOŞ VODĂ ŞI-A LUI CEATĂ...

Dragoş, mîndru ca un soare,
a plecat la vînătoare.
Ghioaga şi săgeata lui
fac pustiul codrului !...

(CINTEC POPULAR CULES DE V ALECSANDRI)

Statul feudal moldovenesc s-a constituit în două etape, prin două acțiuni distincte, aparent contradictorii în epocă: într-o primă etapă, s-a format un stat vasal regatului maghiar, creat de acesta ca o marcă de apărare a hotarelor răsăritene; în etapa următoare, această formațiune statală și-a câștigat independența și și-a consolidat poziția pe plan extern; țara s-a așezat și în interior, prin desăvîrșirea procesului de închegare teritorială, prin organizarea economică, administrativă, militară, judecătorească, religioasă etc., prin crearea instituțiilor corespunzătoare.

Caracterul formării statelor feudale românești a fost mult discutat și disputat în istoriografia noastră. S-au înfruntat, în esență, două puncte de vedere: unii istorici, fideli ideilor cronicarilor, au susținut că întemeierea statelor feudale s-ar datora și ar fi urmarea exclusivă a unor acțiuni externe, și anume coborîrea — sau ieșirea — din Transilvania, a lui Negru Vodă spre Țara Românească, a lui Dragoș și Bogdan spre Moldova, acțiune denumită de cronicari *descălecare*.

Susținerea acestui punct de vedere aducea o viziune idealistă a procesului de întemeiere a statelor noastre feudale, ca rezultat *exclusiv* al unei acțiuni externe, cauzată de voința sau dorința unor personalități.

Alți istorici, începînd să folosească materialis mul istoric ca metodă de cercetare, au arătat că întemeierea este, în primul rînd, rezultatul une evoluții interne. Acest punct de vedere a fos susținut cu argumente noi și puternice de către istoricii marxiști, care au studiat în profunzim condițiile economice din preajma întemeierii sta telor noastre. Astăzi, această idee a devenit u adevăr de necontestat. Dar nu e mai puțin adevă rat că nu poate fi un factor unic — și anume ce economic ; au fost și alți factori, care au *poten țat* procesul de evoluție internă, alții care a făcut ca întemeierea să se producă *într-un anumi moment,* și nu în altul. Problema trebuie, deci, pri vită foarte nuanțat, prin prisma celor trei cate gorii de factori care au concurat la apariți statului a) *factori determinanți ;* b) *factori poten țatori* și c) *factori incidentali.*

a) *Factorii determinanți* sînt cei economico sociali, care constituie o rezultantă a unei evoluți continui, de-a lungul istoriei. La un anumit gra de dezvoltare economică, stratificarea socială a tinge un asemenea nivel, iar contradicțiile d clasă capătă o asemenea ascuțime, încît se fac simțită necesitatea unui organism superior, care s garanteze stabilitatea internă și să asigure securi tatea hotarelor, un organism dotat cu mijloace d constrîngere pentru aplicarea legilor și de repri mare a eventualelor revolte. Acest organism est *statul,* formă superioară de organizare a societăți umane. Intreaga sa organizare îngăduie statulu feudal să îndeplinească cerințele pentru care fost creat.

b) Între *factorii potențatori* trebuie amintite relațiile românilor extracarpatici cu cei din Transilvania, mai precis schimburile de populație care au existat din cele mai vechi timpuri. „Întărirea relațiilor feudale în Transilvania, pe de o parte, slăbirea dominației tătarilor la sud și est de Carpați spre sfîrșitul secolului al XIII-lea, pe de altă parte, au făcut să crească curentul de trecere a populației din Transilvania, mai ales din părțile ei mărginașe, la sud și est de Carpați.

Deși nu se poate spune că emigrările de populație din Transilvania au determinat „întemeierea" Țării Românești și a Moldovei, ele au potențat vitalitatea organismelor politice de la sud și est de Carpați, contribuind la grăbirea procesului de unificare a lor" [1].

Este foarte probabil că în aceste mișcări de populație — care niciodată n-au ajuns să provoace *un dezechilibru* demografic — rezidă miezul tradiției despre descălecarea Țării Românești dinspre Făgăraș și a Moldovei dinspre Maramureș. „Sensul general al tradiției reflectă o realitate istorică, care trebuie înțeleasă și interpretată în complexul fenomenelor istorice de la sfîrșitul secolului al XIII-lea" [2].

Un cercetător care a studiat amănunțit istoria Maramureșului în veacul al XIV-lea și a cărui monografie cu acest subiect este fundamentală

---

[1] Ștefan Ștefănescu, *„Întemeierea" Țării Românești și a Moldovei. Tradiția „descălecatului" din Transilvania*, în „Studii și articole de istorie", XVII, 1972, p. 94.

[2] Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 185.

pentru problemele discutate aici, a ajuns la concluzia că „legăturile Maramureşului cu Moldova nu au fost condiţionate de expediţiile regale. Peste munte, pe căile cunoscute şi folosite dintotdeauna de localnici, relaţiile dintre românii de pe cele două versante ale Carpaţilor aveau la această vreme o îndelungată tradiţie, implicînd totodată relaţii între organismele lor social-politice de tip prestatal. Ele presupuneau, desigur, prezenţa, cel puţin pe văile afluenţilor din dreapta Siretului, pentru perioade mai lungi sau mai scurte, a unor cete conduse pe seama lor de cnejii maramureşeni.

Din aceste motive, dacă înţelegem prin «descălecare» stabilirea în mediul moldovenesc a unor elemente feudale venite din Maramureş (...), nu poate fi precizată o dată anumită. Acest proces s-a petrecut de-a lungul unei perioade mai îndelungate, desfăşurîndu-se paralel cu slăbirea treptată a autorităţii Hoardei de Aur pe teritoriile de la răsărit de Carpaţi" [1]

Evident, transilvăneni — cunoscuţi sub numele de *ungureni*, devenit apoi nume de sate — au plecat şi din alte colţuri ale ţării lor O dovedeşte, de pildă, numele satului Braşouţi, pe care-l găsim într-unul din primele documente interne moldoveneşti (1392). N-au venit numai români, ci au trecut munţii cete întregi din acea harnică populaţie de meşteşugari — saşii ; astfel, la Baia era o puternică colonie săsească pînă tîrziu. Saşii au impulsionat reînvierea vieţii orăşeneşti, şi în-

[1] Radu Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 241

tregul sistem de conducere a oraşelor medievale e de formă germană : pîrgarul e bürgermeister-ul iar şoltuzul — schultheiss-ul saşilor

Se înţelege, acum, de ce am inclus factorul *demografic* între factorii potenţatori, care acţionează într-o perioadă îndelungată, dar totuşi istoriceşte determinată, în condiţiile specifice ale secolului al XIII-lea.

c) E de la sine înţeles că prin analizarea acestor categorii de factori care au contribuit la întemeierea statului feudal moldovenesc nu se poate obţine o dată precisă. Aceasta poate fi căutată numai „dacă înţelegem prin «descălecare» statornicirea în Moldova a unor feudali maramureşeni ca reprezentanţi ai regelui angevin, acceptaţi de o parte a vîrfurilor societăţii moldoveneşti, aşa cum a fost cazul pentru Dragoş şi urmaşii săi" [1].

Aici intervin, prin urmare, ceea ce am numit mai sus *factorii incidentali.*

Sînt, în primul rînd, *factorii de conjunctură,* împrejurările externe, care au facilitat desăvîrşirea unui lung proces de evoluţie, precum şi un singur *factor imediat,* care a determinat declanşarea evenimentului într-un anumit moment — un an, o lună, o zi precis delimitate.

Formarea statului moldovenesc în cele două etape trebuie privită prin întreaga complexitate a acestor factori. Şi întrucît sînt două acţiuni, care trebuie diferenţiate, avînd ca eroi principali două personaje diferite, vom folosi doi termeni : *descălecare* pentru acţiunea lui *Dragoş Descălecătorul* şi *întemeiere* pentru acţiunea lui *Bogdan*

[1] *Ibidem.*

Întemeietorul. Şi menţinem termenul de *descălecat* în accepţia explicată pînă aici, din două motive: în primul rînd, acest termen apare în textele medievale, cînd e vorba de întemeierea unor aşezări, în special sate; sensul e, evident, acelaşi: *descălecarea* e fondarea unui sat sau oraş, ori întemeierea unui stat. De reţinut un fapt esenţial: *descălecarea,* ca termen, nu presupune numaidecît o venire din afară; un boier putea „descăleca" un sat în chiar cuprinsul proprietăţilor sale, defrişînd şi curăţind un loc de o întindere suficientă; în al doilea rînd, primul voievod moldovean a venit, realmente, din Maramureş, prin urmare „a descălecat" în Moldova (şi la propriu, nu numai la figurat!), croind aşezări noi, pentru el şi pentru ceata lui de viteji.

ÎNCEPUTUL UNEI CRONICI RĂZBOINICE

Conjunctura în care s-a produs această „descălecare" constituie o împletire dintre condiţiile interne şi externe din regatul maghiar Am arătat, cu cîteva pagini în urmă, că, după stingerea Arpadienilor, a izbucnit în Ungaria o criză dinastică. După înlăturarea lui Otto de Bavaria în împrejurările descrise, la 17 noiembrie 1308 a fost ales rege Carol Robert de Anjou, căruia papa însuşi îi atribuise coroana. Acesta era un prinţ din familia regală de la Neapole, care, la rîndul ei, era o branşă a marii dinastii Capeţiene din Franţa. Pe la mijlocul veacului al XIII-lea, papa Clement al IV-lea, francez de origine — se numea

Guy Foulquois le Gros — adusese ca rege la Neapole pe un prinţ francez, fiul regelui Ludovic al VIII-lea al Franţei, pe nume Carol, pentru a înlocui vechea dinastie imperială germană (Hohenstauffen), care mai domnea în regatul napolitan. Fiul lui Carol I, regele Carol al II-lea, s-a căsătorit cu prinţesa Maria de Ungaria, sora regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, la moartea căruia (1290), ea, considerîndu-se moştenitoarea regatului maghiar, l-a încredinţat primului ei fiu, Carol Martel, alt fiu, Robert, devenind, în 1309, rege al Neapolelui. Niciodată, însă, Carol Martel n-a reuşit să ajungă în Ungaria, purtînd, pînă la sfîrşitul vieţii sale (1295), titlul de „rege titular al Ungariei". Carol Robert de Anjou, fiul acestui „rege titular", n-avea, în 1308, la alegerea sa, decît 16 ani. Era firesc, deci, ca puternicii magnaţi maghiari să încerce să profite de noua situaţie, atît de favorabilă, pentru a-şi întări propriile lor poziţii. Cel mai avantajat era voievodul Transilvaniei, Ladislau Kan, care, din 1307, era păstrătorul coroanei Sfîntului Ştefan. În lipsa coroanei, candidatul, chiar ales de dietă, nu avea nici o autoritate în faţa supuşilor săi. Mizînd pe acest fapt, voievodul Ladislau a refuzat să predea coroana, sfidînd chiar şi pe cardinalul trimis de papă pentru a facilita încoronarea lui Carol Robert. În cele din urmă, în 1310, ameninţat cu excomunicarea, a restituit coroana, ceea ce a permis lui Carol Robert să se încoroneze la 20 august 1310. Aceasta nu a însemnat, însă, sfîrşitul disensiunilor dintre el şi rege, care au continuat pînă la 1315, cînd a fost destituit din cauza împotrivirii

față de așezarea garnizoanelor regale în cetățile ardelene.

A izbucnit, atunci, o mare revoltă, care a grupat pe toți nemulțumiții, adăugîndu-se și unii suverani vecini. Rînd pe rînd, însă, toți răzvrătiții au fost înfrînți. Pe la 1322 — și după aceea chiar — mai creau anumite dificultăți fiii lui Ladislau Kan.

Această situație tulbure a făcut ca în prima parte a domniei lui Carol Robert lupta pentru eliberarea Moldovei de sub dominația tătărească să treacă pe un plan mai mult decît secundar. Insistențele papale de a relua campaniile contra „tătarilor și schismaticilor" n-au găsit nici un ecou în acțiunile regelui de la Buda, care a rămas surd și la noul îndemn spre cruciadă, trimis de Sfîntul Scaun în 1314.

E de crezut că de starea aceasta au profitat conducătorii formațiunilor de la răsăritul Carpaților, pentru a-și consolida stăpînirile, căci accente de independență apăreau în această parte, cum am văzut, chiar sub dominația tătărească.

Dar odată scăpat de amenințarea pe care o reprezenta pentru puterea sa răzvrătirea magnaților unguri, Carol Robert de Anjou a reluat acțiunea predecesorilor săi arpadieni : lupta pentru înlăturarea tătarilor de la hotarele regatului său și pentru întărirea stăpînirii sale asupra pămînturilor de la răsăritul Carpaților Nimeni nu-i contesta suzeranitatea de principiu asupra acestor pămînturi, și nici Coroana maghiară nu renunțase vreun moment la asemenea pretenții. O primă expediție a fost trimisă sub conducerea unui nobil numit Phynta de Mende. Cînd veni în Tran-

silvania „spre a rîndui niște treburi ale regatului" – cum spune el însuși într-un document din 10 octombrie 1324 — treburi care nu puteau fi decît în legătură cu consolidarea pozițiilor sale acolo, în urma revoltelor care se ținuseră lanț în acest colț îndepărtat și expus, regele voi să-și știe spatele asigurat „împotriva uneltirilor tătarilor", care erau „dușmani de căpetenie, ai noștri și ai regatului nostru" În acest scop — spune mai departe Carol Robert — „am trimis în țara tătarilor, împreună cu alți credincioși ai noștri, pe susnumitul Phynta, vestit pentru statornicia credinței sale, ca să ne facă de strajă nouă și regatului nostru cît timp avem să zăbovim prin suszisele părți ale Transilvaniei" Data acestei prime expediții pornite din inițiativa lui Carol Robert nu e cunoscută precis, și în 1323, și în 1324, regele a cutreierat mereu Transilvania. Se pare însă că expediția lui Phynta a avut loc în vara lui 1324 primul document dat lui Phynta e din 12 august, în timp ce la 26 iulie intervenise un acord între rege și voievodul Basarab I al Țării Românești. Între aceste două acțiuni nu se poate să nu fie o legătură regele căuta alianțe în vederea luptelor care aveau să vină. Și acestea n-au întîrziat.

O cronică străină, ținută în locuri destul de îndepărtate de ale noastre, anume în Prusia, a înregistrat, pentru anul 1326, știrea unei mari incursiuni tătărești în Ungaria. E drept că informația e singulară, nemaifiind menționată în alte izvoare, dar nu avem motive să ne îndoim că o asemenea incursiune prădalnică, cu care tătarii amenințau mereu regatul, a putut avea loc în 1326. Cu atît mai mult, cu cît, în anul următor, o n ire oaste

transilvăneană trece munţii şi reia lupta antitătară, de data aceasta şi cu ajutorul voievodului de la Argeş, Basarab I. Acesta se ridicase domn pe la 1315 sau 1316, adică tocmai în anii cînd regele maghiar nu putea face nici o mişcare în exterior, şi, profitînd de această situaţie, unise în jurul său — poate prin forţa armelor, dar poate şi prin *alianţe dinastice* — vechile cnezate şi voievodate de pe teritoriul Ţării Româneşti, dînd statului său tentă de independenţă. „Ungrovlahii" săi sînt menţionaţi, la 1323, în luptele purtate de bulgari cu bizantinii. Un document, nu cu mult posterior, menţionează atacurile continue pe care Basarab — alături de bulgari, sîrbi şi tătari — le efectua asupra cetăţii Mehadia pe la 1322. Acestei situaţii i se pusese capăt în 1324, prin trimiterea unui înalt dregător regal, care obţinu din partea lui Basarab recunoaşterea suzeranităţii maghiare. Papa însuşi lăuda luptele lui Basarab „pentru nimicirea neamurilor păgîne", chiar în 1327

În urma acestor lupte comune, în 1327-1328, voievodul muntean a reuşit să-şi întindă stăpînirea pînă spre Chilia[1], ocupînd nişte pămînturi care, sub Mircea cel Bătrîn, se vor numi „părţile tătăreşti", şi care, mai tîrziu, au dat unui întreg ţinut numele eliberatorului lor Regele angevin se putea, deci, aştepta ca această colaborare să-l ajute la o mai rapidă curăţire a Moldovei. Dar motive asupra cărora nu ne putem opri aici au

[1] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „Intemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 31 ; Ştefan Olteanu, *op. cit.*, p. 766.

dus la eşecul acestei politici şi, în noiembrie 1330, seculara suzeranitate maghiară asupra Ţării Româneşti a fost sfărîmată într-un defileu neidentificat încă, dar pe care ne-am obişnuit să-l numim Posada. Principele valah nu înţelegea să perpetueze starea de vasalitate, acceptată formal la 1324, care-i stînjenea acţiunile şi-i ameninţa domnia însăşi. Încercarea marelui rege angevin de a aduce la „calea dreptei credinţe" pe bărbosul său vasal de la Argeş s-a soldat cu o răsunătoare înfrîngere, care a avut darul de a schimba orientarea politicii regatului feudal maghiar faţă de românii extracarpatici. documentele nu mai amintesc mari expediţii antitătare, deşi incursiunile tătăreşti dinspre Moldova n-au contenit, fiind chiar menţionate, de pildă, în 1331 şi 1334. Trecînd pe planul al doilea lupta armată, regele a recurs la vechea metodă a predecesorilor săi „apostolici": infiltrarea catolicismului. Se pare că în vara anului 1332 a avut loc o expediţie peste munţi, pentru care papa dădea, la 1 iunie, o treime din veniturile bisericii catolice din Ungaria şi în urma căreia regele îi ceru papei, în toamnă, autorizaţia pentru reînfiinţarea episcopiei cumanilor de la Milcov, propunînd ca episcop pe însuşi capelanul său. Papa aprobă propunerea regelui, dar încercarea de reînviere a episcopiei rămase fără rezultat · capelanul regelui nu şi-a luat niciodată în primire dioceza atribuită la 1332. Locul marilor expediţii regale îl luaseră, desigur, hărţuielile pornite din secuime — un cronicar maghiar, arhidiaconul Ioan de Tîrnave, scrie că tătarii aveau mereu lupte cu secuii —, ceea ce nu l-a împiedicat pe Carol Robert să anunţe Sfîntul Scaun, plin de mîndrie, în 1339,

că duce „un război aproape necurmat cu tătarii și schismaticii" Situația aceasta a rămas neschimbată pînă la moartea sa, întîmplată la 16 iulie 1342. Acțiunea de alungare a tătarilor de la granițele moldovenești ale regatului trecea moștenire fiului și urmașului său la tron. Acesta era un copilandru de 16 ani, „pătruns de idealul cavaleresc și de mari ambiții de cruciadă și hegemonie" [1] E cel pe care, datorită politicii sale de mare anvergură, posteritatea l-a cunoscut sub numele de *Ludovic cel Mare* (1342-1382). Mama sa era sora regelui Cazimir cel Mare al Poloniei (1333-1370), care, în 1355, îl va proclama moștenitor al său.

Vîrsta fragedă a lui Ludovic de Anjou n-a fost o piedică în calea expedițiilor războinice. Cronica domniei sale, scrisă de arhidiaconul Ioan de Tîrnave, este o succesiune aproape continuă de capitole care încep cu formula „de exercitu" despre expediția, sau despre asediul, despre atacul, ș.a. m.d. Astfel, în 1343 a trimis un corp de oaste în ajutorul unchiului său din Polonia, a cărei capitală, Cracovia, fusese asediată de regele Boemiei, urmînd apoi o expediție în Boemia (1344) și una în Croația (1344-1345).

În același an cu regele Carol Robert a murit și hanul Hoardei de Aur, Uzbek (1312-1342), a cărui domnie este considerată „punctul culminant al puterii militare" a tătarilor [2], în ultimii ani ai

---

[1] G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les Principautés Roumaines au XIV-e siècle*, în „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", 1/XXVIII, 1947, p. 76

[2] B. D. Grecov și A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 248.

domniei hanului Uzbek, atenția sa era îndreptată mai ales asupra granițelor apusene, unde se petreceau fapte care puteau avea urmări grave. În vechiul cnezat al Halițiului, ultimul cneaz murise în 1340, fără urmași, lăsînd loc pentru lupte între poloni, unguri și lituanieni. Un principe lituanian fusese ales cneaz de către nobilii halițieni, dar feudalii poloni, în unire cu cei maghiari, și-au trimis oștile pentru a împiedica întronarea acelui principe, care, însă, i-a chemat în ajutor pe tătari. Evident că acest amestec al tătarilor — care timp de aproape două decenii vor rămîne aliații lituanienilor — le-a atras și ostilitatea polonilor

Mai era și o curiozitate în Hoarda de Aur prințul moștenitor, Tinibek, părea dispus să accepte religia catolică! Nu e de crezut că acest fapt era de natură să dea speranțe noi creștinilor, dar papalitatea a încercat să folosească prilejul. S-a păstrat chiar o scrisoare, din august 1340, prin care papa Benedict al XII-lea îl îndemna pe Tinibek să se convertească! Dar, încă din veacul anterior, tătarii adoptaseră — cel puțin în mod oficial — islamismul, iar reacția față de ciudata înclinare a moștenitorului tronului a fost pe măsura acestor duri cavaleri ai stepei: Djanibek, adept înflăcărat al islamismului, și-a ucis fratele și, în 1342, s-a urcat pe tronul Hoardei de Aur, cu hotărîrea de a impune această religie în tot întinsul său imperiu. Schimbarea suveranului a adus, însă, și o schimbare a direcțiilor politicii Hoardei de Aur Djanibek (1342-1357) își va consuma energiile pentru consolidarea islamismului, ațintindu-și privirile spre Persia și Azerbaidjan.

Pînă la 1342, de o parte era un rege care părea că renunțase la ideea recuperării Moldovei, iar de cealaltă parte — un han care își întărea forțele armate în vederea unei eventuale extinderi a granițelor sale apusene, raportul de forțe era în favoarea tătarilor După 1342, de o parte e un rege ambițios și voluntar, pus pe mari cuceriri, iar de cealaltă parte — un han care începea să părăsească politica europeană ; raportul de forțe începea să încline în favoarea statului maghiar

Venise, în sfîrșit, momentul unei acțiuni decisive și în privința Moldovei.

UN ASASINAT ȘI NEAȘTEPTATELE SALE URMĂRI

Aceștia sînt, prin urmare, *factorii de conjunctură* care au permis reluarea de astă dată cu succes — a campaniei pentru eliberarea Moldovei. Mai rămîne să vedem, acum, *contextul imediat* al acțiunii decisive.

În vara anului 1344, în fruntea voievodatului Transilvaniei a fost numit un feudal influent și cu legături puternice în Maramureș Ștefan Lackffy Cronica lui Ioan de Tîrnave, amintită mai sus, descrie lupta acestuia cu tătarii din Moldova, dar îl confundă cu fratele său, Andrei. Confuzia se explică prin faptul că prelatul-cronicar povestește evenimentele la 40 de ani după ce avuseseră loc, și e cu atît mai plauzibilă, cu cît sub Ludovic cel Mare familia Lackffy a dat Transilvaniei nu mai

puțin de șase voievozi, între care și acest Andrei, dar abia în 1355.

„Întrucît tătarii atacau cu furie regatul Ungariei, mai adesea asupra părților transilvane și ale secuilor, regele însuși a trimis contra acelor tătari pe voievodul Transilvaniei, Andrei (recte Ștefan — n.n.), fiul lui Lack, un bărbat viteaz și războinic, împreună cu nobili secui și cu o oaste puternică. Intrînd cu putere în țara în care locuiau (tătarii), s-a luptat cu principele lor, anume Athlamos, care-i ieșise înainte ca să-i reziste, cu o mare armată ; pe acest principe al lor l-a decapitat, și multe steaguri și mulți prizonieri tătari a trimis regelui, la Vișegrad. După aceasta, secuii atacau mereu pe tătari, și se întorceau cu mare pradă. Iar acei dintre tătari care au rămas au fugit la alți tătari, departe, spre țărmurile mării"

Aceasta este povestirea cronicarului Ioan de Thîrnave, povestire în care „principele Athlamos" — desemnat în alte texte drept „al doilea după han", cumnatul său — trebuie să fie vreun Atlamîș sau Altamîș, nume care poate fi comparat cu Toktamîș.

Deci expediția a avut loc, probabil, în 1345, și nu e exclus ca ea să fi fost condusă de Ștefan și Andrei, frații mai mari din familia Lackffy După ea, luptele au continuat, purtate mai mult de secui, cei dintîi și cel mai greu loviți în timpul năvălirilor Aceasta arată că *primele poziții eliberate și cucerite au fost în sudul Moldovei.*

În toiul acestor acțiuni, care marcau începutul unei mari activități războinice, s-a produs undeva, departe, un eveniment care avea să aibă însemnate

repercusiuni asupra politicii externe a regatului maghiar.

Regele Ludovic avea un frate mai mic, Andrei, căsătorit încă de tatăl său cu o rudă, o prințesă angevină, Ioana, nepoata regelui Robert și moștenitoarea regatului napolitan. Ioana de Anjou nu avea însă moravuri serioase ; pe de altă parte, se pare că nobilii maghiari din suita lui Andrei se purtau arogant, ceea ce le-a atras antipatia napolitanilor Nedorind să mai împartă puterea cu Andrei, și profitînd de această stare de spirit, Ioana a pus la cale un complot, care a avut ca deznodămînt asasinarea lui Andrei, la 18 septembrie 1345, într-un castel, la Aversa, lîngă Neapole.

Din momentul în care a aflat de moartea fratelui său, care-i dărîma frumoase planuri politice, țesute încă de răposatul Carol Robert, regele Ludovic nu se mai gîndi decît la răzbunare. A oprit pregătirile militare pe care le făcea în vederea unei lupte cu Veneția, pornind, în schimb, o vastă campanie diplomatică. Solii săi au mers la regele Boemiei, la papa, la împăratul german, ajungînd pînă la regele Angliei. Asasinatul de la Aversa provocase o egală indignare în Italia — principii și republicile italiene vor trata cu Ludovic trecerea armatelor sale — ca și în Ungaria, unde Curtea întreagă a purtat doliu, iar Dieta a acordat, fără nici o împotrivire, toate cele cerute de rege pentru pregătirea expediției în Italia. La mijlocul anului 1347, armata era gata de plecare. La 3 noiembrie 1347, într-o sîmbătă dimineață, cu o oră înainte de răsăritul soarelui, Ludovic a părăsit Buda în fruntea armatelor sale, îndreptîndu-se spre Italia.

Se naşte întrebarea a plecat Ludovic în această expediţie, atît de minuţios pregătită — şi pe plan militar, şi pe plan diplomatic — lăsînd neapărate frontierele orientale ale regatului său? Era un om cu o viziune politică destul de limpede şi cu o înţelegere destul de realistă a lucrurilor, ca să nu-şi lase ţara pradă eventualelor atacuri tătăreşti. Logica lucrurilor ne arată că în intervalul scurs pînă la plecarea în campania care i-a consumat forţele timp de mai mulţi ani regele trebuie să fi dat o rezolvare situaţiei din Moldova. „Biruitor, nu o dată, asupra tătarilor, Ludovic s-a grăbit să clădească un zăgaz militar contra lor“ [1] În adevăr, se pare că, în urma campaniei lui Ştefan Lackffy, sudul Moldovei a fost eliberat, astfel că, la sfîrşitul anului 1346, regele a putut cere papei reînfiinţarea episcopiei Milcoviei. La 29 martie 1347, papa a autorizat această reînfiinţare, numind în fruntea episcopiei de la Milcov — ca şi la 1332, — pe capelanul regelui, Thomas de Nympti. Era o instituţie neviabilă, din cauza unor factori obiectivi, dar de data aceasta ea a fost realmente reconstituită.

Într-o genială sclipire, N. Iorga a avut intuiţia legăturii dintre acest act şi venirea lui Dragoş „Nu e exclus — scria el în 1937 — ca această tentativă de înviere religioasă să fie în legătură cu crearea, în aceste părţi din jos, a feudei lui Dragoş“ [2] În adevăr, o analiză aprofundată şi o reconstituire atentă a întregii cronologii a voievozilor veacului al XIV-lea ne-a dus la concluzia

[1] N. Iorga, *Istoria Românilor* III, p. 204.
[2] *Ibidem*. p. 205.

că Dragoș și-a început „domnia" în anul 1347[1]. Trimiterea sa în Moldova este explicabilă : pentru a evita repetarea celor petrecute în Țara Românească, Coroana maghiară n-a mai apelat la un dinast local — ca Basarab — pentru a o reprezenta, ci a adoptat o altă tactică, socotind că numirea în fruntea noii mărci a unui conducător ales dintre vasalii ei români îi va ușura considerabil realizarea scopurilor propuse. Ca urmare, a fost trimis Dragoș, un feudal român din Maramureș, ținut care era, încă de pe atunci, ceea ce Iorga a numit o *libertate românească,* și asupra căruia ne vom opri puțin în capitolul următor. Dar Ioan de Tîrnave, cronicarul care cunoaște acțiunile războinice de mai tîrziu ale lui Bogdan, ignoră totalmente pe Dragoș. Omisiunea n-ar fi fost posibilă dacă Dragoș însuși ar fi condus expedițiile pentru eliberarea Moldovei. Tăcerea asupra lui ne dă dreptul să credem că *Dragoș a venit în urma oștilor, ca înalt dregător regal.* Deși se pare că el primise *„o simplă delegație fără titlu"* [2], totuși posteritatea i-a acordat un titlu : *voievodul descălecător*

„ÎN ȚARA MARAMUREȘULUI..."

Originea maramureșană a primilor voievozi a rămas multă vreme vie în conștiința moldovenilor. Cronica cea mai veche, începută la curtea lui

[1] Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la istoria Moldovei în veacul XIV* Îndreptări cronologice, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" Iași, X, 1973, (în curs de apariție).

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 204.

Ştefan cel Mare pe baza unor însemnări anterioare şi cu ajutorul boierilor bătrîni şi al membrilor mai în vîrstă din familia domnitoare, începe cu o frază care aminteşte că „a venit Dragoş voievod din Ţara Ungurească, din Maramureş, după un bour la vînătoare", şi astfel „s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Ţara Moldovei" [1]. Exact două veacuri mai tîrziu, Miron Costin, avînd ocazia să treacă de două ori prin Maramureş, în legătură cu misiunile sale diplomatice (1674), a cercetat aceste locuri, fiind cel dintîi care a „descoperit" că şi Bogdan fusese un maramureşan, stăpîn al moşiei Cuhea (Cuhnea).

Închis între cîteva masive muntoase ale Carpaţilor ca între nişte ziduri puternice de cetate, Maramureşul [2] a fost una din acele „ţări" care au premers formarea statelor noastre feudale. Moştenitor al unor străvechi tradiţii, puţin alterate pînă azi, Maramureşul constituie un exemplu în privinţa procesului de închegare statală.

Era un ţinut bogat mai ales în zăcăminte de sare, dar şi în păşuni şi păduri, pline de animale sălbatice, între care miticul bour pare să fi fost cel mai răspîndit, devreme ce însăşi stema capitalei ţinutului cuprindea capul acestui animal. În asemenea locuri, vînătoarea trebuie să fi fost una din ocupaţiile principale ale feudalilor De altfel, chiar şi prima menţiune documentară a Mara-

[1] *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, Bucureşti, 1959, p. 14.

[2] Amănuntele care urmează sînt extrase din excelenta monografie a lui Radu Popa, *Ţara Maramureşului...*, citată mai sus.

mureşului, datînd din 1199, este în legătură cu amintirea unei vînători regale, în cursul căreia regele Emeric al Ungariei (1196-1204) suferise un accident. Fusese, probabil, una din acele „expediţii vînătoreşti-militare (...) care au precedat, în veacurile XI-XIII, extinderea teritorială efectivă a regatului medieval maghiar“ [1]. În situaţia de „pădure regală“ se afla nu numai Maramureşul, ci şi alte ţinuturi învecinate, precum viitoarele comitate Ugocea şi Bereg. Începînd cu ultimul sfert al veacului al XIII-lea, regalitatea a trimis în Maramureş colonişti, aşa-numiţii „oaspeţi regali“, întemeietorii unor aşezări noi, între care capitala însăşi a viitorului comitat, Sighetul. După 100 de ani de prezenţă în documente sub numele de „pădure“, în 1299 se aminteşte, prima dată, *ţara Maramureşului*, pentru ca, un an mai tîrziu, în 1300, regele Andrei al III-lea să menţioneze „terra nostra Maramarus“

Anarhia şi luptele interne care au urmat după 1301 n-au ocolit nici Maramureşul. Unii feudali maghiari, statornici în aceste locuri, aderaseră la partida nemulţumiţilor, împotriva lui Carol Robert. Această situaţie a avut urmări însemnate. În primul rînd, regele a căutat aliaţi printre feudalii maramureşeni, şi semnul sigur că i-a găsit este menţiunea unei diplome din 1317, dată cnejilor Giulea şi Dragomir, fiii unui Dragoş, pentru întărirea proprietăţilor lor ; nu este exclus ca din aceeaşi perioadă să dateze întăririle similare acordate şi altor cneji, precum Bogdan de Cuhea sau părinţii lui, şi Codrea de Sarasău, întăriri men-

[1] Radu Popa, *op. cit.*, p. 46.

ționate în documente de mai tîrziu. Această colaborare a dus, în chip firesc, la întărirea autorității regale în Maramureș, și nu e o întîmplare faptul că tocmai în acești ani, la 1319, e menționat, pentru prima dată, comitele de Maramureș, un reprezentant al regelui, în persoana unui fost voievod al Transilvaniei, *Nicolae*, fiul lui Mauriciu Pok, succesorul imediat al răzvrătitului Ladislau Kan. Astfel, o instituție străină, comitatul, venea să se suprapună celor indigene, deja existente, născute și evoluate în strînsă legătură cu configurația geografică a zonei.

În Tisa, care traversează Maramureșul, se varsă cîteva rîuri, pe văile cărora s-au închegat primele formațiuni prestatale. Studierea acestora aruncă o lumină puternică asupra modului în care s-au constituit statele noastre feudale, fiind „exemplul cel mai caracteristic pentru etapa care a precedat, cronologic și teritorial, apariția «marelui voievod» și a «domniei» în țările românești" [1]

Feudalitatea maramureșană a veacului al XIV-lea e destul de complexă. Încă de la sfîrșitul veacului precedent, „cnezii maramureșeni reprezentau o clasă de stăpîni ereditari ai satelor" [2] Stăpînirea aceasta decurgea din vremuri imemoriale, *ab antiquo*, cum se obișnuia să se spună, uneori, în asemenea situații. *Cnejii de sat* constituiau categoria principală și cea mai numeroasă a feudalității maramureșene. Din rîndul lor s-au ridicat, cu timpul, cneji cu atribuții superioare, de care ascultau satele grupate de-a lungul unei

[1] *Idem*, p. 204.
[2] *Idem*, p. 146.

văi. Radu Popa i-a numit, în chip fericit, *cnezi de vale*, iar formațiunea — *cnezat de vale*. Ca și cnejii de sat, cei de vale erau ereditari. La mijlocul veacului al XIV-lea, în Maramureș existau șapte asemenea cnezate de vale, numite, convențional, al Izei și Vișaelor, al Marei, al Cîmpulungului (sau al Sarasăului), al Cosăului, al Varaliei, al Talaborului și al Bîrjavei. Cele mai însemnate — atît ca putere economică, vădită prin numărul satelor, cît și ca rol în evenimentele politice ale vremii — au fost primele trei. Numele lor și al conducătorilor lor le vom reîntîlni deseori în paginile acestei cărți. În cnezatul Izei și Vișaelor — cu centrul la Cuhea — conducea familia lui *Bogdan*, viitorul voievod al Moldovei ; în cnezatul Marei — cu centrul la Giulești — stăpîneau urmașii unui *Dragoș românul* din veacul al XIII-lea, ai cărui fii, Giulea și Dragomir, primiseră la 1317 întărirea amintită mai sus ; iar în „țara Cîmpulungului" (cum i se spune într-un document din 1404), erau urmașii lui *Codrea*.

Adunarea „cnezilor Țării Maramureșului" — menționată ca atare la 1349 — alegea, dintre cnejii de vale, un voievod al întregii țări a Maramureșului, documentele contemporane amintesc în mod expres dreptul românilor de a-și alege voievodul. Se pare că cel mai vechi voievod cunoscut azi a fost ales din familia cnejilor cîmpulungeni, acel Codrea amintit mai sus ; lui i-ar fi urmat, prin deceniul al patrulea al veacului, Bogdan de Cuhea. Ulterior, pînă la 1363, demnitatea voievodală a revenit unor nepoți de frate ai lui Bogdan, ceea ce arată că această demnitate tindea să devină ereditară.

Din mijlocul acestor maramureşeni — oameni dîrji şi viteji s-au ridicat primii voievozi ai Moldovei.

„...SE AFLĂ UN SAT NUMIT CUHEA"

Dragoş era încă un personaj neînsemnat, absent de pe scena istoriei Maramureşului, în vremea cînd această „ţară" era condusă de voievodul Bogdan de Cuhea.

Unii istorici, mai ales partizanii teoriilor imigraţioniste conform cărora românii ar fi ocupat ţinuturile carpatice, nord-dunărene, într-o perioadă tîrzie, chiar şi pînă la sfîrşitul secolului al XIII-lea — au vrut să vadă pe viitorul voievod şi ctitor al Moldovei independente în persoana unui alt Bogdan, amintit în 1335, de asemenea cu titlul de voievod, fiu al unuia Micul (=Nicolae); acest Bogdan, originar din Ţara Românească (?), voia să treacă în Banat, dar nu numai că nu se ştie dacă trecerea s-a şi realizat, ci — chiar în cazul pozitiv însăşi apropierea între cei doi Bogdani este imposibilă.

Bogdan de Cuhea apare ca un mare feudal maramureşan, moştenitor, împreună cu fratele său Iuga, al celui mai mare cnezat, compus din 22 de sate. Locuinţa lui de la Cuhea era o adevărată cetăţuie, care supraveghea satul de la înălţime, de pe malul drept al rîului Iza. Era aşezată pe un bot de deal „mărginit pe trei laturi de pante abrupte" [1] şi înconjurată cu o fortificaţie alcătuită din

[1] *Idem*, p. 235.

stîlpi de stejar, cunoscută sub numele de palisadă, dublată, se pare, pe latura neapărată natural, de un şanţ. Locuinţa propriu-zisă era de trei ori mai mare decît cele obişnuite, avînd, probabil, şi etaj. Săpăturile arheologice întreprinse la Cuhea au adus nişte amănunte foarte preţioase : în primul rînd, au putut fi surprinse două etape de locuire, cea dintîi corespunzînd, evident, părinţilor şi eventual chiar bunicilor lui Bogdan. Celei de-a doua etape de locuire i-a pus capăt un mare incendiu, care este în legătură evidentă cu punctul culminant al răzvrătirii lui Bogdan, şi anume plecarea sa în Moldova.

Pe malul celălalt al Izei, în sat, era o biserică de piatră, de mari dimensiuni, ridicată probabil chiar de tatăl lui Bogdan şi Iuga, îngropat şi el acolo. Biserica fusese construită în stilul gotic timpuriu, pe locul unui vechi cimitir, înlocuind, se pare, o veche şi modestă biserică de lemn.

Deci, atît la reşedinţă, cît şi la biserică, se constată o continuitate care dovedeşte că stăpînii care s-au succedat la Cuhea erau din aceeaşi familie.

Aşa stăteau lucrurile la jumătatea veacului al XIV-lea, cînd în Maramureş s-a produs un eveniment ale cărui urmări s-au făcut simţite în istoria Moldovei : în vara anului 1342, din motive pe care le vom analiza în alt capitol, Bogdan s-a răzvrătit împotriva puterii regale, pierzîndu-şi funcţia pe care o deţinea.

Fără îndoială că, dacă în momentul cînd Ludovic cel Mare a reluat campaniile antitătare, Bogdan n-ar fi fost un răzvrătit, lui i s-ar fi încredinţat un rol de seamă în acţiunile din Moldova.

Dată fiind, însă, situaţia existentă, regele a apelat la Dragoş pentru a-l reprezenta în noua sa ţară.

Cine era Dragoş ?

Miron Costin, care, cum am mai arătat, a călătorit prin Maramureş, ne încredinţează că „pre mărturiia maramureşenilor, cu urechile mele am auzit că (Dragoş) au fost ficior unui Bogdan vodă, născut din Maramureş", adăugînd că „se află în Maramureş privilegii de la acel Bogdan. Mi le-au arătat". Văzuse şi auzise, deci, el însuşi. Şi e ciudat să constatăm că pînă în vremea noastră se păstrează încă la Cuhea amintirea unui „Dragoş-vodă", care ar putea fi — cine ştie ?! — tatăl fraţilor Bogdan şi Iuga.

De la sfîrşitul secolului trecut, unii istorici au încercat să-l identifice pe descălecătorul Moldovei în persoana unui cneaz de sat, *Dragoş de Bedeu*, menţionat într-un document din 1336 împreună cu fratele său Drag. Încercarea de identificare se baza pe faptul că, ulterior, documentele nu mai amintesc decît pe urmaşii lui Drag, de unde s-a tras concluzia că Dragoş... plecase în Moldova ! Ca şi cum n-ar fi putut muri, fără urmaşi, într-o expediţie militară, sau bolnav, la tinereţe, sau, pur şi simplu, într-un accident !

În încercarea de a stabili locul de origine al lui Dragoş vodă, cîteva amănunte pot cîntări greu. În primul rînd, Drăgoeştii din Moldova se arată foarte legaţi de cnezatul Cîmpulungului (al Sarăului), condus de cnejii din familia fostului voievod Codrea. Vom arăta, mai încolo, că, în nordul Moldovei, numele unor sate dovedesc aşezarea acolo a unor locuitori din Maramureş, cei mai mulţi veniţi din sate *din cnezatul Cîmpulungului*.

Cînd urmaşii lui Dragoş s-au întors în Maramureş, s-au stabilit în acelaşi cnezat al Cîmpulungului. Mai mult decît atît, tot acolo aveau ei o mănăstire, *moştenită de la înaintaşii lor,* şi pentru care, în 1391, au obţinut din partea patriarhiei din Constantinopol dreptul de stavropighie, adică dreptul de a depinde direct de patriarhie.

Credem, pe baza acestor constatări, că Dragoş vodă făcea parte dintr-o ramură colaterală a familiei codrenilor, şi nu din familia unor cneji de sat, căci dacă aşa cum, pe bună dreptate observă Radu Popa — „familia cnezilor de sat din Bedeu nici nu putea aspira (...) înainte de 1350 la titlul de voievod" în Maramureş [1], cu atît mai puţin unul dintre ei ar fi fost omul cel mai nimerit pentru a i se încredinţa o misiune de importanţa pe care o avea, pentru regatul maghiar, conducerea mărcii din Moldova.

Documente care să se refere direct la Drăgoşeşti înainte de plecarea lor din Maramureş nu s-au găsit încă, şi e puţin probabil să se găsească, dat fiind dezastrul adus puterii lor din Moldova, în 1367, de către Bogdan. E foarte probabil că atunci au pierdut şi privilegiile pe care le vor fi avut de la înaintaşii lor

„...DUPĂ UN BOUR, LA VÎNĂTOARE..."

Nu ştim cînd, nu ştim cum, nu ştim cu cine, Dragoş a părăsit Maramureşul, luînd — pentru totdeauna — drumul Moldovei. Poporul a vrut

[1] Radu Popa, *op. cit.*, p. 198.

să înlocuiască o expediție militară, întreprinsă cu scopul, precis definit, de a alunga pe tătari din Moldova, printr-o expediție vînătorească, pornită din inima Maramureșului. Sute de ani, nenumărate „cîntece" — în cea mai mare parte pierdute înainte de a fi fixate prin scris au glorificat legendara întemeiere a Maldovei în urma acestei vînători. Atît de puternică era tradiția care, la baza ei, are un *adevăr general* — încît a admis-o cronicarul atît de sobru, de altfel, al curții lui Ștefan cel Mare (circa 1473), au admis-o toți compilatorii din secolul al XVI-lea, au admis-o marii cronicari ai veacului următor, care au și transmis-o străinătății Grigore Ureche în latină, prin intermediul misionarului Bandini, iar Miron Costin în polonă.

Forma cea mai completă se găsește într-o cronică scrisă în prima jumătate a secolului al XVI-lea, numită „Cronica moldo-rusă" Ea ne povestește că „un bărbat înțelept și viteaz (din Maramureș — n.n.), anume Dragoș (...), a pornit cu drujina[1] lui la vînătoare de fiare și au aflat sub munții înalți urma unui bour și au pornit pe urma bourului prin munții înalți și au trecut peste plaiurile înalte (plonini) și au ajuns pe urma bourului la locuri de șes și frumoase și au prins din urmă călări pe bour la un rîu, pe mal, sub o salcie și l-au omorît și s-au ospătat din vînatul lor Și le-a venit de la Dumnezeu în inimă gîndul să-și caute loc de trai și s-au așezat aici și s-au unit într-un singur gînd și au hotărît cu toții să rămînă aici.

[1] La origine, drujina era ceata de războinici a unui șef politic (v. *Istoria României*, II, p. 56).

Şi s-au întors înapoi şi au spus tuturor alor săi despre frumuseţea ţării şi despre rîuri şi despre izvoare, ca să se aşeze acolo. Şi drujina lor a lăudat gîndurile lor şi au hotărît să se ducă acolo, unde fuseseră ei. Şi au cercetat locul, pentru că era loc pustiu şi la marginea ţinuturilor în care rătăceau tătarii. (...) Şi au pornit ei din Maramureş cu toată drujina şi cu femeile şi cu copiii peste munţii înalţi, cînd tăind pădurea, cînd dînd pietrile în lături, şi au trecut peste munţi cu ajutorul lui Dumnezeu şi au ajuns la locul în care Dragoş ucisese bourul şi le-a plăcut şi s-au aşezat acolo. Şi au ales din drujina lor un bărbat înţelept, anume Dragoş, şi l-au ridicat domn şi voievod al lor. Şi de atunci s-a început, cu voia lui Dumnezeu, ţara Moldovei.

Şi Dragoş voievod a întemeiat cel dintîi oraş [1] pe rîul Moldova şi după aceea a întemeiat oraşul Baia şi alte oraşe, pe rîuri şi la izvoare. Şi şi-a făcut pecetie voievodală în toată ţara, cu capul de bour" [2].

Alte legende, culese de folclorişti, completează povestea cu amănunte interesante. Astfel, în lupta cu bourul, Dragoş ar fi fost ajutat de căţeaua sa, Molda, care s-a înecat într-un rîu, rîul, şi apoi ţara întreagă, s-au numit, în cinstea ei, Moldova. Pe urmă, Dragoş a ajuns la Siret, l-a eliberat de tătari şi şi-a stabilit acolo capitala.

Fragmentul reprodus din cronica medievală — care coincide, în liniile sale mari, cu legendele cule-

[1] Nespecificat; poate Roman, la confluenţa Moldovei cu Siretul.

[2] *Cronicile slavo-române...*, pp. 159-160.

se în veacul trecut de Simion Florea Marian [1] dezvăluie, la o analiză atentă, cîteva informații dintre cele mai prețioase. În primul rînd, ne permite să întrevedem acel *adevăr general* al legendelor țesute în jurul lui Dragoș expediția vînătorească. Cu puține pagini în urmă, am văzut că regalitatea maghiară își extindea treptat hotarele în urma unor „recunoașteri", consemnate de documentele vremii sub numele de *vînători regale :* Maramureșul însuși — o reamintim — își face intrarea în istoria noastră prin mențiunea unei asemenea vînători. Așa trebuie înțeleasă, prin urmare, *vînătoarea lui Dragoș,* și atunci putem admite, împreună cu unul din cercetătorii problemei, că „expediția vînătorească a existat, «legenda» oglindește o realitate istorică, economică și socială din secolul al XIV-lea" [2].

Însă, dincolo de această oglindire a unei realități obiective, se ascunde un fond mitologic, un mare fond mitologic, care a început a fi sondat de către cercetătorul Romul Vuia [3] El a arătat, în 1922, că acest motiv — un vînător condus de un animal misterios prin locuri necunoscute — se găsește în mitologia unui mare număr de popoare, de la japonezi și indieni pînă la popoarele germanice. Analiza *mitului* a fost, însă, reluată și aprofundată cu adîncă erudiție și măiestrie de către savantul de renume mondial Mircea Eliade, care,

---

[1] *Tradiții poporane române din Bucovina,* București, 1895.

[2] Dan Simonescu, *Tradiția istorică și folclorică în problema „întemeierii" Moldovei,* în volumul „Studii de folclor și literatură", București, 1967, p. 44.

[3] *Legenda lui Dragoș,* în „Anuarul Institutului de Istorie Națională" I, Cluj, 1921-1922, pp. 300-309.

pe baza unui bogat material folosit pentru comparații, a ajuns la concluzia că legenda lui Dragoș își are originile în timpurile preistorice, fiind ecoul îndepărtat, transformat și adaptat al unei vînători rituale ; după părerea sa, ar fi vorba de „scenariul mitico-ritual" al sacrificării cerbului, motiv frecvent în mitologia popoarelor indo-europene [1]. Printr-o mutație specifică — avînd la bază obiceiuri și situații autohtone — cerbul mitului primordial s-a transformat în bourul lui Dragoș. O asemenea transformare pare a se oglindi și în procesul de formare a stemei statului moldovenesc.

Legătura dintre legenda lui Dragoș și stema Moldovei medievale este incontestabilă. D Onciul considera că legenda lui Dragoș e un *mit etiologic*, alcătuit *anume* pentru a explica prezența capului de bour în stema Moldovei. Lucrurile, însă, nu pot sta așa. În știința stemelor (heraldică) sînt cunoscute multe cazuri în care stema are o explicație legendară ; dar între legendă și stemă, vechimea cea mai mare e, cu siguranță, a primeia, căci ea coboară din vremuri imemoriale, în timp ce stemele iau naștere într-o perioadă istorică bine precizată (sec. XI-XII) și din motive practice (recunoașterea în timp de luptă, pe vremea cruciadelor) ; de multe ori, ele fixează, în limbajul criptic, specific heraldicii, tradiții și legende străine ; astfel, în stema familiei Lusignan din Franța (participantă la cruciade), figura Melusina (o sirenă), întrucît tradiția pretindea că această familie descindea din personajul respectiv Prin urmare, stema

[1] Mircea Eliade, *Le prince Dragoș et la „chasse rituelle"*, în volumul „De Zalmoxis à Gengis Khan" Paris, 1970.

vine în urma legendei, materializîndu-i substanța și fixînd-o grafic.

În ceea ce privește Moldova, stema ei a fost, timp de cinci veacuri, capul de bour, însoțit de cîteva elemente astrale, cosmice — stele, lună, soare. Dar în pecetea vechiului oraș Baia, prima capitală a Moldovei, pare să se găsească strămoșul bourului voievodal într-un cadru trilobat, se vede un cerb decapitat, fugind spre dreapta ; capul e deasupra trunchiului, purtînd o cruce între coarne este o reprezentare a legendei sfîntului Hubert (sec. VIII), *patronul vînătorilor*. Din nou o legendă cu vînătoare ! După părerea unor specialiști, acest cap de cerb a devenit, sub influența unor realități din nordul țării, cap de bour[1], poate și datorită faptului că acesta era și stema orașului Sighet, capitala Maramureșului.

În stema Moldovei feudale, bourul a fost cu siguranță de culoare naturală (negru-roșcat) ; mai puțin sigură e culoarea scutului după unele mărturii, ar fi fost auriu, după altele — albastru.

Odată explicat atît fondul mitic și istoric al legendei, cît și implicațiile acestora, să încercăm a reconstitui rolul lui Dragoș în fondarea Moldovei ca stat.

„ÎN SUS, PE SUB MUNTE..."

Nu s-a găsit, pînă acum, nici un document care să arate drumul străbătut de Dragoș și ceata lui

[1] E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în „Documente privind istoria României", Introducere II, București, 1956, pp. 466-467

prin Moldova. S-a presupus că trecerea s-a făcut *din Maramureș*, adică prin pasul Prislop. În susținerea acestei idei, nu s-a adus alt argument decît originea maramureșană a lui Dragoș. Ori, am arătat pînă aici că expedițiile din deceniul 5 al veacului al XIV-lea n-au fost conduse de Dragoș, care a venit abia în urma oștilor , campaniile acestea n-au fost organizate și n-au pornit din Maramureș, ci din Transilvania propriu-zisă ; am mai arătat că Ioan de Tîrnave, cronicarul maghiar al domniei lui Ludovic cel Mare, spune că secuii erau atacați mereu de tătari, că drumul expediției lui Lackffy a fost deschis de secui și că tot secuii au fost cei care, după înfrîngerea lui Athlamos, au continuat să hărțuiască pe tătari. Este, deci, evident că expedițiile din 1345-1347 au pornit din secuime secuii fiind întotdeauna în avangarda oștilor maghiare — și au trecut în Moldova prin pasul Oituz, pe drumul clasic de legătură între cele două țări, străbătut și de Sigismund de Luxemburg la 1395, cînd a venit să-l supună pe Ștefan I, și de Matias Corvin la 1467, cînd a fost înfrînt la Baia. În veacul al XVII-lea, Miron Costin înregistra o tradiție, devenită confuză, dar care mai vădea o reminiscență a eliberării sudului Moldovei.

De altfel, e și foarte firesc să fie așa acolo, în sud, fusese episcopatul cuman și se reînființase acum episcopia Milcoviei ; era, deci, un prim nucleu, o bază de pornire. În adevăr, cu cît urcăm înspre nord, urmele trecerii lui Dragoș sînt tot mai frecvente și mai trainice. Pe valea Bistriței, între Nechid, Tazlău și Bistrița, un loc întins, pe

care au încăput vreo 20 de sate, s-a numit *Cîmpul lui Dragoș*. Numele acesta, care a persistat mai bine de trei veacuri și jumătate, a provocat discuții în istoriografia românească, unii cercetători fiind înclinați să-l pună în legătură cu Descălecătorul. De altfel, așa știau și oamenii din partea locului, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, cînd îi va fi chestionat Miron Costin, care face aceeași atribuire. Numele apare, prima dată, la 1419, și în documentul respectiv se fac referiri la așezări întemeiate la mijlocul veacului precedent : Alexandru cel Bun întărește trei sate, din Cîmpul lui Dragoș, lui Dragomir și Ioanăș, fiii lui Ștefan al lui Borîlă, care slujiseră cu credință nu numai lui Alexandru, *ci și înaintașilor săi*, și care își aveau acolo „casa lor" Nume de oameni și de sate amintesc Maramureșul. Chiar și cercetătorii cei mai rezervați observă că această numire altfel destul de bizară nu e neapărat legată de Dragoș Descălecătorul, „dar nici nu i se poate opune"[1] Ar putea fi vorba de locul unui lagăr militar, sau de o primă „luare în stăpînire" de către Dragoș, care și-a împroprietărit aici pe cei mai destoinici dintre însoțitori.

Mai în nord, în județul Suceava, satul Boureni e pus chiar de cronicari în legătură cu legenda vînătoarei lui Dragoș. Mai mult chiar, tradiția îi atribuie acestuia din urmă ridicarea, aici, a unei biserici care a fost refăcută în secolul al XVII-lea. Pe un clopot e pus anul *1352*

[1] A. Sacerdoțeanu, *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*, în „Romanoslavica" XI, 1965, p. 229, nota 2.

Este, pe urmă, *Baia*, oraşul a cărei existenţă e constatată documentar pe la 1334-1335, cînd se numea *Moldavia*. Şi în jurul acestei chestiuni s-au dus discuţii, întrucît există unele informaţii că Baia a fost, cîndva, capitală : e vorba de trei ştiri, din trei secole diferite. Prima este celebrul sigiliu, în care lui N Iorga i se păruse că surprinde chiar anul 1300 ; în realitate, în jurul imaginii, descrise deja, se citeşte · *Sigillum capitalis civitatis Moldavie terre Moldaviensis*, adică „Sigiliul oraşului Moldavia, capitala ţării moldoveneşti" Această ştire nu ar avea prea mare greutate, dacă nu ar fi susţinută de altele. Una dintre ele, după cîte ştim, n-a fost încă adusă în discuţie. La 7 august 1413, într-o scrisoare adresată episcopului de Camenița în legătură cu oportunitatea înfiinţării unei episcopii catolice la Baia, papa Ioan al XXIII-lea (1410-1415) scria despre acest oraş următoarele : „in minori Walachia, in civitate Moldaviensi, que (...) *caput est ipsius patriae*", adică „în Valahia mică, în oraşul Moldavia, *care este fruntea acestei ţări*" A treia ştire este de la începutul veacului al XVI-lea, din cronica moldo-germană, terminată la 28 aprilie 1502 „Mulda, ein Hauptstadt muldener Land" — Moldova, o capitală a ţării moldoveneşti.

Concluzia la care se ajunge la capătul unui studiu mai amănunţit e că Baia a fost capitala unei formaţiuni care a premers Moldova istorică ; această formaţiune trebuie să se fi limitat la valea rîului Moldova. Dar faptul că numele ei a fost preluat de ţara întreagă arată rolul precumpănitor pe care l-a avut între celelalte formaţiuni în unirea lor sub o putere centrală. Oraşul Moldavia

mai e amintit la 1345, ca făcînd parte din vicariatul franciscan al Rutemei.

Dar mult timp Dragoş nu va fi stat la Baia, căci eliberarea nordului, în lupte a căror duritate a rămas vie în folclorul bucovinean, a impus mutarea capitalei în noile pămînturi ; a fost ales, atunci, oraşul Siret. Ca şi Baia, şi ca, de altfel, şi alte localităţi de pe traseul urmat de Dragoş de-a lungul rîului Siret, oraşul cu acelaşi nume era — şi a rămas mult timp — un puternic centru al catolicismului. Încă din 1326 se aminteşte de nişte călugări franciscani poloni, ucişi pe tărîmuri îndepărtate, în Livonia, şi îngropaţi în oraşul Siret, unde erau „walachones schismatici" — români de rit ortodox. În 1340, alţi misionari, tot franciscani, „au primit coroana de martiri" — spune o notiţă din cronica acestui ordin — „în Valahia, în oraşul Siret", fiind îngropaţi acolo la 15 iunie. Cinci ani mai tîrziu, acest oraş e arătat ca făcînd parte din acelaşi vicariat franciscan ca şi Moldavia (Baia) şi Suceava. Şi sub vodă Laţcu, succesorul lui Bogdan, la Siret erau tot franciscanii ; abia Doamna Muşata, mama lui Petru I, va aduce aici o misiune dominicană, pentru care va construi şi o mănăstire.

Revenind, însă, la firul expunerii noastre, vom apela la un izvor istoric sui-generis : tradiţiile populare. E o problemă dificilă şi delicată cît credit li se poate acorda. În ultima vreme se constată tendinţa, justificată în fond, de a căuta miezul lor istoric. Studiul tradiţiilor poate duce, uneori, la concluzii sugestive şi preţioase numele lui Dragoş vodă e foarte cunoscut în Bucovina.

Întregul ținut îi păstrează amintirea și i-o venerează: Dragoș e cel care i-a nimicit pe tătari în zona Siretului, eliberînd orașul pe care și l-a ales ca reședință; Dragoș e cel care zidește acolo o cetățuie și o biserică. E interesant de constatat că și cronicarii au consultat tradiția bucovineană. Astfel, Ion Neculce, într-unul din „cuvintele" sale mai puțin cunoscute, scriind despre soția lui Dragoș, notează *„așa spun oamenii acei de loc de la tîrgul Sireatiului"*, cu care, deci, stătuse de vorbă; vizitînd orașul, constată că, la biserica Sf Treime „să slujește (...) întru veacinică pomenirea a domnului Dragoș vodă", exact ca la Curtea de Argeș, unde celebrul mormînt a fost descoperit în punctul în care, conform tradiției locale, se citea slujba pentru pomenirea lui Negru vodă.

Aceleași tradiții atribuie lui Dragoș biserica de la Volovăț — asupra căreia vom reveni curînd și pe cea de piatră de la Siret (Sf Treime).

Dacă urme ale lui Dragoș întîlnim și în alte părți ale Moldovei, în schimb, *amintirea lui Sas e păstrată numai în Bucovina:* nicăieri în restul Moldovei n-a zidit biserici, nicăieri n-a ridicat fortărețe. Concluziile vin de la sine *Dragoș e cel care a străbătut Moldova întreagă, de la sud la nord, „pe sub munte", ajungînd la Siret, eliberîndu-l și rămînînd acolo pînă la moarte;* dar Dragoș n-a rezidat mult nici la Siret, căci în tradițiile legate de aceste vremi un loc mai mare îl ocupă Sas, despre care poporul știe să povestească pînă și amănunte din viața sa de familie — nașterea unui fiu și peripețiile botezului său!

Nici cronicile, nici documentele nu ne dau vreo informație despre acțiunile lui Dragoș în noua lui țară. Firește, și-a îndeplinit toate atribuțiile care-i reveneau ca vasal al regelui Ungariei.

Primul rost al însăși trimiterii sale la răsăritul Carpaților era paza granițelor și alungarea tătarilor din Moldova. Se poate spune că, în această privință, Dragoș a acționat rapid și eficace ; la 1357, primejdia tătărească era de mult îndepărtată de hotarele regatului în acel an, papa îl felicita pe rege pentru acest lucru, lăudîndu-i „mîna cea tare" prin care se îngustaseră hotarele tătarilor. De fapt, însă, — după cum vom vedea — Moldova fusese eliberată cu cîțiva ani înainte, iar în legătură cu această acțiune stă și închegarea Moldovei ca stat, adică treptata ei întindere teritorială, de la nucleul din sud pînă la limitele istoriceşte cunoscute. În veacul al XVII-lea, Miron Costin știa că „moldovenii din Maramureș" au venit cu „Dragoș, întîiul lor domn, la țara Moldovei, *și au ocupat mai întîi locurile de sub munți*" Amănuntul e verosimil, dată fiind teama — atît de cunoscută și atunci, și mai tîrziu — a tătarilor, față de munți și păduri. De altfel, stăpînirea tătărească pare să fi fost mai slabă dincolo de linia Siretului, ceea ce va fi îngăduit formațiunilor politice dintre Carpați și Siret să se dezvolte mai repede. Acestea vor fi fost destul de ușor unite de Dragoș sub o singură stăpînire. Dintre ele, două par să fi jucat roluri mai însemnate : *Moldova* de pe Valea Moldovei, cu capitala la Baia, și *Valahia* din nord, cu capitala

la Siret. La 1340, aceste două formaţiuni încă nu se contopiseră Siretul e arătat, cum am văzut mai sus, ca fiind un oraş în *Valahia*, nu în Moldova ; cu cinci ani înainte, încă, un Alexandru *Moldoveanul* (Moldaowicz, mai corect Moldavovici), era amintit ca martor în Galiţia, deci şi *Moldova* (mică sau veche) exista. Cea dintîi menţiune a numelui ţării Moldovei datează din 1360, referindu-se la evenimentul din anul precedent : *terra moldavana*. Credem că prima „ţară moldovană" nu depăşea — ca limită estică — rîul Siret ; restul Moldovei s-a adăugat în luptă şi prin luptă, tătarii rămînînd pentru multe secole la nordul gurilor Dunării. Pe urmă, Moldova şi-a întins hotarele în vremea primilor Muşatini, pînă la 1392, cînd se constată că atinsese graniţele cunoscute în tot cursul evului mediu.

După ce Moldova a fost eliberată, au fost chemaţi maramureşeni, care au întemeiat o sumă de sate ; numele, cu formă de plural, arată acest lucru, ca şi locul de origine al descălecătorilor satelor respective Bădeuţi — de la Bedeu, Teşeuţi — de la Teceu, Tărăsăuţi — de la Taras, Volovăţ — în cele mai vechi documente . Olhovăţ, Volhovăţ — de la Olhovţi. De remarcat că toate aceste sate se găseau, în Maramureş, în cnezatul Cîmpulungului, al cărui nume însuşi se regăseşte în cel al Cîmpulungului moldovenesc. Sigur că şi această acţiune de întemeiere de noi aşezări a continuat şi sub Sas, şi sub primii voievozi din dinastia lui Bogdan.

Avem de-a face, deci, cu o continuitate de acţiune în ambele cazuri.

Dar statutul de vasal mai incumbă şi alte îndatoriri *auxilium et consilium* — ajutor şi sfat — sună clasica definire a atribuţiilor vasalului. Se pune, deci, problema dacă-l putem identifica pe Dragoş în evenimentele care s-au desfăşurat în continuare în vecinătatea hotarelor maghiare. Să ne întoarcem, aşadar, la unele crîmpeie din politica externă a lui Ludovic cel Mare în aceşti ani.

Prima campanie italiană (1347-1348) se terminase fără un succes desăvîrşit: ciuma neagră îl alungase pe Ludovic din peninsula însorită, înainte de a fi putut pedepsi pe toţi cei vinovaţi de moartea fratelui său. A chemat pe Ştefan Lackffy, voievodul Transilvaniei, „punîndu-l să ocîrmuiască ţeara" — cum spune Şincai în stufoasa lui „Hronică" [1] — şi s-a întors în Ungaria. În 1350, Ludovic a trecut din nou în Italia, înlocuind pe Ştefan Lackffy de la comanda trupelor lăsate acolo cu fratele acestuia, Andrei Lackffy, — comite al secuilor, al Braşovului, al Bistriţei şi al Maramureşului care a rămas acolo *timp de trei ani*, după cum o spune foarte clar cronicarul regal. Se vede, şi din acest amănunt, cît de lipsită de fundament e teza care susţine că prima campanie în Moldova — soldată cu moartea lui Athlamos — s-a produs în 1352, sub conducerea lui Andrei Lackffy!

În realitate, pentru anul acesta — 1352 — găsim o informaţie interesantă, prea puţin studiată în istoriografia noastră. La Florenţa, în Italia, era o familie de negustori, care ţineau o cronică; primul a fost Giovanni Villani (m. 1348), urmat

[1] Gheorghe Şincai, *Hronica românilor*, I, 1967 p. 485.

de fratele său Matteo Villani (m. 1363), și de fiul acestuia, Filippo. Florența avea, în vremea aceea, mercenari maghiari în serviciul ei, și, prin însăși meseria lor — negustori de lînă — frații Villani erau în măsură să cunoască amănunte despre Ungaria și politica ei. Dovada cea mai convingătoare a seriozității informațiilor lor o constituie faptul că, în timp ce Ioan de Tîrnave nu dă nici măcar *anul* plecării lui Ludovic cel Mare în Italia, Giovanni Villani cunoaște nu numai anul, dar și luna, și ziua, *și ora;* cunoaște tot traseul — și cronologic, și geografic — parcurs pînă la Neapole; iar descrierea modului de viață și de luptă al ungurilor, făcută de Matteo Villani, a devenit pagină de antologie.

Matteo Villani notează, în cronica sa, că în luna aprilie 1352, s-a auzit la Florența, din mai multe locuri, despre o mare bătălie purtată de tătari. Un „rege" al tătarilor — Villani dă acest titlu, cu care era obișnuit, și altor conducători de state, chiar dacă nu erau regi — se afla de mai multă vreme în luptă cu *regele Prosclaviei, un „necredincios"* — adică ortodox — *vasal al regelui Ungariei.* Sigur de puterea sa, șeful tătar își adunase oastea și pornise asupra „regelui Prosclaviei"; numai că regele Ungariei a avut grijă să trimită vasalului său un ajutor de 40 000 de arcași călări. Cu acest ajutor, „regele Prosclaviei" și oamenii săi au luptat cu mare vitejie, și au omorît atîția tătari, încît nu mai aveau nici săgeți pentru arcuri. Însă din cauza mulțimii nesfîrșite a tătarilor, au trebuit să părăsească lupta, astfel încît tătarii învinși au rămas învingători; temîn-

du-se că regele Ungariei și cel al „Prosclaviei" vor aduna forțe noi, tătarii s-au retras în locurile lor

Cronologic, evenimentul consemnat de Villani corespunde cu marea bătălie de la Belz : în martie 1352, acest punct nordic al Galiției, apărat de lituanieni — care, cum am văzut, erau aliații tătarilor încă de prin 1340 a fost asediat de oastea maghiară, condusă de Ludovic însuși. Lupta s-a desfășurat în modul descris de Villani ungurii au avut o victorie „à la Pyrrhus", o victorie cîștigată cu mari jertfe, regele fiind lovit la cap și mulți nobili primind răni grele.

B. P Hasdeu, cel dintîi care a remarcat acest pasaj din cronica italiană, a încercat să identifice acest enigmatic „rege al Prosclaviei" cu Basarab I ; dar acesta, de la 1330 nu mai era vasalul Ungariei, și nici fiul său, Alexandru (sau Nicolae-Alexandru) nu s-a grăbit să recunoască vechea suzeranitate, decît la vreo doi ani după moartea tatălui său. Istorici polonezi și ruși au identificat „Prosclavia" cu orașul Braclaw din Podolia , dar Podolia nu era, la vremea aceea, vasală Ungariei.

Am încercat, într-un studiu consacrat acestei perioade, să arăt că „regele Prosclaviei" poate fi Dragoș vodă al Moldovei, avînd în vedere faptul că în 1352 Ludovic de Anjou și oștile sale au trecut prin Moldova, regele însuși fiind menționat la Siret , mai mult decît atît, un document din 1387 menționează moartea unei rude a lui Dragoș vodă „sub oppido Belcz" — *sub zidurile cetății Belz.*

După această mare înfruntare, în iulie, papa a hotărît ca a zecea parte din veniturile bisericii catolice din Ungaria să fie vărsată în vistieria țării, pentru pregătirea unei noi campanii antită-

tare. Au urmat intense pregătiri, a căror finalizare o aflăm tot din cronica lui Villani. Prin luna mai 1354, regele Ungariei şi-a unit forţele cu cele ale regelui Poloniei (Cazimir cel Mare) şi ale „regelui Prosclaviei", şi, cu o oaste de 200 000 de călăreţi — efectivul e, desigur, exagerat — au pornit spre ţara tătarilor, adică spre saraiul de pe Volga. Au avut de străbătut un drum greu, prin locuri pustii, dar, în cele din urmă, forţele aliate au impus pacea. *Efectiv,* după acest moment, regatul maghiar nu mai are de furcă cu tătarii la graniţile lui, şi am arătat mai sus că acest fapt era recunoscut, la 1357, şi de papalitate. Noul amănunt furnizat de Villani — străbaterea unor locuri pustii — vine în sprijinul ipotezei noastre, căci, pînă tîrziu, în secolul al XV-lea, documentele menţionează numeroase „locuri pustii" între Prut şi Nistru.

Dar chiar în acel an, 1354 — dacă reconstituirea cronologică pe care am făcut-o e corectă — *Dragoş vodă a murit.* E o întreagă poveste şi în jurul îngropării sale.

Documente din veacul al XVIII-lea menţionează „o sfîntă biserică de lemn, ce au făcut-o Dragoş vodă la Olovăţ (= Volovăţ — n.n.) şi răposatul Ştefan vodă (cel Mare — n.n.) au mutat-o la Putna" (document din 1736). Neculai Costin, fiul marelui cronicar şi el însuşi cronicar însemnat (m. 1712), ştia acelaşi lucru, cu un amănunt în plus în biserica de lemn de la Volovăţ *fusese îngropat chiar Dragoş.* Tradiţia populară, pe urmele căreia au venit cronicarii, înregistrează aceleaşi fapte, chiar şi mutarea bisericii la Putna;

O însemnare de la Putna arată că această biserică de lemn a fost construită de Dragoş vodă la 1353.

La Volovăţ, existenţa unei biserici e constatată încă din domnia lui Alexandru cel Bun. La 1490, ea era la locul ei ; în 1500-1502, Ştefan cel Mare a înlocuit-o cu una masivă, de piatră, mutînd-o pe cea de lemn la Putna. Pe la 1840, un călător polonez a văzut aici o piatră pe care Ştefan cel Mare ar fi pus-o, la 1473, pe mormîntul „străMoşului său" Dragoş vodă. Un călugăr de la Putna a confundat-o cu altă piatră, provocînd alte confuzii şi neînţelegeri între istoricii de azi. Am adus, într-un alt studiu, argumente noi în favoarea îngropării lui Dragoş la Volovăţ [1] ; vom atrage, aici, atenţia asupra unui lucru care ni se pare deosebit de logic de vreme ce nici un document nu lasă să se întrevadă nici măcar o umbră de ipoteză că Dragoş Descălecătorul s-ar fi întors în Maramureş, şi cum putem fi convinşi că prezenţa sa era în fiecare ceas reclamată în Moldova, e greu să ne închipuim că ar fi putut fi îngropat *în altă parte decît în Moldova.* Toate indiciile ne îndreaptă spre Volovăţ, tîrg care, la începutul veacului al XV-lea, s-a bucurat de un regim deosebit ; Volovăţul şi Siretul au fost constituite, de două ori, în apanaj domnesc o dată pentru Doamna Ringala, la despărţirea ei de Alexandru cel Bun, şi a doua oară pentru Doamna Marinca, văduva lui Iliaş I [2]. Sînt probleme pe

[1] Şt. S. Gorovei, *Biserica de la Volovăţ şi mormîntul lui Dragoş vodă,* 1971.

[2] C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc şi lupta pentru realizarea independenţei lui,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", ist., Iaşi, 1/XI, 1960, p. 14.

care doar săpături arheologice, metodice și amănunțite, le-ar putea lămuri. Pînă atunci, însă, ne menținem la ceea ce, de secole, poporul păstrează cu sfințenie în memoria colectivă : cînd „Dragoș, mîndru ca un soare", a trecut în eternitate, modesta bisericuță de lemn de la Volovăț i-a primit oasele-i bătrîne, sub o piatră pe care „stă scris *Dragoș vodă*"

O DOMNIE EȘUATĂ SAS VODĂ

Sas a urmat primului conducător al țării moldovenești.

Dar Dragoș fusese numai *voievod*, nu și *domn*; voievozi erau mulți în Transilvania, care, ea însăși, avea un voievod în frunte, ca și românii din „țările" de margine, precum Maramureșul și Beregul. Voievodatul era, pentru toți aceștia, o demnitate *electivă*, născută din comunitatea de interese a populației dintr-o regiune delimitată nu numai geografic. Printr-un proces istoric, caracterul electiv al demnității voievodale a început să se șteargă, în favoarea eredității. Acest proces a fost surprins și de Fr Engels, care arată — raportîndu-se la ginți că funcțiile de conducere au fost mai întîi *pretinse* de membrii aceleiași familii, și apoi *uzurpate*, devenind un apanaj familial. Astfel au luat naștere *dinastiile*, prin moștenirea, în cadrul unei singure familii, a funcțiilor de conducere.

Așa s-a întîmplat și la noi. Am văzut, cu mai multe pagini în urmă, că în Maramureș chiar, familia lui Bogdan acaparase demnitatea voievodală prin cel puțin trei dintre membrii ei. Poporul,

însă, nu uita că voievodatul nu a fost niciodată ereditar, şi, mai tîrziu, cînd un voievod a pretins că *a moştenit* demnitatea, oamenii pe care-i conducea i-au răspuns ferm că, dintotdeauna, voievozii români au fost aleşi.

Tendinţa spre ereditate, constatată şi în Maramureş, şi în voievodatul Transilvaniei — unde familia Lackffy deţine puterea timp de aproape un sfert de secol — o regăsim şi în Moldova : cronicile spun că urmaşul lui Dragoş a fost propriul său fiu, *Sas vodă*. Unii istorici socotesc, însă, că între Sas şi Dragoş nu a existat nici o legătură, Dragoş vodă nefiind tatăl lui Sas vodă. Împotriva acestei teze, nu se pot aduce, deocamdată, decît argumente de ordin logic şi unul din domeniul heraldicii, pe care-l vom discuta mai încolo.

Dar tendinţa spre întemeierea unei dinastii — fie ea şi vasală deocamdată — se vede şi din zidirea unei mari biserici în capitala ţării. Dacă Dragoş se mulţumise cu modesta bisericuţă de lemn în satul care era, poate, centrul domeniului său, Sas puse să se ridice la Siret, în mijlocul unui cartier care-i poartă numele — Sasca — o frumoasă biserică de piatră, pe plan treflat, poate pe locul alteia, de lemn, sau poate continuînd una începută de tatăl său. Cert este faptul că, pînă în secolul al XVIII-lea, în fruntea pomelnicului de ctitori ai bisericii Sf Treime din Siret era trecut Dragoş vodă — avem, pentru aceasta, mărturia lui Ion Neculce, mărturie folosită deja, dar în alt context. Această biserică e cea mai veche construcţie religioasă de piatră păstrată pînă azi în Mol-

dova ; era destinată, probabil, a fi necropola dinastiei.

Activitatea lui Sas ca voievod al Moldovei e aproape necunoscută. Se pare că a dat ajutor, ca vasal al lui Ludovic cel Mare, unchiului acestuia, regele Poloniei, care din 1342 se străduia să aducă cnezatul Haliciului sub ascultarea sa. În 1355, Cazimir cel Mare a reușit să ocupe Haliciul disputat de principii lituanieni, fără să fie, însă, un cîștig definitiv, luptele pentru această regiune continuînd pînă la 1366. Pentru participarea moldovenilor la aceste lupte ar pleda și faptul că, după alungarea Drăgoșeștilor din Moldova, unul din fiii lui Sas se va statornici în Galiția, primind acolo moșii și privilegii regale, care ar fi putut constitui recompensa pentru ajutorul dat cu cîțiva ani în urmă.

Feudalii moldoveni nu erau, însă, prea încîntați de perspectiva perpetuării vasalității față de regatul maghiar, și această nemulțumire n-au întîrziat să și-o manifeste. Poate în înțelegere cu voievodul Țării Românești, ei s-au răsculat, încercînd să înlăture suzeranitatea străină. Aceasta se deduce dintr-un document emis de regele Ludovic al Ungariei la 20 martie 1360 pentru a răsplăti pe Dragoș de Giulești și pe fiii săi, Giulea și Ladislau, pentru purtarea lor vitejească și loială, pentru meritele cîștigate în diverse expediții „și mai ales *în restaurarea țării noastre moldovene*“ Ce se petrecuse acolo de fusese necesară trimiterea unor trupe, nu se spune în document , cancelaria regală a învăluit în mister grava mișcare care trebuie să fi avut loc în Moldova, spunînd că Dragoș de Giulești a învins „pe mai mulți români răzvrătiți,

îndepărtați de la calea datoratei credințe" față de regele maghiar. Mai mult nu se spune nici ce se întîmplase, nici cine pierduse puterea sau era pe cale să o piardă — și avusese nevoie de ajutorul regal pentru a fi restaurat. Sînt amănunte pe care le deducem, însă, din desfășurarea ulterioară a evenimentelor Feudalii moldoveni, din ce în ce mai puternici, scăpați acum și de presiunea tătărească, încercaseră să se emancipeze și de sub suzeranitatea maghiară. Însă înlăturarea reprezentantului acestei suzeranități putea anihila toate istovitoarele eforturi ale lui Ludovic cel Mare, care s-a grăbit să aducă la „calea datoratei credințe" pe românii răzvrătiți, prin mîna de oștean fidel a lui Dragoș de Giulești.

Ecoul acestei acțiuni s-a păstrat în cronica moldovenească, dar într-o formă confuză. Scribul care, în domnia lui Ștefan cel Mare, a compus letopisețul, combinînd diversele însemnări găsite prin arhiva Curții domnești sau pe la mănăstiri, a înțeles greșit două notații diferite : „A venit Dragoș voievod din Maramureș", și apoi, din nou, „a venit Dragoș voievod" la 1359 Crezînd că cei doi Dragoș vor fi fost, de fapt, una și aceeași persoană, diacul Curții a simplificat lista, unificîndu-i !

Momentul răscoalei fusese foarte bine ales încercînd din nou să cucerească Haliciul, în 1359, regele Poloniei provocase un nou război cu lituanienii, sprijinul nepotului din Ungaria fiindu-i, implicit, necesar De altfel, în același an se constată și în Țara Românească noi acte de independență ; fusese, deci, un an al ridicării românilor.

Răscoala din 1359 prima mișcare pentru independență a atras, desigur, atenția unui vechi răzvrătit maramureșan, Bogdan, care, în 1363, va trece munții cu o mînă de „viteji", și, în împrejurări pe care le vom arăta îndată, va alunga pe succesorul lui Dragoș, întemeind el ceea ce ar fi vrut să întemeieze Sas *o domnie,* adică un stat liber, și *o dinastie.*

Soarta lui Sas nu e cunoscută. Răsturnat din tronul Moldovei și învins cu armele de Bogdan, a rămas, se pare, în mîinile acestuia. În Maramureș nu vor mai ajunge decît fiii săi, dar documentul din martie 1365 nu lasă să se înțeleagă că Sas ar fi murit. Din contră, el pare că mai trăia și la 1368, și abia la 1373 se vorbește, în documente, de „răposatul Sas voievod" îi va fi făcut Latcu cinstea să-l coboare în grobnița, pe care, cu atîta grijă, și-o pregătise încă din timpul vieții? Asta nu se mai știe.

Nu știm nici dacă Sas a avut frați și surori; în documente nu apar, și nici mai tîrziu urmele lor nu se găsesc. De asemenea, soțiile primilor voievozi Dragoș și Sas nu sînt cunoscute, și există puține șanse să le aflăm vreodată numele. Nu e un pesimism stupid, ci o concluzie firească: în Maramureș, fetele nu căpătau ca zestre pămînt, ci numai lucruri, adică zestre mobilă, așa că documentele — care mai totdeauna consemnează relațiile dintre oameni în legătură cu stăpînirea pămîntului — nu menționează decît rar, sporadic, și într-o epocă mai tîrzie pe soțiile feudalilor maramureșeni.

Nu putem încheia acest capitol, fără a aduce în discuție un tulburător mister

În 1934, Marcu Beza, cunoscutul căutător de urme românești în străinătate și mai cu seamă în Orient, a semnalat existența unor săbii moldovenești la Constantinopol, unde le văzuse și Gh. Brătianu. Le-a găsit acolo, într-un dulap, în muzeul de la Ieski-Serai, etichetate drept... „săbii ungurești din sec. XIV-XV" Erau trei săbii deopotrivă de lungi — 1,30 m — însemnate, toate, cu bourul Moldovei. Una din ele, al cărei mîner e învelit în sîrmă de argint, poartă numele lui Ștefan voievod desigur, Ștefan cel Mare, pe celelalte două, nu se găsește nici un nume, dar ele poartă, pe lîngă bour, cîte o stemă.

Auxiliar prețios al istoriei, știința stemelor — *heraldica* — a contribuit nu de puține ori la identificarea unor obiecte, arme, opere de artă, grație unor inele cu steme, au putut fi identificați cei căzuți pe cîmpurile de luptă, întreaga poveste a unui obiect se poate reconstitui, dacă se descifrează simbolul heraldic pe care — eventual — îl poartă.

Cele două săbii „anonime" au mînerul înfășurat în fir de aur, în vîrful mînerului, una din ele poartă o stemă care ne poate spune multe.

În mijlocul unei stele cu 11 colțuri, se află un scut heraldic, care conține o săgeată cu vîrful în sus, așezată în poziție verticală pe o semilună care ocupă zona inferioară a scutului, săgeata e flancată, spre vîrf, de două steluțe.

O primă ipoteză a atribuit această sabie, ca și pe cealaltă, unui boier moldovean din secolul al XV-lea, dar o cercetare mai atentă a stemei poate duce la cu totul alte concluzii.

Săgeata cu semilună și steluțe formează o stemă bine cunoscută în heraldica transilvăneană și maghiară *e stema familiei Dragffy,* descendentă din *Drag,* unul din fiii lui Sas vodă. Cel mai însemnat membru al acestei familii a fost Bartolomeu Dragffy, voievod al Transilvaniei (1495-1499), a cărui fiică se pare că a devenit, în 1489, soția lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare. Pecetea lui Bartolomeu Dragffy — personaj cu un rol însemnat și pentru istoria de mai tîrziu a Moldovei, mai cu seamă în războiul moldo-polon din 1497 — reprezintă săgeata așezată pe semilună și cele două stele. Așa se găsește pe un act din 1493, din arhivele brașovene, și aceeași imagine o găsim pe un act din 1497 De la începutul veacului următor, de pe la 1507, datează o stemă sculptată în piatră, de la cetatea din Ardud, reziditâ de familia Dragffy, și care conține aceleași elemente heraldice.

Dar investigațiile pot fi extinse.

Un alt fiu al lui Sas, anume Ștefan, a plecat în Galiția, unde a obținut cîteva moșii și a întemeiat o familie numeroasă. În jurul lui s-au grupat toți românii care erau mai de mult acolo, precum și cei care au venit ulterior În total, 64 de familii alcătuiau ceea ce în organizarea socială și militară a Poloniei medievale se numea *herb :* un grup de familii nobile, cu aceeași stemă, care, în războaie, luptau sub același drapel. Cele 64 de familii for-

mau *herbul Sas,* căruia i se mai spunea şi *Drag-Sas.* O însemnare din 1570, referitoare la unul din urmaşii lui Ştefan, arată că neamul „Drag-Sas" e de origine românească — „genus valachicum" — şi i descrie astfel stema : „în cîmpul de culoare albastră, o semilună aurie are, în cele două cornuri, cîte o stea deasemeni aurie, iar din mijlocul lunii se ridică o săgeată îndreptată în sus"

Prin urmare, aceleaşi însemne heraldice le găsim la toţi urmaşii lui Sas, şi la cei din Ungaria şi Transilvania, şi la cei din Polonia. Mai mult decît atît, numele polonez al stemei — *Sas* sau *Drag-Sas* — ne arată că aceeaşi stemă fusese purtată nu numai de Sas, dar şi de tatăl acestuia, Drag sau Dragoş. Avem de-a face, desigur, cu o stemă pe care regele Carol Robert de Anjou a acordat-o — *sau poate numai a recunoscut-o* — unui nobil maramureşan.

Deci, sabia *ungurească* de la Ieski-Serai poartă o stemă *românească.* Pe cealaltă parte a mînerului se găseşte, însă, bourul Moldovei. Alăturarea acestor două reprezentări heraldice demonstrează că sabia a aparţinut *unei persoane care a avut dreptul să le poarte pe amîndouă :* şi stema de familie semiluna cu săgeată şi steluţe — şi cea a unei ţări — bourul Moldovei. În plus, e de observat că bourul e reprezentat într-o manieră arhaică, fără elementele care-l înconjoară, de obicei, mai tîrziu (soare, lună, stele).

O asemenea persoană, care să poarte o sabie avînd gravată stema Moldovei şi pe cea a Drăgoşeştilor nu poate fi decît ori... *Dragoş,* ori... *Sas.* Dacă, după considerente de altă natură, se va

dovedi că exemplarul păstrat aparţine veacului al XV-lea, atunci e de presupus că el reprezintă înnoirea unuia mai vechi, înnoire care nu poate fi decît un act de pioasă conservare a unei relicve, de pe atunci istorică.

MOŞTENIRE, PRADĂ DE RĂZBOI SAU DAR DE NUNTĂ ?

Odată făcută această atribuire, se vor naşte, desigur, întrebări. În primul rînd, cum a ajuns o sabie atît de veche şi preţioasă — împreună cu sabia lui Ştefan cel Mare şi cu cea al cărei posesor nu a fost încă identificat — în tezaurul sultanilor ? Explicaţia o găsim într-un episod dramatic din istoria Moldovei.

În toamna anului 1538, sultanul Soliman Magnificul a venit în Moldova, pentru a înlocui pe Petru Rareş (1527-1538, 1541-1546), considerat necredincios Sublimei Porţi, cu Ştefan Lăcustă (1538-1540), care crescuse în slujba Porţii. Sultanul şi curtea sa au stat în Cetatea Sucevei o săptămînă încheiată, de la 15 pînă la 22 septembrie. Cronicile turceşti povestesc cum sultanul, fiind încunoştinţat că în cetate se găseşte tezaurul Moldovei, pe care Rareş nu mai avusese vreme să-l evacueze, o poruncit oamenilor săi să-l caute cu atenţie. În cele din urmă, fabuloasa comoară a fost găsită după mărturia unui contemporan - „în nişte butoaie foarte mari de vin" Aceleaşi cronici descriau cu entuziasm şi lux de amănunte bogăţiile neaşteptate găsite la Suceava, care „au depăşit închipuirea emirilor" „berbeci de argint,

carafe, ibrice, cuşme, pahare, *săbii încrustate cu pietre preţioase, săbii germane, săbii foarte înguste şi cu vîrful ascuţit* (subl. n.), perle preţioase, giuvaericale, (...) şi multe alte lucruri care nu pot fi descrise de pana autorului" (Mustafa Gelalzade). E foarte probabil că printre multele săbii capturate atunci se afla şi aceasta.

Dar se naşte a doua întrebare care este proveniența acestei săbii în tezaurul Moldovei? Răspunsul e mai puţin sigur; se pot face, însă, presupuneri. O primă ipoteză ar fi aceea că sabia a rămas, încă din secolul al XIV-lea, în tezaurul voievozilor, fie ca moştenire, fie ca pradă de război, luată de Bogdan I, cînd l-a învins pe Sas. N-ar fi exclus ca această sabie să fi îndeplinit un anume rol în cadrul ceremonialului de încoronare a voievozilor, care se desfăşura, după cum se ştie, după anumite reguli, tipic medievale. Exista obiceiul foarte obişnuit la vremea aceea ca, la încoronare, să se folosească obiecte care au aparţinut întemeietorilor statului sau unor înaintaşi iluştri coroane, mantii, pinteni, inele, etc. Erau obiecte de *consacrare*.

O altă ipoteză poate fi şi aceea că sabia a fost păstrată de urmaşii direcţi ai lui Sas — familia Dragffy — şi trimisă în 1489 lui Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare, ca dar de nuntă. Personal, înclinăm, însă, pentru prima explicaţie [1]

Iată, aşadar, că există şi o urmă *concretă* a trecerii Drăgoeştilor prin Moldova, nu numai

[1] Mai ales că un document, publicat foarte recent, arată limpede că soţia lui Alexandru a fost o constantinopolitană, şi nu fiica lui Dragffy

menţiuni vagi, tradiţii şi morminte dispărute şi contestate...

*

Dintre fiii lui Sas vodă, refugiaţi în Ungaria, trei sînt mai importanţi Balc (m. 1402), Drag (m. 1400) şi Ştefan, cel plecat apoi în Galiţia. Balc şi Drag au fost voievozi şi comiţi de Maramureş, prin cotropiri şi danii regale, şi-au format un imens domeniu, cuprinzînd vreo 200—300 de sate; puterii lor *economice* îi corespundea una *politică*, ei cumulînd demnitatea de comite şi în Ugocea, Sătmar şi secuime; profitînd de această situaţie, au avut numeroase conflicte, uneori chiar militare, cu nobilii maghiari care stăpîneau pămînturi în această zonă. Le aparţineau mai multe cetăţi, între care cea de la Ardud. La 1391, în urma unei călătorii la Constantinopol, pare-se, Balc şi Drag au obţinut din partea patriarhului de acolo privilegii pentru mănăstirea lor strămoşească din satul Peri, împreună cu dreptul de patronat asupra bisericii haliciene. Se vede, şi de aici, de ce prestigiu se bucurau, la acea vreme, conducătorii românilor din Maramureş, care reuşiseră să întemeieze acolo o „ţară" aproape independentă. „Arhonţii" aceştia — cum îi numeşte actul patriarhal de la 1391 — participau, alături de regele lor, la toate campaniile. Astfel, cu bună dreptate putea scrie N Iorga despre „quasi-statul pe care moştenitorul lui Sas îl întemeiase în ţara celor trei hotare" [1]

[1] N Iorga, *op. cit.*, p. 215

Puterea Dragoşeştilor a început să se destrame în ultimii ani ai secolului al XIV-lea şi în primii ani ai celui următor ; marele lor domeniu s-a destrămat, multe sate fiind reîntărite vechilor proprietari, de la care, cu ani în urmă, fuseseră cotropite.

Cei mai importanţi urmaşi i-a avut Drag familia Dragffy, de care am amintit deja. Voievodul Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy — Birtoc vodă al cronicilor noastre — rezida la Beltiuc, lîngă Satu-Mare. Unul din urmaşii săi a murit în bătălia de la Mohacs (1526), iar familia s-a stins la 1555. Toţi Dragffy-eştii au fost îngropaţi în ctitoria lor din Ardud, dar mormintele le-au fost distruse în 1567, în timpul unor lupte.

Numele lui Dragoş vodă şi al urmaşilor săi a străbătut, însă, veacurile, şi Gheorghe Şincai nu uită să menţioneze, în „Hronica" sa, pe „Dragfi cel vestit din Belteúc, pre carele cine îl va zice a nu fi fost român de viţă şi sămînţă ?"

III. DE LA „TERRA“ LA „REGNUM“

„De la munte pîn' la mare și la Dunărea albastră“

M. EMINESCU

Frumoase speranțe — pînă la un punct nedezmințite — își va fi pus Ludovic cel Mare în „marca" sa moldovenească, nimic n-ar mai fi despărțit regatul său de cel pe care urma să-l moștenească Rusia subcarpatică, Haliciul, Moldova formau puntea de legătură pentru închegarea conglomeratului angevin. Liniștit la nord, asigurat la răsărit, regele începea să-și îndrepte ochii spre sud ; dacă ar fi readus Țara Românească sub ascultarea sa și dacă ar fi ajuns un factor influent în Bulgaria — care tocmai începea să fie măcinată de luptele fratricide din familia țarului Alexandru — Ludovic putea spera să devină arbitrul Balcanilor. Cu puțină străduință, putea să aibă liniște și din partea veneției, care-i disputau stăpînirea unor cetăți de pe malul Adriaticii. Și atunci, ce imens imperiu s-ar fi întins de la Baltica pînă la Adriatica ! În fața lui n-ar fi rezistat nici forțele fărîmițate ale principilor italieni, nici oștile lituanienilor, aliații tătarilor... Ce însemna asta ?

Putea să însemne întoarcerea în Italia cu țărmuri însorite, putea să însemne vecinătatea Franței, de unde plecaseră străbunii săi, putea să însemne, în fine, întinderea granițelor de la marginile încă „păgîne" ale Europei pînă aproape de inima ei. Ar fi fost apoteoza unui cavaler cruciat, cum se considera Ludovic cel Mare...

S-a petrecut, însă, atunci, unul din evenimentele acelea care nu par prea importante pentru contemporani, dar ale căror urmări sînt incalculabile: „Un Maramurășean, vechi rebel, Bogdan, strică (...) toată această măiastră socoteală. Plecînd din strămoșescul său sat, el, care va fi avut poate și acasă, de la început, vechi socoteli cu neamul Drăguștilor, se strecoară în acea Moldovă, și, izgonind pe stăpînul legiuit al acestei «margeni», se instalează așa, de nu-l poate scoate toate silințele repetate ale regelui." [1]

„INFIDELUL NOSTRU NOTORIU"

Am arătat, cu mai multe pagini în urmă, care era structura administrativă și organizarea socială a Maramureșului în veacul al XIV-lea, cititorul este deci informat că la începutul anului 1342 — anul morții regelui Carol Robert de Anjou demnitatea de voievod al românilor din acest colț de țară aparținea lui Bogdan de Cuhea. Și se pare că Bogdan fusese un vasal credincios al regelui, așa s-ar deduce din două amănunte cunoscute pînă acum participarea stăpînilor de la Cuhea la expedițiile făcute de Carol Robert în Serbia [2] și stema pe care cercetări heraldice foarte recente au atribuit-o lui Bogdan I [3] Fiind o chestiune mai puțin cunoscută, să zăbovim puțin asupra acestei steme.

[1] N Iorga, *op. cit.*, p. 211.
[2] Radu Popa, *op. cit.*, p. 133.
[3] Ștefan S. Gorovei, *Stema Moldovei și a voievozilor ei (sec. XIV—XVI)*, comunicare la Congresul de Genealogie și Heraldică, Liège, 1972.

Despre ce este vorba ?

Primele monede emise de visteria Moldovei în domnia lui Petru I (1375—1391) poartă pe avers stema de stat — bourul cu elementele anexe — iar pe revers un scut despicat în prima partiție sînt șase fascii, iar în cealaltă — flori de crin. Un manuscris cu miniaturi din vremea lui Ștefan cel Mare (1502) a permis reconstituirea culorilor acestei steme cele șase fascii erau, alternativ, verde și aur, iar crinii — de aur, în cîmp albastru. Acești crini de aur sînt, de fapt, stema vechiului regat francez al Capețienilor ; regii angevini făceau parte, cum am spus mai în urmă, din marea familie capețiană, și purtau și ei florile de crin ; odată ajunși pe tronul Ungariei, ei au introdus în stema acestui stat propria lor stemă, crinii de aur, astfel că, în vremea lor, stema Ungariei era un scut despicat, avînd opt fascii — roșu și argint — în dreapta, și crinii de aur pe cîmp albastru — în stînga. Asemănarea acestei steme cu cea a lui Petru I e izbitoare diferența stă în numărul și culorile fasciilor Originea fasciilor nu e încă lămurită : poate fi vorba de o modificare a celor din stema Ungariei, dar și de stema unei familii[1] — în speță, cea a lui Bogdan — la care s-au adăugat crinii de aur, ca o evidentă *concesiune regală*. Singurul personaj care ar fi putut fi beneficiarul unei asemenea concesiuni este Bogdan, și aceasta înainte de 1342.

Un document din 21 octombrie 1343 arată, însă, că aceste relații, nu numai pașnice, ci chiar de colaborare, între Bogdan și regalitatea maghiară,

[1] I. N. Mănescu, *Stema Moldovei,* în „Magazin istoric" nr 5/1972, p. 38.

au fost brusc întrerupte : Bogdan este numit acum „fost voievod de Maramureș" și e socotit necredincios față de rege și regat. În iarna trecută — se spune în documentul respectiv — Bogdan avusese un conflict cu nobilul maghiar Ioan de Kölcse (Kölcsey). Alături de Bogdan, stătuse un alt voievod român, dintr-un ținut învecinat, anume Crăciun de Bilca, voievodul Beregului.

Cauzele răscoalei lui Bogdan nu sînt cunoscute direct, printr-un document care să le enumere și să le explice. Din această pricină, în vechea istoriografie, conflictul dintre Bogdan și regalitatea maghiară era înfățișat ca un simplu conflict între reprezentanții a două religii „rivale și incompatibile". Desigur, rolul religiei în acest veac de vîrf al evului mediu nu trebuie neglijat, dar a reduce o răscoală doar la un aspect înseamnă a privi lucrurile simplist și neștiințific. Și aceasta cu atît mai mult cu cît feudalii maramureșeni, ortodocși prin naștere, dar trăiți într-un mediu de cultură catolică și avînd relații strînse cu Angevinii și curtea lor, nu mai puneau prea mare preț pe diferența de religie. Astfel se explică de ce, chiar în cnezatul lui Bogdan, și chiar în reședința sa, la Cuhea, el însuși — sau tatăl său — construise o mare biserică, închinată „sfîntului rege Ștefan", întemeietorul statului feudal maghiar Și, dealtfel, așa cum s-a remarcat, în bisericile transilvănene reprezentarea picturală a „sfinților regi" — *formula* o găsim și în primul document emis de cancelaria moldovenească, la 1384 — nu era ceva neobișnuit. „Cultivarea unor asemenea simboluri de către feudalii români ortodocși a reprezentat un gest politic echivalent cu recunoașterea suzeranității re-

gatului medieval maghiar."[1] Alt efect al acestei poziții de conciliere între cele două branșe ale creștinismului — într-o vreme cînd chiar reprezentanții din Constantinopol ai ortodoxiei visau o unire a bisericilor pentru salvarea Imperiului bizantin — este și trecerea la catolicism a unor membri ai familiei lui Bogdan; fiul său, Latco, nora sa, Margareta-Mușata. Astfel stînd lucrurile, explicația revoltei lui Bogdan nu mai trebuie căutată în domeniul religios.

În ultima vreme s-au făcut eforturi pentru a se lămuri această chestiune prin studierea Maramureșului veacului al XIV-lea și a raporturilor feudale din cadrul lui.

În cnezatul de pe valea Bîrjavei stăpînea, de mai multă vreme, Crăciun de Bilca și familia sa. În 1341, un conflict a izbucnit între Crăciun și vecinii săi, atît feudali maghiari, cît și coloniști — așa numiții „oaspeți regali" Era vorba, probabil, de rezistența pe care încercau să o opună feudalii români penetrației maghiare, în vederea păstrării propriilor lor privilegii. Se crease, deci, o stare de răzvrătire, pe care se va grefa revolta lui Bogdan.

Puțin timp înaintea morții sale, regele Carol Robert a luat o serie de măsuri menite să întărească pozițiile nobilimii maghiare, prin înăsprirea regimului aplicat țăranilor iobagi; astfel, nobilii au căpătat dreptul de judecată asupra iobagilor, fiecare poartă iobăgească era obligată să plătească un impozit de 18 dinari, pentru care răspundea solidar obștea întreagă[2]. Această hotărîre lovea mai

[1] Radu Popa, *op. cit.*, p. 220.
[2] Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 468.

dureros pe maramureşeni, locuitorii unei regiuni pe care chiar documentele contemporane o considerau „infertilis, laboriosa et gravis ad resîdendum" în comparaţie cu regiunile din jur În această situaţie, o asemenea măsură avea caracterul unui atentat la vechile libertăţi ale obştilor Era o ofensivă generală a feudalităţii maghiare, vizînd „limitarea sau desfiinţarea autonomiei românilor maramureşeni"[1]

Acestea sînt, deci, temeiurile răscoalei lui Bogdan : o cauză economică în primul rînd, dar cu adînci implicaţii sociale şi politice. Motivul imediat, scînteia pentru declanşarea ei a fost conflictul cu nobilul Ioan de Kölcse, care era, pare-se, reprezentantul regelui în calitate de castelan al unei cetăţi din Maramureş (Visc). Voievodul vecin, Crăciun de Bilca, s-a solidarizat iniţial cu Bogdan, dar pe urmă, în faţa regelui, s-a dezvinovăţit şi a fost iertat[2].

Bogdan, însă, nu i-a urmat exemplul, rămînînd neclintit în ceea ce documentele numesc „vina necredinţei" N-a fost, însă, o simplă manifestare de opoziţie, ori o răzvrătire anarhică ; documentele contemporane lasă să se întrevadă că Bogdan era condus de raţiuni pe care numai un om politic cu o înţelegere realistă a lucrurilor le putea avea. În primul rînd, el a înţeles că, dacă voia o schimbare, o îmbunătăţire a situaţiei, nu putea acţiona de unul singur, oricît de mare ar fi fost prestigiul său în faţa maramureşenilor Sigur, cei dintîi

[1] Radu Popa, *op. cit.*, p. 243.

[2] Acestea sînt concluziile la care ajunge Radu Popa, *op. cit.*, p. 243.

care i s-au alăturat au fost propriile-i rude ; dar nu toate. Bogdan avusese un frate, Iuga, de pe urma căruia rămăseseră doi băieţi, Ştefan şi Ioan. În timp ce Ştefan s-a alăturat unchiului răzvrătit, Ioan a rămas credincios regelui, fiind acceptat ca voievod al Maramureşului. Prin intermediul nepotului său Ştefan, Bogdan a încercat să atragă de partea sa şi alţi feudali maramureşeni. Cum era o stare generală de nemulţumire între românii de acolo, e de crezut că nu puţini cnezi, dintre cei deposedaţi ori săraciţi mai ales, se vor fi alăturat lui Bogdan, formînd, cu timpul, acea mînă de *viteji* cu care fostul voievod al Maramureşului va fonda independenţa Moldovei.

Un document din 15 septembrie 1349 marchează un eşec — probabil nu singurul — din această acţiune de atragere a maramureşenilor la partida lui Bogdan Ştefan se adresase cu o asemenea propunere lui Giulea de Giuleşti şi fiilor săi, care se numeau — şi numele sînt interesante pentru onomastica vremii — Dragoş, Ştefan, Tătar, Dragomir, Costea, Mirislău (Miroslav) , dar aceştia, care formau familia cnezială din cnezatul Marei, cu centrul la Giuleşti, au refuzat colaborarea cu răzvrătitul de la Cuhea, şi, drept răsplată, Ştefan i-a alungat de pe principalele lor moşii şi le-a incendiat curtea din Giuleşti, „făcînd lui Giulea şi fiilor săi (...) o pagubă însemnată şi gravă" Păgubiţii s-au plîns regelui, care a hotărît repunerea lor în stăpînirea moşiilor pierdute, şi pentru asta a trimis un ordin scris voievodului Maramureşului, care era chiar fratele lui Ştefan. Dar regele s-a abţinut să atingă cu vreo pedeapsă pe Bogdan ori pe Ştefan. Iar peste patru ani, cînd Bogdan şi

nepoții săi și-au delimitat părțile care le reveneau în marele domeniu al Cuhei, regele a întărit printr-o diplomă această ieșire din indiviziune, numind „slugi credincioase" pe frații Ștefan și Ioan, și făcîndu-se a uita infidelitatea lui Bogdan.

Atitudinea regelui față de acțiunea lui Bogdan ar putea să pară ciudată, dacă n-am ști prin cîte greutăți a trebuit să treacă regatul maghiar în deceniile 5—6 ale veacului al XIV-lea. Veșnic era luptă la cîte un hotar, sau dincolo de hotar; interesele maritime în Adriatica trebuiau apărate de concurența veneților; hotarele răsăritene trebuiau păzite de atacurile tătărești; unchiul din Cracovia trebuia mereu ajutat cu armele, fie pentru a-și elibera capitala, fie pentru a pune rînduială în cnezatul Haliciului, și, peste toate acestea, se adăugaseră, din 1347, afacerile italiene ale regelui angevin, lichidate abia tîrziu. Pentru a depăși cu succes aceste greutăți externe, regele avea nevoie de liniște în interiorul țării, și, în loc să-și iroseasc forțele pentru a-l domoli pe Bogdan, a preferat să-l lase în pace. Regele adoptase o poziție nu numai de expectativă, dar și de clemență și chiar de conciliere față de Bogdan. Aceasta s-ar deduce și din faptul că i-a menținut familia în fruntea voievodatului maramureșean: Ioan, amintit ca voievod la 1349, deține această funcție și la 1355, avînd ca urmaș pe fratele său Ștefan — fostul răzvrătit de la 1349! — amintit în funcție la 1360. Se pare că regele avea în vedere și nemulțumirile provocate în Maramureș de abuzurile lui Andrei Lackffy în anii cînd fusese comite (1349—1350).

Aceasta era atmosfera în Maramureș cînd, peste munți, în 1359, se produce — cum am văzut — răscoala românilor din Moldova. Nu e, desigur, o întîmplare că cel însărcinat cu reprimarea ei și readucerea țării sub ascultarea regelui a fost Dragoș de Giulești, unul dintre nobilii români atacați de Ștefan de Cuhea cu zece ani înainte. De diploma care amintește această răscoală — diplomă comentată mai în urmă — s-a încercat să se lege plecarea lui Bogdan din Maramureș în Moldova. De altfel, trebuie spus că ieșirea lui Bogdan a fost pusă în legătură și cu prima menționare a răzvrătirii lui (1343), și cu știrea despre asocierea lui Ștefan la această răzvrătire (1349). Dar, așa cum a remarcat profesorul A. Sacerdoțeanu, Bogdan s-a manifestat ca răzvrătit timp de mai mulți ani, fără să părăsească, însă, Maramureșul[1]. Nu s-a întîmplat acest eveniment nici la 1359, cum se consideră îndeobște, căci la numai trei luni după diploma din martie 1360, regele întărește nepoților lui Bogdan, la 24 iunie 1360, partea lor din domeniul de la Cuhea, cealaltă parte rămînînd lui Bogdan însuși ; Ștefan e *încă* voievod al Maramureșului. Deci, la acea dată, Bogdan nu trecuse încă în Moldova, căci, după cum rezultă din documente, plecarea sa a atras după sine înlăturarea definitivă a familiei sale de la conducerea Maramureșului.

Suzeranitatea maghiară fusese, așadar, *restaurată* la 1359 ; termenul de *restaurare* figurează chiar în diploma de la 1360 ; se produsese, deci, așa cum am presupus deja, o încercare de înlăturare a suze-

[1] A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 227

ranității străine. În această acțiune nu e exclus să fi fost amestecat și Bogdan, pe sprijinul căruia feudalii moldoveni se gîndeau că ar putea conta, în caz de nevoie ; s-ar putea deduce acest lucru și din folosirea, în reprimarea răscoalei moldovenești, a vechiului inamic al lui Bogdan — Dragoș de Giulești — care, cu zece ani în urmă, refuzase, laolaltă cu tatăl și frații săi, să i se alăture întru răzvrătire. E, de asemenea, probabil că din această vreme Bogdan se va fi gîndit la întemeierea unei noi „libertăți românești", avînd exemplul luminos al Țării Românești, unde independența fusese cucerită încă din 1330. Relațiile cu regatul ungar fuseseră reluate, pe la 1354, dar pe cu totul alte baze, și, chiar în 1359, Nicolae-Alexandru voievod respinsese din nou suzeranitatea maghiară ; în același an mai avusese loc un act de independență : de la Vicina fusese adus un înalt prelat și pus în fruntea mitropoliei Țării Românești, care, astfel, devenea independentă și din punct de vedere religios.

Bogdan putea aprecia, astfel, roadele luptei pentru independența unei țări. Odată luată hotărîrea de a pleca în Moldova, a trebuit să-și adune o mică oaste și s-o înarmeze ; izvoarele vremii nu ne relatează acțiunile pregătitoare întreprinse de Bogdan în vederea alungării Drăgoștilor din Moldova. Doar Ioan de Tîrnave a înregistrat în cronica sa acest eveniment, fără a-i da, însă, o precisă delimitare cronologică. El spune că, în timpul domniei lui Ludovic cel Mare în Ungaria, „Bogdan, voievodul românilor din Maramureș, adunîndu-și românii săi din acea regiune, a trecut pe ascuns în țara Moldovei, supusă coroanei regatului Ungariei, dar care de multă vreme era lipsită

de locuitori, din cauza vecinătății tătarilor". Desigur, ultima parte a informației cronicarului trebuie interpretată nuanțat, în sensul unei densități relativ scăzute a populației din Moldova, și aceasta numai în comparație cu Transilvania sau Ungaria.

ACTUL DE NAȘTERE AL UNUI STAT

Cu o mînă de „viteji" — al căror număr nu putea trece de cîteva sute — Bogdan a trecut munții pe unde îi era lui mai la îndemînă ; cnezatul Cuhei fiind așezat în colțul sud-estic al Maramureșului, în imediata vecinătate a Moldovei, e de crezut că a fost folosit pasul Prislop, care mai oferea, pe deasupra, și alt avantaj : acela de a cădea rapid și direct asupra adversarului așezat la Siret, fără ca acesta să mai aibă posibilitatea de a fi informat și de a se pregăti pentru apărare sau de a cere ajutor străin.

Bătălia pare să fi fost scurtă, dar dură, și cu rezultatul limpede Sas a căzut prizonier, împreună cu o parte din fii, gineri și rude mai îndepărtate, în timp ce alți cîțiva fii, greu răniți, au reușit să ajungă în Transilvania, și de acolo în Ungaria, pentru a raporta suzeranului lor rușinea pățită în Moldova.

Nu e greu de presupus ce sentimente va fi încercat atunci Ludovic cel Mare toate planurile, toată acea „măiastră socoteală" se năruia văzînd cu ochii. Tot Ioan de Tîrnave ne spune că regele a încercat de mai multe ori să-l alunge pe Bogdan din Moldova, dar de fiecare dată oștile sale au

întîmpinat rezistența moldovenilor. Se dovedește, astfel, că moldovenii înșiși doriseră pe Bogdan, fuseseră înțeleși cu el, îl chemaseră și-l ajutaseră, facilitîndu-i victoria prin refuzul de a lupta pentru Drăgoșești și prin trecerea de partea lui. Privind astfel lucrurile, Bogdan nu mai poate fi considerat un simplu cuceritor : *el a fost omul care a transformat în realitate dorința vie a unui întreg popor*, întemeind, printr-un act de mare energie și vitejie, un stat care va avea o existență de sine stătătoare timp de o jumătate de mileniu. Însemnătatea acestui act a rămas adînc întipărită în conștiința publică tîrziu, spre mijlocul secolului al XV-lea, cînd moldovenii au avut primele contacte cu turcii, aceștia au denumit Moldova *Bogdania*, după obiceiul oriental de a desemna o țară cu numele primului ei conducător

În urma repetatelor eșecuri suferite în Moldova, regele Ungariei se văzu nevoit să recunoască, public și oficial, ieșirea Moldovei de sub stăpînirea sa, și, implicit, neputința de a o readuce în vechea stare. Prilejul pentru această recunoaștere i-a fost oferit de emiterea unui act prin care a dăruit fiilor lui Sas toate proprietățile lui Bogdan și ale fiilor săi în cnezatul Cuhei. Întrucît diploma aceasta, din 2 februarie 1365, este *un veritabil act de naștere a statului moldovenesc*, o reproducem aici în versiune românească, parfumul de cronică medievală se datorește traducătorului ei, Gheorghe Șincai.

„Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, ș.c. [1], întorcîndu-ne cugetul inimei noastre

[1] Prescurtarea aparține lui Șincai.

spre sîrguitorul bărbat Balc, fiul lui Saas, voivodul nostru din Maramureș, iubitul și credinciosul nostru, și aducîndu-ne aminte de prea nemăsurate slujbele lui, care ni le-au făcut de-atunci, de cînd cu așa de ferbinte dragoste s-au lipit de maestatea noastră, cît din Țeara noastră cea Moldovenească lăsînd și punînd după spate pre iubiți părinții săi și pre mai multe frații sau rudenii ale sale, așișderea și toate bunurile sale, cîte au avut în țeara aceaia a noastră, au venit în crăimea noastră a Ungariei supt sînul dragostei noastre, ca să plinească slujbele, care din sîrguința cu el născută le cunoscuse a ne fi spre creșterea cinstei și a puterei noastre, făcîndu-se plăcut maestatei noastre, iar noi socotind acestea și alte prea mari vrednicii ale slujbelor lui, care cunoscîndu-le că le-au făcut cu cea mai mare rîvnă a sîrguinței, pretutindenea și mai ales în zisa Țeara noastră cea Moldovenească, nu fără de vărsarea propriului său sînge și suferirea ranelor celor de moarte, cu omorîrea cea tirănească a fraților lui și a mai multor slujitori, cu de-adinsul credem că el va face și de-aci înainte, și așa judecînd a fi direpț, ca celor vrednici, vrednice, celor mari, mari daruri să se dea, și sudorile cu ostenelile bogată simbrie să le șteargă și să le răsplătească, în semnul mai alesei noastre iubiri și arătarea dragostei, un sat, ce se chiamă Cuhnia din Țeara noastră a Maramureșului, cu alte sate, chiemate Iood, Bacicou, două Bizou, Moize, Borș și două Selișteˡ din numita Țeară a Maramureșului, care se țin de acelaș sat Cuhnia, cu toate folosurile

[1] Azi, satele se numesc Cuhea (Bogdan Vodă), Ieud, Bocicoel, Vișeul de Sus și de Jos, Borșa, Săliște și Săcel.

lor, adecă cu apele, pădurile şi munţii şi cu toate cîte se ţin de dînsele, măcar cum se chiamă, care au venit la mîinile noastre cele crăieşti de la voivodul Bogdan şi de la fiii lui, adecă de la cunoscuţi necredincioşii noştri, pentru blăstămată însemnarea necredinţei lor, drept aceaia că acelaş Bogdan şi feciorii lui, fulgerîndu-i diavolul, nemicul (inamicul — n.n.) neamului omenesc, carele tare rănind inima lor cu săgeata răutăţei şi cu veninul înşelăciunei, la aceaia i-au îndemnat, ca să se lase de calea dreptăţei, şi mai adese ori rătăcind de la statornicia datorinţei ceii credincioase, să treacă pre-ascuns din crăimea noastră a Ungariei în zisa Ţeara noastră cea Moldovenească şi să se silească a o ţinea spre ruşinea maestatei noastre, supt aceleaşi mete (hotare — n.n.) directe şi vechi, supt care s-au avut şi ţinut pînă acuma, din bună voinţa şi învoirea preanălţatei principesei doamnei Elisaveta, crăiesei Ungariei, maicei noastre ceii prea iubite, şi din sfatul cel răscopt al prelaţilor şi baronilor crăimei noastre, luîndu-se de tot numitele sate de la acelaş Bogdan şi de la fiii lui, ca de la nişte nevrednici, spre pilda altora, ca să nu patre şi alţii unele ca acestea, stricîndu-se şi chiemîndu-se îndărăpt şi toate cărţile cîte au fost avut numitul Bogdan şi feciorii lui, despre zisele sate, le-am dat, dăruit şi cinstit, numitului voivodului Balc şi printr-însul lui Drag, Dragmer şi Ştefan, fraţilor lui celor de un pîntece, moştenilor lor şi următorilor tuturor, cu cădinţa de pururea şi nechiemăcioasă îndărăpt, ca să le moştenească, ţină şi aibă, mîntuite rămînînd cădinţele altora. Întru a căruia lucru pomenire şi tărime de pururea, am dat acest privileghion,

întărit cu autentica și înduplicata pecetea noastră, ce spînzură de dînsul. Dat (...) în a patra none ale lui fevruarie, în anul Domnului 1365, iar al crăimei noastre 24 (...)" [1]

Diploma aceasta permite o datare aproximativă a evenimentului descris: nu se petrecuse foarte curînd, ci trecuse suficient timp de cînd Balc „se lipise" de maestatea sa Ludovic și-i făcuse „nemăsurate slujbe", timp în care regele se convinsese că Bogdan se „silea" să păstreze Moldova pentru el și urmașii săi, timp în care s-a produs confiscarea părții lui Bogdan din domeniul de la Cuhea, înlăturarea familiei lui Bogdan de la conducerea voievodatului Maramureșului, și, în fine — punctul culminant — dăruirea moșiilor lui Bogdan fiilor fostului voievod al Moldovei.

Era actul final al unei dramatice încleștări.

*

Ce a făcut Bogdan în timpul celor patru ani de domnie (1363-1367), nu se știe. Capitala țării a rămas în continuare la Siret, dar el însuși se pare că rezida într-un tîrgușor apropiat, la Rădăuți, unde a și înălțat o frumoasă biserică în stil romanic, în ale cărei nave laterale au fost îngropați voievozii moldoveni ai veacului al XIV-lea.

E firesc să ne închipuim că, odată ce și-a văzut consolidată stăpînirea, Bogdan se va fi îngrijit de răsplătirea celor care-l urmaseră și-l susținuseră, creînd primii *viteji* — în genul cavalerilor apuseni — și dăruindu-le pămînturi întinse, care vor

[1] Gheorghe Șincai, *op. cit.*, pp. 496—498; am redat textul cu ușoare modificări grafice, pentru a-i ușura înțelegerea.

sta la temelia marilor domenii feudale din veacul următor. A chemat din Maramureș oameni, întemeind cu ei așezări noi, ceea ce a provocat acea „mare creștere a numărului românilor", înregistrată de Ioan de Tîrnave.

În rest, Bogdan a stat liniștit în noua sa țară, făcîndu-se a nu ști că regele Ungariei, după trecerea primului val de furie, îl socotea încă vasalul său ! Dar starea *de drept* nu mai avea un corespondent în cea *de fapt :* Moldova devenise un principat independent, condus de Bogdan, și care trebuia să rămînă moștenire urmașilor săi.

Din nefericire, nu cunoaștem prea multe date despre familia lui Bogdan. În documentele contemporane, singura mențiune referitoare la acest subiect este cea din diploma de la 1365 : *Bogdan și fiii lui.* Dintre acești fii, în mod sigur e cunoscut *Latcu* și, cu multă probabilitate, un *Ștefan.* După un izvor azi pierdut — pomelnicul mitropoliei moldovenești — dar folosit de celebrul mitropolit Dosoftei în secolul al XVII-lea, soția lui Bogdan se numea *Maria ;* nu se știe nici cînd a murit, nici unde e îngropată prima Doamnă a Moldovei, după cum nu-i este cunoscută nici originea ; dar putem fi siguri că atunci cînd se spune despre ea că era o polonă, se greșește fundamental : soțiile primilor voievozi moldoveni au fost cneaghine maramureșene, căci la 1363, cînd Bogdan a trecut în Moldova, fiii săi erau oameni maturi — în cîțiva ani vor muri și ei — însurați și cu copii. Fratele său, Iuga, era mort de mult, iar fiii acestuia, Ștefan și Ioan, nu și-au urmat unchiul, rămînînd — ei și urmașii lor, pînă în ziua de azi — în Maramure-

ţul străbunilor lor, căzînd, treptat, în tagma mărunţilor nobili de sat.

Bogdan şi ai săi, şi, desigur, cîteva alte rude încă şi tovarăşi de luptă au format prima curte, adăpostită nu în cine ştie ce palat somptuos, ci în vreun conac care nu va fi depăşit prea mult pe cel părăsit la Cuhea. Nu era timp pentru castele şi cetăţi, nu era nevoie nici de cancelarie, căci actele de proprietate nu erau necesare, stăpînirea asupra pămîntului întemeindu-se încă pe dreptul cuceritorului, nu era nevoie nici de toate serviciile complicate ale curţilor domneşti de mai tîrziu, pentru că nu era timp pentru toate acestea : moldovenii acelei vremi trebuie să fi dormit cu spada lîngă pat.

Dacă n-ar fi întemeietor de stat şi fondator de dinastie, Bogdan, cu scurta lui domnie, ar putea trece drept unul din cei mai şterşi voievozi ai Moldovei : n-a emis documente, n-a bătut monede, n-a trimis solii, n-a pus pisanii la uşa bisericilor, n-a înălţat cetăţi. A stat tot timpul cu spada în mînă, cu ochiul treaz, aţintit spre hotarele de unde se putea aştepta la necazuri. Şi în asemenea vremuri cumplite, e mai mult ca sigur că Bogdan I n-a mai avut timp nici măcar să se încoroneze şi să fie uns domn al Moldovei. De un singur lucru s-a îngrijit din vreme de locul de veci. Aşa că atunci cînd, în împrejurări rămase necunoscute, mîinile lui viteze s-au încleştat pentru vecie pe mînerul spadei de atîtea ori biruitoare, un popor întreg l-a dus, în straie cernite, spre gropniţa de la Rădăuţi, unde, în primul mormînt din dreapta naosului, îşi doarme şi azi somnul de veci, sub o

lespede pe care pioşenia respectuoasă a celui mai vrednic dintre urmaşii săi a înnoit-o în 1480.

UN EPISOD ÎNVOLBURAT: PLONINI, 1367

E foarte greu de reconstituit evenimentele petrecute după moartea lui Bogdan I. În ultima vreme, se încearcă să se plaseze în acest răstimp un episod pe care un mare şi erudit analist polon, Jan Dlugosz (1415—1480) îl istoriseşte în cronica sa sub anul 1359

În Moldova domnea voievodul Ştefan — povesteşte Dlugosz. Cînd acesta a murit, au rămas în urma sa doi fii, Ştefan şi Petru; tronul ţării a revenit, de drept, fiului mai mare, Ştefan, dar celălalt fiu, Petru, era mai iubit de locuitorii ţării, fiind un om mărinimos. Ajutat şi de orăşenii saşi şi unguri, şi sprijinit de o parte a boierimii, Petru a ocupat tronul Moldovei, răsturnîndu-l pe Ştefan. Acesta, temîndu-şi viaţa, şi pentru a recupera domnia, a fugit din ţară, cu boierii care-l sprijineau, cu oşteni şi cu bani mulţi, căutînd adăpost la regele Poloniei, Cazimir cel Mare, căruia i-a cerut şi ajutor, făgăduindu-i, în schimb, vasalitatea Moldovei. Consultîndu-şi sfetnicii, Cazimir a hotărît să vină în ajutorul pribeagului moldovean, cerînd unora dintre provinciile sale să dea ajutor armat. La 30 iunie, oastea adunată a pornit la drum. Primele lupte au avut rezultate favorabile polonilor Alarmat, Petru s-a decis să recurgă la un şiretlic, şi anume, i-a atras pe poloni într-o regiune împădurită, pe care Dlugosz o numeşte *Plonini*, fără să fie vorba de o regiune geografică anume (plonini înseamnă, pur şi simplu, munţi);

astfel, locul luptei nefiind stabilit precis, i se spune în continuare *lupta de la Plonini*. Acolo, în păduri, după un obicei al lor dintotdeauna, specific românilor, moldovenii au tăiat copacii de pe marginea drumului, în așa fel, încît atunci cînd oastea feudalilor polonі a încercat să-și croiască loc, copacii tăiați s-au prăbușit, atrăgînd și căderea copacilor alăturați. Părea că se prăbușește pădurea întreagă. Unii oșteni au fost omorîți, alții s-au ales cu răni grave și numeroase. Au căzut mai mulți prizonieri decît morți, iar moldovenii au capturat o pradă dintre cele mai bogate. Acei boieri care plecaseră împreună cu Ștefan în Polonia, văzînd victoria lui Petru, s-au alăturat acestuia, grăbind înfrîngerea polonilor Prizonierii au fost răscumpărați de regele Cazimir, dar steagurile pierdute pe cîmpul de luptă au rămas în mîinile moldovenilor

Aceasta este povestirea lui Dlugosz. Atitudinea istoricilor noștri față de ea a fost foarte variată. Grigore Ureche a cunoscut și el episodul, după o cronică polonă, identificînd pe acel Ștefan voievod cu Ștefan I (1394—1399), soluție pe care a adoptat-o și A. D. Xenopol. În timp ce unii istorici au contestat veridicitatea însăși a faptelor, alții au admis-o pe deplin, identificînd pe acel Petru cu Petru I și propunînd anul 1375 pentru datarea evenimentului ; alții, în fine, pornind de la faptul că în textul lui Dlugosz se spune că lupta s-a dat în locul numit Plonini, în țara Șepeniților, au considerat că ar fi vorba de o altă formațiune politică, existentă paralel cu Moldova clasică.

Lucrurile au fost limpezite aproape definitiv de regretatul profesor P.P Panaitescu, în 1956. Anali-

zînd episodul respectiv în lumina documentelor cunoscute şi în contextul întregii opere istorice a lui Dlugosz, profesorul Panaitescu a demonstrat că ţara Şepeniţului a fost, de fapt, o anexă a Pocuţiei, zălogită Moldovei odată cu aceasta din urmă, în 1388, cînd regele Poloniei, Vladislav Jagello, a împrumutat de la Petru I suma de 3000 ruble de argint (echivalînd cu aproape 500 kg de argint !). De altfel, un document din 1436, de la Iliaş I, fiul lui Alexandru cel Bun, vorbeşte limpede despre „Ţara Şepeniţului, pe care Ţara Moldovei a avut-o de la Coroana polonă" Aducînd în discuţie şi alte amănunte, unele necunoscute pînă atunci, profesorul Panaitescu a ajuns la concluzia că episodul relatat de Dlugosz poate fi datat în anul 1377, adică la începutul domniei lui Petru I, tatăl acestuia, Ştefan, fiind un fiu al lui Bogdan I[1]

Singurul punct slab în această demonstraţie era plasarea evenimentului în anul 1377, adică dincolo de domnia lui Cazimir cel Mare, mort în 1370. Ocupîndu-se de această problemă, profesorul C. Cihodaru de la Universitatea din Iaşi a arătat că evenimentul respectiv nu a putut avea loc în 1377, ci între anii 1366—1370, oprindu-se asupra anului 1369[2]. Ce reprezintă, în aceste calcule, anul 1366 ?

---

[1] P P Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei în veacul al XIV-lea,* în „Studii", 4/IX, 1956, pp. 109—110.

[2] C. Cihodaru, *Tradiţia letopiseţelor şi informaţia documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea,* în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi, V, 1968, p. 22.

De mai multe ori, pînă aici, s-au făcut menţiuni despre Halici şi despre disputele polono-lituaniene pentru stăpînirea lui. Aceste lupte au durat mai mult de două decenii, cu succese schimbătoare. Abia la 1366, regele Cazimir a căzut la o înţelegere cu principii lituanieni, împărţind între ei ţinuturile disputate. În acest fel „regalitatea polonă devenea vecina, la nord şi est, a ţinuturilor moldoveneşti" [1], ceea ce era de natură să faciliteze trecerea alungatului spre regele Cazimir pentru a cere ajutor

Dar se mai pot aduce şi alte elemente cronologice, neobservate pînă acum. La bătălie au participat numeroşi nobili poloni, dintre care Dlugosz citează doi Sbigniew Olesznicki şi Nawoj Tencinski. Acesta din urmă, adaugă Dlugosz, care era „fiul lui Andrei Tencinski, voievodul Cracoviei, a scăpat, în timpul luptei, din mîinile românilor, şi, evitînd privirile tatălui şi a prietenilor săi, de la locul dezastrului s-a dus la Roma şi s-a călugărit" Reîntors, mai tîrziu, a ocupat o funcţie înaltă în organizarea religioasă a Cracoviei.

Andrei Tencinski făcea parte dintr-o veche şi ilustră familie poloneză — trecută, mai tîrziu, la 1527, în rîndul conţilor Sfîntului Imperiu de către Carol Quintul pentru fapte de mare bravură — şi care va avea dese legături cu Moldova, pînă în secolul al XVI-lea. Şi tatăl său fusese voievod şi castelan, şi toţi urmaşii lui vor fi, la rîndul lor, mari demnitari ai regatului polonez. Cei mai mulţi dintre ei au fost voievozi şi castelani ai Cracoviei, începînd cu primul Nawoj Tencinski (m. 1331) şi

[1] N. Iorga, *op. cit.*, III, p. 225.

sfîrşind cu ultimul reprezentant al acestei familii, contele Jan Tencinski (m. 1637).

Andrei Tencinski, cel menţionat de Dlugosz, a fost voievod al Cracoviei *între anii 1363 şi 1368*. Analiza atentă a textului arată că episodul pe care ne-am obişnuit să-l numim „lupta de la Plonini" nu a putut avea loc decît tot *între aceşti ani*, de vreme ce Andrei Tencinski e menţionat ca fiind voievod al Cracoviei. De altfel, aceste limite sînt absolut logice — pe de o parte, o luptă între doi moştenitori ai tronului Moldovei nu e de acceptat înainte de întemeierea dinastiei lui Bogdan, prin însăşi domnia acestuia (1363—1367), iar, pe de altă parte, Dlugosz e atît de categoric în ceea ce privește fixarea acestui eveniment în domnia lui Cazimir cel Mare, încît e foarte greu de admis deplasarea lui după anul 1370. Chiar un istoric polonez, St. Kuczyński, a adus cîteva argumente interesante împotriva unei asemenea deplasări. „Dlugosz s-a putut înşela cu un număr oarecare de ani, dar e greu de admis că el s-a înşelat cu o întreagă domnie. (Dlugosz) n-a pus niciodată date din întîmplare. De mai multe ori le-a modificat intenţionat, adeseori, fiind informat greşit, le-a deplasat cu cîţiva ani. *Niciodată, însă, n-a comis (...) o eroare cronologică de 18 ani.*" Acelaşi istoric polonez mai subliniază şi faptul că „Dlugosz redă prea precis amănuntele, de pildă data exactă a pornirii expediţiei, sau detaliul potrivit căruia Cazimir a răscumpărat pe prizonierii polonі din această expediţie. *Asemenea amănunte Dlugosz nu le-a luat niciodată din fantezie*" Firește că nu le-a imaginat el, şi nici nu s-a gîndit nimeni să

facă o asemenea imputare celui mai mare analist medieval polonez. Însă un amănunt din biografia sa ne poate da dezlegarea Dlugosz a fost secretarul cardinalului Sbigniew Olesznicki (1389-1455), nepotul de fiu al cavalerului cu acelaşi nume participant la lupta de la Plonini. Prin urmare, aşa cum conchidea regretatul profesor Panaitescu, poate fi vorba „de o tradiţie orală de familie"[1], datată cu aproximaţie de către informator; de asemenea, nu trebuie exclusă nici existenţa unor însemnări de familie, cu atît mai mult, cu cît un analist din secolul al XVI-lea ne asigură că familia Olesznicki „are o cronică însemnată despre istoria strămoşilor săi" În tot cazul, Dlugosz a avut în faţa ochilor o relatare precisă a evenimentului, poate chiar *o relatare scrisă*, din care a extras amănunte pe care nimeni nu le putea cunoaşte numai din povestirile părinţilor sau bunicilor: el înşiră toate cele nouă steaguri — banderii — sub care luptaseră nobilii polonı, şi cele trei steaguri regale, ale provinciilor Cracovia, Sandomir şi Liov În acest din urmă oraş, amintirea dezastrului era încă vie în secolul al XVII-lea, cînd cronicarul Liovului putea să noteze că, după înfrîngerea oştilor sale, regele Cazimir „a venit repede cu curtea lui la Liov, a încurajat pe cei de acolo, a dăruit pe oştenii din resturile risipite ale oştirii, făcînd slujbe funebre şı înmormîntări de formă pentru cei căzuţi" [2]

Dar relatarea aceea scrisă, de care presupunem că s-a servit Dlugosz, conţinea şı o confuzie

[1] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 101.
[2] *Idem*, p. 99.

cearta fraţilor nu se putea produce la moartea tatălui lor, căci un domnitor al Moldovei cu numele de *Ştefan* înainte de Ştefan I e necunoscut ; în schimb, izvoarele lasă să se întrevadă existenţa unui personaj cu acest nume, frate cu Laţcu şi fiu al lui Bogdan I ; acest personaj — al cărui mormînt se pare că a fost tot la Rădăuţi — este soţul celebrei Doamne Muşata, tatăl voievozilor Petru I şi Roman I şi strămoşul tuturor voievozilor din această dinastie. Cum a fost posibilă confuzia ? Explicaţia e simplă : *polonii nu-l cunoscuseră pe Bogdan I,* iar în cronicile lor acest controversat Ştefan e socotit fiu al lui ... Basarab I, domnul Ţării Româneşti ! Aceasta se explică prin faptul că, neavînd hotar cu Moldova pînă la 1366, polonii se interesaseră prea puţin de treburile moldovenilor Este, astfel, probabil, ca în textul iniţial să se fi relatat lupta care s-a dus, *după moartea voievodului Moldovei, între Ştefan şi Petru, fii ai răposatului voievod Ştefan* , pentru simplificare, se va fi socotit că voievodul care a murit era *el* tatăl celor doi fraţi, şi în felul acesta s-a putut naşte confuzia.

Cert este că lupta celor doi fraţi s-a iscat la moartea unui voievod , după calculele noastre, Bogdan I a murit în 1367, iar Laţcu în 1375. Jaloanele cronologice ar fi, deci, următoarele : *după* moartea lui Bogdan I 1367, dar *înainte* de moartea lui Andrei Tencinski 1368. *Optăm, de aceea, pentru anul 1367, anul morţii lui Bogdan I*

E posibil ca răposatul Ştefan să fi fost primul născut al lui Bogdan, şi atunci lupta s-a dat între moştenitorii săi minori, aţîţaţi de tabere boiereşti rivale, menţionate în mod expres de cronicarul po-

lon. Tentativa de imixtiune a feudalilor poloni va fi arătat, însă, factorilor de răspundere din Moldova ce primejdie poate însemna pentru țară existența, în fruntea ei, a unui principe minor Și atunci, tronul a fost atribuit lui Lațcu, om matur, dar fără copii de parte bărbătească, ceea ce putea permite stabilirea succesiunii sale prin bună înțelegere. Încheind acest compromis, boierii moldoveni își exercitau, de bună seamă, un străvechi drept al lor — acela de a-și alege suveranul — făcînd, însă, primul pas dintr-un lung șir de încălcări ale principiilor dinastice, încălcări care au cauzat atîtea neajunsuri Moldovei în secolele care au urmat, încurajînd tendințele centrifugale ale unor boieri tocmai în acele momente cînd ar fi fost necesară o unitate desăvîrșită în jurul puterii centrale.

„NOBILIS VIR LACZKO..."

Cînd vodă Lațcu a primit, în condiții încă neclare, moștenirea părintelui său, Moldova nu însemna nimic pentru Europa ; era un stăpînuleț asupra căruia Ludovic cel Mare pretindea că-și exercită drepturile de suzeran și spre care priveau cu poftă și feudalii poloni de la granița nordică. Sfîntul Scaun nu aflase încă, în captivitatea sa de la Avignon, de existența acestui stat, trăind cu iluzia acelui himeric episcopat al Milcoviei, pentru care continua să numească episcopi.

Multe realizări nu se pot atribui lui Lațcu, pentru că și el, ca și tatăl său, n-a bătut monede și n-a pus să se scrie hrisoave, n-a ridicat cetăți

şi nici măcar n-a zidit o biserică, a continuat să domnească liniştit — căci nu se cunosc frămîntări în cei opt ani ai domniei lui (1367—1375) — supraveghind, de la Siret, creşterea şi înflorirea ţării, care, tot mai mult, era a lui şi a urmaşilor lui.

Un singur merit are vodă Laţcu, şi acela e suficient pentru a-i acorda titlul de *întemeietor:* e primul voievod moldovean al cărui nume a străbătut Europa, făcîndu-se auzit pe sălile palatului papal, pe adresa căruia s-au trimis scrisori din partea urmaşului sfîntului Petru şi care a făcut cunoscut numele ţării sale în Apusul catolic. *Laţcu e primul voievod moldovean afirmat pe plan european,* prin angrenarea sa într-o mare acţiune a lumii creştine: reunirea celor două ramuri ale religiei creştine, catolicismul şi ortodoxismul.

De la anul 867, o sciziune puternică despărţise biserica orientală — numită şi grecească sau ortodoxă — de cea occidentală — numită şi latină sau catolică. *Schisma Orientului* — cum s-a numit această ruptură — devenise definitivă în secolul al XI-lea. Bizantinii nu puteau accepta ca papa de la Roma să fie şeful întregii religii creştine, pentru simplul motiv că era urmaşul sfîntului Petru, primul episcop al Romei, întrucît, prin tradiţie, toţi episcopii erau consideraţi egali. Alte dispute teologice au adîncit schisma, şi atîta timp cît Imperiul bizantin nu a simţit nevoia unui ajutor din afară, nimeni nu s-a gîndit la refacerea unităţii religioase. Cînd însă Bizanţul s-a văzut atacat şi dinspre apus — de cavalerii cruciaţi, care au întemeiat, în 1204, Imperiul latin de răsărit — şi pe urmă şi dinspre răsărit — de către cei care-i vor aduce însăşi pieirea, turcii — s-a pus problema

unirii cu biserica romană. Împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul, restauratorul Imperiului bizantin, (1261), a acceptat unirea în 1274, numai cu gîndul la foloasele pe care le putea trage. Firește, însă, că odată cu moartea sa, unirea a fost uitată. „Uitarea" aceasta a durat o sută de ani, căci, în 1369, presat de situația tot mai îngrijorătoare de la granițele imperiului său, Ioan al V-lea Paleologul (1341-1391, cu întreruperi) s-a dus la Roma, declarîndu-se fiu al bisericii romane și abjurînd Schisma, la 18 octombrie 1369 „Avusese, însă, prevederea să nu-i amestece și pe supușii săi, deși trăgea nădejdea, care nu s-a împlinit, că-i va îndupleca să-i urmeze" [1]. Papa Urban al V-lea părăsise curtea de la Avignon în mod cu totul excepțional, pentru a primi la Roma jurămîntul de credință al împăratului bizantin.

Din nefericire, nici de data aceasta unirea religiilor nu a avut vreun efect practic pentru soarta Bizanțului. Prestigiul său, însă, era atît de mare, pe de o parte, iar pe de altă parte influența și propaganda catolică erau atît de puternice în regiunile ortodoxe ale Europei, încît principii din această zonă au început să încline spre unire. Pentru realizarea planurilor sale, papa își punea mari speranțe în principii țărilor române. Dovada o constituie faptul că, simultan, a intensificat presiunile în ambele țări, în 1370, în Țara Românească, domnea Vladislav-Vlaicu, a cărui mamă vitregă, celebra Doamnă Clara, trecuse la catoli-

[1] Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului*, București, 1971, pp. 19-20.

cism, împreună cu una din fiicele sale, Ana, ţarina Bulgariei ; altă fiică, Anca, regina Serbiei, rămăsese statornică în credinţa ei, ca şi Vladislav însuşi. Laţcu vodă al Moldovei, însă, cîntărind bine foloasele pe care le putea avea din unirea — fie şi formală — cu biserica Romei, s-a adresat direct papei, prin doi călugări franciscani, Paul de Schweidnitz şi Nicolae de Mehlsack, comunicîndu-i dorinţa sa de a trece la catolicism şi cerîndu-i trimiterea unui episcop şi înfiinţarea unui episcopat la Siret, care să fie direct subordonat Romei. La 22 iulie 1370, papa trimitea o scrisoare arhiepiscopilor din Praga, Bratislava şi Cracovia, anunţîndu-i că „nobilis vir Laczko, dux Moldaviae" (nobilul bărbat Laţcu, voievodul Moldovei) e gata să primească credinţa catolică. Tratativele au mai durat cîteva luni, la 9 martie 1371 întemeindu-se episcopia de la Siret, avînd în frunte pe călugărul franciscan Andrei Wasilo din Cracovia.

Care au fost raţiunile de ordin politic care l-au îndemnat pe Laţcu să facă acest pas ?

În primul rînd, el imita pe cel al împăratului bizantin, şi nu este exclus să existe o legătură între aceste două acţiuni. În al doilea rînd, pare să fi fost un prim pas spre o reconciliere cu regele Ungariei şi spre apropierea de regele Cazimir al Poloniei. Ideea era excelentă, şi valoarea ei s-a verificat în momentul cînd Ludovic al Ungariei a devenit şi rege al Poloniei (noiembrie 1370). Că acestea trebuie să fi fost raţiunile politice, o dovedeşte pe de o parte faptul că primul episcop de Siret, acel Andrei Wasilo, fusese duhovnicul reginei Elisabeta, sora lui Cazimir cel Mare şi mama

lui Ludovic de Anjou, iar pe de altă parte faptul că acesta din urmă, într-un tratat încheiat chiar în acel an, număra din nou Moldova între țările vasale, fără să fie vorba, evident, de o revenire sub suzeranitatea Ungariei.

Legăturile cu Sfîntul Scaun, întemeierea unui episcopat catolic chiar în capitala țării, ca și trecerea la catolicism a voievodului însuși constituiau o puternică barieră ridicată în calea acțiunilor agresive ale nobilimii celor două regate pretextul „valahilor schismatici" nu mai exista. În adevăr, pînă la 1395 Moldova n-a mai fost tulburată de feudalii maghiari, iar cu Polonia se vor stabili curînd altfel de relații. Putem fi însă convinși că trecerea lui Latcu la catolicism fusese un simplu act politic, executat de formă „exemplul" său nu fusese urmat nici măcar de propria-i soție, Ana, iar în 1372, papa îndemna pe Latcu s-o atragă și pe ea spre convertire, fără să-i ceară să se despartă de ea, dar atrăgîndu-i atenția ca nu cumva dîrzenia ei să-l facă și pe el să se răzgîndească ! Mai mult decît atît, la moartea sa, nimeni nu s-a ostenit să țină seama de pasul din 1370, și trupul celui de-al doilea voievod al Moldovei independente a fost dus tot la Rădăuți, alături de al tatălui său.

La moartea sa, în 1375, lăsa în urmă o fată, Anastasia, care va trăi la curtea lui Alexandru cel Bun, pînă tîrziu, la 26 martie 1420, cînd a murit și a fost îngropată și ea la Rădăuți.

Domnia de opt ani a lui Latcu a însemnat prima recunoaștere europeană a Moldovei ca stat independent. „La sfîrșitul acestei scurte domnii, a-

vem acuma înaintea ochilor nu o îngustă provincie ungurească, strîns şi fricos legată de munte, ci o ţară cu locuitorii şi datinile lor..." [1]

UN „DOSAR" SECULAR: „CAZUL" KORIATOVICI

La moartea lui Laţcu vodă s-a încercat să se plaseze un alt eveniment nebulos din istoria Moldovei veacului al XIV-lea *domnia lui Iurie (sau Iurg) Koriatovici.* În jurul acestui personaj s-au ţesut teorii dintre cele mai contradictorii, pornindu-se de la un pasaj dintr-o cronică lituaniană (sec. XV): „cneazul litvan Koriat (...) a avut patru fii cneazul Iurie, cneazul Alexandru, cneazul Constantin, cneazul Teodor *Pe cneazul Iurie l-au luat valahii să le fie domn şi l-au otrăvit acolo*" La aceasta se mai adăuga o informaţie furnizată de un cronicar polon, călător şi prin ţările noastre, Matei Stryikowski, care spune că în 1575 a văzut mormîntul lui Iurie Koriatovici „într-o mănăstire de piatră la Vaslui, la o jumătate de zi în sus de Bîrlad"

B. P Haşdeu a fost cel care a pus în circulaţie aceste texte, rămase fără suport în informaţiile furnizate de izvoarele noastre interne. Şi atunci a apărut, în 1860, celebrul hrisov al lui „Iurg" Koriatovici la 3 iunie 1374, la Bîrlad, „cneazul litvan Iurg Koriatovici, domn al ţării Moldovei",

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 217

întărea lui Iacșa Litavor, „locțiitor" de Cetatea Albă (!), niște sate, ca răsplată pentru serviciile aduse în luptele cu tătarii.

O întreagă literatură s-a scris pentru a nega sau a apăra existența lui Koriatovici pe tronul Moldovei. O vreme, hrisovul „descoperit" de tatăl lui B. P Hașdeu în arhiva unor conți polonezi din Kiev a fost socotit autentic, și astfel exista o bază solidă pentru a argumenta această domnie documentul din veacul al XIV-lea, cronica din veacul al XV-lea, mormîntul *văzut* în veacul al XVI-lea. Cîtă vreme autenticitatea uneia sau alteia din aceste trei știri nu a fost pusă la îndoială, a trebuit căutată o explicație pentru chemarea lui Koriatovici pe tronul Moldovei. Și, ca de atîtea ori în istoriografia noastră, explicația a fost dată tot pe temei religios catolicizarea lui Lațcu ar fi produs o reacție a moldovenilor, care ar fi chemat un principe ortodox — Iurie Koriatovici — ca să le fie domn, legitimîndu-i urcarea pe tron prin căsătoria cu unica fiică a lui Lațcu, domnița Anastasia. Formula aceasta a fost acceptată de marele istoric A. D. Xenopol.

N Iorga a avut o atitudine contradictorie față de această problemă ; astfel, deși în 1903 a combătut autenticitatea diplomei din 1374 spunînd că „Dacă originalul ei ar apărea vreodată, ar fi doar unul din rarele cazuri cînd neverosimilul e adevărat" [1] — totuși, în lucrările de istorie din aceeași vreme a admis domnia, „absolut efemeră", a lui Iurie Koriatovici.

---

[1] N. Iorga, *Studii și documente,* V, 1903, p. 601.

Însă pe măsură ce şcoala de diplomatică românească îşi însuşea tot mai serios metoda de cercetare critică, autenticitatea hrisovului lui Koriatovici a fost tot mai mult şi mai des pusă la îndoială, şi, odată cu ea, domnia însăşi a lituanianului în Moldova. Eruditul profesor şi slavist P P Panaitescu, studiind în Polonia, a avut prilejul să cerceteze mai amănunţit această problemă ; concluziile sale, publicate în anul 1928, erau totalmente negative cronica lui Stryikowski e plină de fantezii şi inexactităţi istorice şi geografice, analele lituaniene sînt tîrzii, iar documentul din 1374 e — în modul cel mai sigur — fals. Profesorul Panaitescu nu s-a limitat, însă, la analiza acestor izvoare, ci a refăcut, pe baza documentelor, viaţa însăşi a lui Iurie Koriatovici, aducînd noutatea cea mai senzaţională : prinţul lituanian nu putea fi apărătorul ortodoxiei moldovenilor, pentru că el însuşi simpatiza... catolicismul, fiind îngropat, chiar, în mănăstirea dominicanilor din Smotricz, lîngă Cameniţa, capitala Podoliei !

Demonstraţia magistrală a lui P P Panaitescu a fost de natură să provoace o întoarcere de 180° în istoriografia noastră, în ceea ce priveşte pe Iurie Koriatovici. N Iorga — căruia cu puţin timp înainte i se păruse că găseşte temeiuri noi pentru domnia prinţului lituanian — a simţit nevoia să dea, în „Revista istorică" pe care o edita, una din acele note sintetice, atît de caracteristice marelui istoric, declarîndu-şi, cu un sentiment de nedisimulată uşurare, acordul deplin pentru noua soluţie a vechii probleme.

Astfel, „cazul" Koriatovici a fost... clasat din lipsă de... probe, căci, din cele trei izvoare, două se dovediseră nedemne de încredere.

Dar al treilea? Cronica scrisă la vreo 75 de ani de la evenimente? Dacă o punem şi pe ea la îndoială, înseamnă *mutatis mutandis* — că ne putem îndoi şi de relatările lui Grigore Ureche (m. 1647) despre domnia lui Ştefan cel Mare ori Petru Rareş, ceea ce, după cum se ştie, nu este cazul.

Atunci?

Oare nu cumva analele lituaniene păstrează, totuşi, reflectarea unei anumite stări de fapt din secolul al XIV-lea?

Punîndu-ne această întrebare, să ridicăm un colţ al prăfuitului şi voluminosului dosar al lui Iurie Koriatovici, încercînd să deslušim ce altă soluţie am putea da vechii controverse.

*

Lituania — cel de-al treilea vecin însemnat al Moldovei veacului XIV era o ţară străveche, rămasă multă vreme în credinţa strămoşească — păgînă pentru creştini — şi condusă de mari cnezi (sau duci) dintr-o familie anume. Puterea statului lituanian a fost întemeiată de *Gedymin* (1316-1341), care şi-a întins stăpînirea, prin cuceriri repetate, în dauna cnezatelor ruseşti, ajungînd pînă în apropierea Haliciului. Acţiunile sale au fost continuate de fiul şi urmaşul său, marele cneaz *Olgierd* (1345-1377). Multă vreme, lituanienii au fost aliaţii tătarilor, colaborînd în lupte, aşa cum i-am întîlnit şi în filele acestei cărţi, la Belz, de pildă, în 1352.

Anul 1363 a reprezentat o cotitură în istoria lituanienilor rupînd tradiția, Olgierd s-a întors împotriva tătarilor și i-a înfrînt la Sinie Voda (Apele Albastre), extinzîndu-și apoi autoritatea asupra ținuturilor de pe Nipru și Nistru, și impunînd, în 1366, acel compromis asupra Haliciului, amintit și cîteva pagini în urmă. Cu aceeași ocazie, Podolia — nordul ținutului dintre Nistru și Nipru — a fost dată ca feudă principilor Koriatovici. „Cneazul litvan Koriat" amintit, împreună cu fiii săi, în cronica menționată mai sus, era fratele marelui cneaz Olgierd și trecuse la ortodoxie — primind, la botez, prenumele *Mihail* — în vreme ce restul fraților săi — inclusiv Jagaillo, viitorul rege Vladislav Jagello — rămăseseră păgîni. Dar ortodoxismul Koriatovicilor — reclamat de stăpînirea temporară a cnezatelor rusești — era destul de fragil vecinătatea cu Polonia și Ungaria mărea posibilitatea catolicizării lor. Iurie, Alexandru și Constantin au condus Podolia, murind unul după altul, fără urmași, la intervale scurte. *Iurie dispare, realmente, pe la 1375, în condiții nelămurite încă.*

Dar, dacă vrem să abordăm această chestiune cu o șansă în plus de a obține un rezultat pozitiv, trebuie să stabilim niște premise, care vor reieși singure din analiza succintă a relațiilor moldo-polono-lituane în secolele XIV-XV

Conform înțelegerii încheiate în 1355, la moartea lui Cazimir cel Mare (5 noiembrie 1370), tronul și coroana Poloniei au revenit lui Ludovic cel Mare, regele Ungariei. De la 1370 pînă la 1382, tînărul stat moldovean s-a găsit prins între aceste două regate, unite sub același sceptru, bine purtat

de Ludovic de Anjou, care, însă, reprezenta și apăra în Polonia tot interesele Ungariei. Ori, Moldova abia scuturase, la 1363, suzeranitatea maghiară, respingînd cu deosebită energie și tentativa de amestec polon, la 1367 Relațiile de vasalitate moldo-polone încep abia peste 20 de ani, odată cu omagiul depus la Liov de Petru I, la 26 septembrie 1387. Rege al Poloniei era acum Vladislav Jagello, *fostul mare duce al Lituaniei*, creștinat, cununat — cu o fiică a lui Ludovic cel Mare — și încoronat în aceeași zi, duminică 4 martie 1386. Lui i-au depus jurămîntul de vasali toți domnii moldoveni, începînd cu Petru I și sfîrșind cu fiii lui Alexandru cel Bun, jurămîntul vasalic față de regele polon devenind o tradiție și o lege. Dar *întotdeauna*, în anii care au urmat, *tratatele moldo-polone erau dublate de tratate moldo-lituane*; tîrziu, sub Ștefan cel Mare, încă se mai știa de aceste tratate, încheiate de „înaintașii bunicului nostru, Alexandru voievod", nepăstrate sau negăsite încă. Pe de altă parte, se constată că voievozii moldoveni își orientau aliațele matrimoniale spre zona lituaniană; astfel, *Petru I* e numit în documentele vremii „ginerele" lui Vladislav Jagello, despre *Ștefan I* știm precis că a fost căsătorit cu o rudă a aceluiași rege, și însuși *Ștefan cel Mare* și-a luat prima soție — Eudochia de Kiev — din familia marilor duci lituanieni. Cît privește pe *Alexandru cel Bun*, și el s-a căsătorit cu o vară primară a regelui Vladislav — Ringailla de Mazovia — de care s-a despărțit repede, sub pretextul că *erau deja înrudiți*, ceea ce înseamnă că și *Roman I* avusese ca soție o rudă a lui Jagello, o lituaniană. Astfel stînd lucrurile, *cinci înrudiri suc-*

cesive cu aceeași familie nu pot să indice decît *o legătură de veche tradiție*, pe care au încercat s-o urmeze și Bogdan al III-lea (1504-1517) și Ștefăniță (1517-1527), atunci cînd au pețit fără succes — fiice ale regilor polonі.

Să mai adăugăm un fapt straniu cînd izbucnea vreun conflict polono-lituanian, voievozii moldoveni luau, de obicei, partea lituanienilor ; astfel, Roman I (1391-1394), deși depusese tradiționalul omagiu regelui, s-a alăturat lui Teodor Koriatovici un frate al celebrului Iurie — și a fost înfrînt odată cu el, în 1393. La fel a făcut Alexandru cel Bun, spre sfîrșitul domniei lui, aliindu-se cu Svidrigaillo, marele duce al Lituaniei, împotriva regelui (fratele acestuia din urmă). De altfel, Svidrigaillo se amestecase direct în treburile interne ale Moldovei, la 1399, capturînd un pretendent — fiu al lui Petru I și ușurînd instalarea lui Iuga, fiu al lui Roman I și frate cu Alexandru cel Bun. Se pare că el avea în Moldova nu numai interese generate de alianțele matrimoniale, ci chiar și interese materiale, stăpînind numeroase proprietăți, după cum ne asigură un izvor german al vremii.

Totul dovedește niște vechi și bune relații moldo-lituaniene, *relații de vecinătate, mai întîi*, începînd din 1366, cînd stăpînirea lituaniană ajunge — în persoana lui Alexandru Koriatovici — pînă la granițele Moldovei. Pe urmă, autoritatea marelui ducat s-a extins *pînă la Marea Neagră*, Cetatea-Albă fiind numită în unele documente „clavis Lithuaniae" — *cheia Lituaniei*. Nu ar fi imposibil ca acestui moment, al maximei expansiuni teritoriale a marelui ducat lituanian — care coincide

cu prima uniune polono-ungară (1370-1382) — să-i corespundă o apropiere politică între Moldova şi puternicul vecin. *Expresia acestei apropieri a putut fi acceptarea lui Iurie Koriatovici ca suzeran de către moldoveni* şi pecetluirea acestor bune relaţii conform moravurilor epocii printr-o căsătorie dinastică. Cronica lituaniană s-a putut face ecoul unei asemenea stări de fapt şi aşa s-ar putea explica formularea „l-au chemat să le fie domn" Şi n-ar fi exclusă nici moartea lui în aceste evenimente, căci, cum am spus deja, Iurie Koriatovici dispare din documente tocmai în această vreme.

Pe de altă parte, însă, nu se poate să nu existe o legătură între toate aceste fapte şi evenimentele petrecute în 1377 la graniţele Moldovei. Marele duce Olgierd murise, şi urmaşii săi se luptau pentru moştenire, ameninţînd din nou Haliciul, guvernat acum, în numele regelui Ludovic, de Vladislav de Oppeln, ginerele voievodului Ţării Româneşti ; speriat, principele acesta — silezian de origine, din vechea dinastie a Piaştilor, dar fost palatin al Ungariei — şi-a chemat stăpînul în ajutor În iulie 1377, Ludovic cel Mare a venit cu oştile unite ale celor două regate pe care le cîrmuia, pentru a pune ordine în Lituania. Expediţia a avut ca urmare instalarea lui Jagaillo (Jagello) pe tronul Lituaniei. Nu se ştie care a fost poziţia adoptată de Petru I faţă de aceste tulburări ; se ştie doar, dintr-o cronică străină anume din analele Ordinului cavalerilor teutoni — că în acel an, „înainte de sărbătoarea Naşterii Domnului (25 decembrie n.n.), lituanienii au pornit împotriva celor

din Moldova, şi acolo au fost învinşi, încît n-au mai adus înapoi decît puţini din caii lor"

Că între iulie şi decembrie 1377 avuseseră loc frămîntări şi în Moldova, ne-o dovedeşte un document din 10 noiembrie 1377, prin care Vladislav de Oppeln, „ducele" Galiţiei, dăruieşte două sate lui Giurgiu, voievod valah, care, împreună cu familia sa, fusese nevoit să ceară adăpost în ţară străină, „din pricina trădării neaşteptate a poporului său" [1]. Statornicit la Stupniţa, lîngă Sambor, acest Giurgiu era socotit şi tratat „ca unul din marii baroni feudali ai ţării Rusiei" [2] (Galiţia), fiind integrat în herbul Sas. A murit pe la 1400, lăsînd numeroşi urmaşi. Unul din fiii săi, Iuga, s-a întors, însă, în Moldova, figurînd în sfatul lui Roman I sub numele de Iuga Giurgevici şi cu titlul de *jupan*, acordat numai rudelor voievodale.

Acest Giurgiu era, deci, o rudă domnească, un mare feudal ale cărui interese vor fi venit, la un moment dat, în contradicţie cu cele ale domniei, ceea ce a provocat trecerea sa în rîndul adversarilor lui Petru I şi poate chiar afirmarea unor pretenţii la coroana Moldovei ; emigrarea sa devine, atunci, explicabilă. Acestea sînt singurele tulburări pe care le-a cunoscut domnia lui Petru I.

Dar toate aceste fapte nu pot fi simple întîmplări : o expediţie lituaniană în Moldova presupune nişte *interese de apărat* acolo, interese care nu puteau rezulta decît din practicarea unor relaţii politice. Iar urmărea acestor relaţii a putut fi

[1] P P Panaitescu, *op. cit.*, p. 113 ; C. Cihodaru, *op. cit.*, pp. 24-25.
[2] P P Panaitescu, *op cit.*, p. 113.

însăşi depunerea omagiului în 1387, lui Vladislav Jagello, în care moldovenii vedeau, poate, pe fostul mare duce al Lituaniei.

Prea complicată şi prea delicată din cauza insuficienţei izvoarelor — problema aceasta, căreia am încercat aici să-i dăm o soluţie plauzibilă, aşteaptă încă noi probe, care să permită închiderea definitivă a secularului dosar Koriatovici.

„O ADEVĂRATĂ PIATRĂ PREŢIOASĂ..."

În învolburarea acestor ani, în care faptele şi acţiunile întemeietorilor statului moldovenesc sînt atît de tulburi şi nesigure, alături de chipurile de bronz ale voievozilor se strecoară gingaş, dar de loc palid, un chip de femeie, un chip de Doamnă. Este Margareta-Muşata, prima Doamnă a Moldovei despre care se pot spune şi alte lucruri, în afara faptului că a existat. E o figură celebră, demnă de pana unui mare dramaturg sensibil; mamă a doi domni şi străbuna unei întregi dinastii, ea este un personaj controversat şi nestudiat.

... Laţcu vodă murise, frămîntările din vara şi toamna lui 1377 trecuseră. În Moldova domnea Petru I, numit de cronici Petru al Muşatei (printr-o neînţelegere a textelor, s-a ajuns la concluzia că Margareta se numea Muşata *după soţul ei*, un inexistent Muşat; prin urmare, e greşit a zice *Petru Muşat*; mai corect ar fi *Muşatinul*). În capitala ţării, la Siret, ridicase o biserică pentru misionarii dominicani de acolo şi în legătură cu această ctitorie s-a adresat în 1377 papei Grigore al

XI-lea, succesorul lui Urban al V-lea. În răspunsul său din 28 ianuarie 1378, papa o numea *Margarita de Cereth, Domina Valachiae Minoris.* Titlul acesta a frapat pe istorici, unii fiind tentați să vadă în el dovada unei regențe asigurate de Margareta ca *fiică* a lui Bogdan. În realitate, este titlul purtat de soțiile voievozilor Ringailla, soția lui Alexandru cel Bun, va fi numită *ducissa Minoris Valachiae,* iar Doamna Marina, altă soție a aceluiași voievod — *autocratorisă a întregii Moldovlahii.*

La 1 mai 1384, cancelaria lui Petru I emite primul document moldovenesc cunoscut pînă azi era un privilegiu pentru biserica dominicanilor din Siret, construită de mama sa, *illustris et nobilissima domina Margarita* (ilustra și prea nobila Doamnă Margareta), unde ea însăși își pregătise mormîntul. Originalul acestui document s-a păstrat pînă în secolul al XVI-lea era un pergament, cu pecetea de ceară a Domnului, atîrnată de un șnur de mătase albastră. Documentul n-a fost emis, însă, la Siret, ci în altă localitate, unde era „curtea mamei noastre prea iubite", și anume *„in villa Horleganoio"* Localitatea a rămas neidentificată precis : cei mai mulți au văzut în acest nume orașul Hîrlău ; alții au fost înclinați să vadă un sat din nordul Moldovei, Horlăceni. E mai de crezut, însă, că avem de-a face cu numele corupt al Hîrlăului (în original trebuie să fi fost Horleyanovo), căci acolo se va construi, mai tîrziu, o curte domnească cu un palat strălucitor, și mulți voievozi — pînă la Vasile Lupu vor sta și la Hîrlău, reședința principală fiind la Suceava ori la Iași. Se prea poate ca Hîrlăul să fi fost, anterior întemeierii statului, capitala unei formațiuni politice,

o dovadă o constituie şi faptul că i se mai zice *Civitas Bahlovia* — oraşul (văii) Bahluiului — concluziile putînd fi trase prin analogie cu *Civitas Moldavia.*

Ultima oară, Doamna Margareta apare la 18 noiembrie 1393, cînd celălalt fiu al său, Roman I, aduce în sfatul ţării mărturia credinţei ei, cu prilejul unei danii făcute strămoşilor familiei de boieri moldoveni Prăjescu (fiii lui Dragomir Bealogo). Trebuie să fi murit curînd după această dată, fiind îngropată, desigur, conform cu dorinţa ei, în biserica de la Siret. Din nefericire, această construcţie a fost dărîmată, aproape două veacuri mai tîrziu, de către Ioan vodă cel Cumplit (1572-1574); atunci a dispărut şi bogata bibliotecă de acolo, documentele, hrisoavele, privilegiile, actele de danii care existau în arhiva bisericii.

Amintirea Doamnei Muşata a rămas vie multă vreme; la cîţiva ani după moartea ei, în 1404, un călător prin aceste locuri, arhiepiscopul Ioan de Sultanieh, afla despre activitatea ei şi scria: „Domnul acestora (al moldovenilor; e vorba de Petru I — n.n.) a fost cîndva convertit la credinţa noastră catolică, şi mai ales mama sa, Doamna Margareta, de către un frate predicator..." Informaţia aceasta este extrem de preţioasă, întrucît amintirea convertirii dovedeşte, implicit, că anterior Margareta-Muşata fusese ortodoxă, deci românca. S-a discutat mult în jurul numelui ei dublu, şi concluzia, din ce în ce mai acceptată, e că *Muşata* traduce pe *Margareta,* nume care se întîlneşte în Maramureş sub influenţa onomasticii apusene, catolice.

La mijlocul veacului al XVII-lea, în domnia lui Vasile Lupu, Moldova a fost vizitată de un înalt prelat catolic, Marcu Bandini, care a rămas acolo din 1644 pînă cînd a murit, în 1650. Cea mai mare parte a timpului, el a stat la Bacău, unde, încă din primii ani ai secolului al XV-lea, fusese mutat sediul episcopiei de la Siret. El a putut citi acolo toate documentele episcopiei, cronica pe care călugării trebuie s-o fi ținut după obiceiul lor, și a putut culege și informații orale. Cu multe confuzii, inerente pentru un necunoscător al istoriei Moldovei, Bandini ne înfățișează ce se mai știa la vremea aceea despre Doamna Mușata. Margareta — căreia printr-o confuzie îi dă epitetul de unguroaică — soția lui Ștefan voievod, fondatoarea bisericilor Moldovei, fusese *o adevărată piatră prețioasă* (illa verre gemma pretiosa). Cu soțul ei — acel controversat și contestat Ștefan, fiu al lui Bogdan I — Doamna Mușata a avut doi fii care au domnit succesiv (Petru I și Roman I), un altul — Ștefan — a cărui existență e dovedită numai prin cronica lui Dlugosz, și o fiică, al cărei nume, soț și familie au rămas necunoscute, cu excepția unui fiu, jupan Stețco, pe care Roman I l-a ținut pe lîngă el, făcîndu-l membru al sfatului domnesc și în care unii istorici vor să vadă pe viitorul voievod Ștefan I.

MOȘTENIREA ÎNTEMEIETORILOR

O țară nouă apăruse pe harta Europei „Țara Moldovei, cea ca o grădină înverzită, ca un paradis (...), ca o grădină de trandafiri" (cronică tur-

ceasca). Dragoş alungase tătarii şi se aşezase la Siret ; Sas îi continuase opera ; venirea lui Bogdan nu numai că nu a întrerupt acel proces de organizare a ţării, dar l-a şi ridicat pe o treaptă superioară, iar Laţcu, printr-o manevră abilă, a reuşit să asigure, pentru mai bine de două decenii, pacea la hotarele Moldovei. Ţara se putea aşeza în linişte.

Moştenirea acestor primi voievozi — deopotrivă Descălecători, deopotrivă Întemeietori — a încăput pe mîini bune şi pricepute Petru I (1375-1391), Roman I (1391-1394), Ştefan I (1394-1399) — triada primilor Muşatini — pe urmă efemerul Iuga (1399-1400) şi marele Alexandru cel Bun (1400-1432), care ar fi putut spune, la moarte, parafrazînd, că a găsit o Moldovă de lut şi a lăsat una de piatră.

Din păcate, această mare operă de construcţie a unui stat a fost continuu subminată de certurile — degenerate, uneori, în adevărate războaie — provocate de succesiunea la tron. Anumite condiţii obiective vor impune statornicirea unui sistem hibrid al succesiunii dinastice, un sistem ereditaro-electiv, care făcea ca voievozii să fie *aleşi,* dar numai dintre urmaşii sau rudele, în linie masculină, ale voievodului răposat. Era ceea ce, mai tîrziu, s-a numit condiţia *osului domnesc.* Astfel, asupra tronului abia rămas vacant, puteau ridica pretenţii nu numai fiii răposatului, ci şi fraţii ori nepoţii de frate, fiii unui voievod anterior, şi chiar copiii nelegitimi, dacă puteau dovedi paternitatea voievodală.

Firește, tendinţa era — precum fusese şi în Apus, cu cîteva secole în urmă — ca moştenirea să

treacă din tată-n fiu, prin dreptul primului născut, și această tendință se poate constata pînă tîrziu, sub Ieremia Movilă (1595-1606). Dar atunci, în veacul al XIV-lea, succesiunea prin primogenitură putea fi periculoasă. Se văzuse o dată ce primejdii putea aduce prezența unui domn copil în tronul țării.

Realmente, succesiunea la tronul Moldovei în veacul al XIV-lea e stranie. Petru I, deși avea copii — Roman și Ivașcu — prezenta, încă din timpul vieții, ca moștenitor, pe *fratele* său Roman; astfel, în februarie 1386, Roman „dădea porunci în numele lui Petru, privitor la patru negustori (...) ce fuseseră prădați de niște armeni în Moldova" [1], iar la 1388, cu ocazia cunoscutului împrumut cerut de Vladislav Jagello, regele se arăta îndatorat și față de Petru, și față de Roman.

Succesiunea a fost, deci, în chip conștient asigurată pentru Roman, „alegerea" lui la 1391 nefiind deloc întîmplătoare, și, deși ea s-a făcut în dauna fiilor lui Petru, nici boierimea nici regele polon n-au privit-o ca o uzurpare. La rîndul său, Roman, care avea cinci băieți — Ștefan, Mihail, Iuga, Alexandru și Bogdan — prezenta ca moștenitori prezumtivi, în actele emise de el, *numai pe ultimii doi*, deși tronul va fi luat de Ștefan, și apoi de Iuga; însă „enigma" pornește spre dezlegare, dacă vom observa că 1) și Alexandru cel Bun, în documentele sale, mărturisește că a avut mai mulți frați; 2) pomelnicul mănăstirii Bistrița, început la 1407, trece pe Ștefan și Iuga în rîndul

[1] P P Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 233.

„sfîntrăposaţilor domni", nesocotindu-i, deci, uzurpatori ; 3) acelaşi izvor face o distincţie în familia lui Roman I, punînd pe Alexandru şi Bogdan ca *fii ai Anastasiei.* Prin urmare, aceştia doi erau fiii lui Roman, probabil dintr-o căsătorie anterioară.

Dar *cărui fapt se putea datora poziţia privilegiată a lui Roman faţă de fiii lui Petru I, şi a lui Alexandru şi Bogdan faţă de fraţii lor mai mari?* De copii nelegitimi încă nu se vorbea la vremea aceea ; sistemul ereditaro-electiv încă nu se înrădăcinase şi totul înclina spre ereditate : se moşteneau, din tată-n fiu, dreptul de a fi membru al sfatului domnesc, moşiile şi chiar mănăstirile ; ţara însăşi era o moşie mare, care trebuia moştenită , românii de atunci „se conduceau în viaţa de stat, care (încă) nu se osebise destul la dînşii de cea familiară, după obiceiul la moştenirea moşiilor"[1]. Iar *obiceiul* acesta interzicea rudelor colaterale să se amestece într-o moştenire unde existau moştenitori direcţi, fii sau nepoţi de fii ai răposatului.

Mai mult decît atît : Petru se căsătorise cu o rudă a lui Vladislav Jagello, copiii săi nu erau deloc străini curţii de la Cracovia, şi cu toate acestea, la 1399, cînd Roman „Petrilovici" a încercat să ocupe tronul Moldovei, fratele regelui, Svidrigaillo, l-a capturat şi l-a ţinut în închisoare pînă cînd celălalt fiu al lui Petru, Ivaşcu, a depus garanţie pentru el, făgăduind că nu va mai avea nici o pretenţie şi nici nu se va plînge despre detenţiunea sa !

Cunoscînd toate aceste amănunte, se poate uşor conchide că succesiunea aceasta, departe de a fi

---

1 N Iorga, *Istoria românilor,* III, p. 211, nota 1.

haotică și impusă de simpla voință sau preferință a voievozilor, era regentată de niște interese superioare, de rațiuni de stat, aceleași care dirijau și căsătoriile membrilor familiilor domnitoare, căci să nu uităm că, în tot cursul evului mediu, o căsătorie dinastică arăta o anumită orientare pe planul politicii internaționale, pecetluind, de obicei, înțelegerile și tratatele politice.

În această lumină se cuvine să urmărim — atît cît ne permit izvoarele, și, din păcate, o permit într-o măsură foarte mică — treptata creștere teritorială a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

Dragoș unise în jurul său o parte din vechile formațiuni politice de pe pămîntul Moldovei; cronicarul Grigore Ureche scrie că „într-acea începătură, a fost domniia ca o căpitănie", iar Miron Costin subliniază că această „căpitănie" se începuse „pe sub munte", adică între Carpați și Siret; în sud, era vechea episcopie a Milcoviei, care a mai ființat o vreme — pe hîrtie numai — sub autoritatea regelui Ungariei, sub forma unui coridor pînă la Dunăre. Ipoteza acestui „coridor" — care ar fi durat pînă la 1382 — lansată de Iorga și susținută de istorici distinși, precum Emil Lăzărescu și G. Brătianu, explică pe de o parte temeiurile organizării Moldovei ca stat vasal Coroanei Sfîntului Ștefan, iar pe de altă parte — lipsa relațiilor directe între Moldova și Țara Românească pînă destul de tîrziu, pe la 1389, cînd Mircea cel Bătrîn a intrat în legătură cu Petru I pentru a-i mijloci o apropiere de Polonia. După cronica lui Ureche, ținutul Vrancei sau al Putnei ar fi fost alipit Moldovei abia la 1482, deși adevărul cu-

prins în această informație e contestat de unii istorici, s-ar putea să fie vorba de alipirea tocmai a acelui coridor de pe linia Milcovului.

În nord, se ajunsese, încă de pe la 1350, la tîrgul Siret.

Ținutul era, atunci, destul de întins, și prima mențiune a *Țării* nu întîrzie să apară la 1360, ca și la 1365, Ludovic al Ungariei vorbește despre *terra nostra Moldavana;* la 1370, papa știa că Latcu stăpînește un *ducatus seu terra Moldaviensis*; la 1377—1378, apare în actele papale numele *Valachia minor.* E de observat că polonii numeau pe moldoveni *valahi,* iar Moldova — *Valahia,* în timp ce Țara Românească era *Multan.* În restul veacului al XIV-lea și în tot cursul celui următor, Moldova e denumită *Valahia mică,* iar un document maghiar din 1395 are formularea „minor Valachia seu terra molduana"; Valahia mică și Țara Moldovei erau, acuma, unul și același lucru.

S-a presupus, cu dreptate, că în nord trebuie să fi existat o formațiune pe care vecinii, polonii, o știau sub numele de Valahia. Ea e menționată, de altfel, și textual, la 1340, în vremea cînd exista — de asemenea menționată documentar — și Moldavia (Baia), „capitalis terrae Moldaviensis" Unirea acestor două formațiuni principale s-a reflectat și în titulatura voievozilor moldoveni, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Treptat, dar destul de repede, linia Siretului a fost depășită : în tîrgușorul Hîrlău, mama voievodului avea o curte, în 1384. Un izvor deosebit de important, și anume o listă a orașelor din țările învecinate ținuturilor rusești, alcătuită între 1388

și 1391, dă următoarele puncte orășenești extreme la nord — Hotinul pe Nistru, la sud — Roman pe Siret, la est — Iași pe Prut, iar la vest — Piatra lui Crăciun în munți (Piatra Neamț de azi). Pentru ca, peste foarte puțin timp, printr-un salt brusc, Moldova să atingă întinderea maximă : în martie 1392, Roman I se intitulează *marele singur stăpînitor, din munți și pînă la țărmul mării.* Cetatea Albă, anticul Tyras, care mai mult de un secol fusese centrul stăpînirii tătare, devine portul care va asigura Moldovei ieșirea la Marea Neagră. În semnul acestei luări în stăpînire, se vor bate acolo monede cu capul de bour

Pînă mai ieri, această extindere bruscă, cu desăvîrșire uimitoare, rămăsese de neînțeles. Un distins cercetător, Șerban Papacostea, a reușit, însă, să explice ceea ce părea inexplicabil, găsind un document din 1386, relativ la o reclamație pe care niște negustori genovezi o făcuseră lui Constantin și Petru voievozi. Cunoscînd cît se întindea stăpînirea lui Petru I și cît a lui Roman I, se poate conchide că diferența i-a venit acestuia din urmă printr-o moștenire aranjată în chipul cel mai cuminte ; Constantin de la 1386 trebuie să fi fost stăpînitorul acestei diferențe, în care se includea și Cetatea Albă, unde genovezii aveau mari interese economice. Menționarea lui Petru I alături de Constantin arată că ei se aflau într-un fel de alianță sau uniune, și să nu uităm că, în același an chiar, Roman apare ca moștenitor prezumtiv al lui Petru.

Presupunem — în ceea ce ne privește — că alianța acestor doi voievozi a fost întărită printr-o căsătorie dinastică, între Roman și fiica sau sora

lui Constantin. Ipoteza aceasta necesită, desigur, verificări serioase, dar ea putea explica de ce fiii lui Petru I au fost înlăturați de la tron în favoarea lui Roman prin soția sa, acesta ar fi fost moștenitorul întregii țări, și a vechii Moldovlahii, și a ținuturilor care se întindeau *pînă la țărmul mării.*

Și, întreagă, această moștenire nu putea trece decît copiilor născuți din această căsătorie ; iată și motivul preferării lui Alexandru și Bogdan. Astfel, alianțele dinastice încheiate în scopul desăvîrșirii unității statului moldovenesc s-au repercutat asupra modului de succesiune la tron.

Așezarea țării în hotare stabile, asigurate de liniște, a avut însemnate urmări asupra evoluției ulterioare a Moldovei.

În primul rînd, îndepărtarea tătarilor a făcut ca drumul comercial care unea Marea Neagră cu Liovul să nu mai treacă prin „țara tătarilor", astfel, *drumul tătăresc* a devenit *drumul moldovenesc,* străbătînd Moldova în lungul ei, de la Cetatea Albă, prin Suceava, spre Liov, deschis pe la 1380. Circulația mărfurilor pe această rută a intensificat considerabil viața economică feudală, orașe noi s-au ridicat din rîndul tîrgușoarelor de la marginile țării, vămile încasate de la negustătorii genovezi, venețieni, armeni, greci, evrei etc. au umplut visteria domnească, îndemnînd, totodată la emiterea primelor monede proprii. La 1388 Moldova era suficient de bogată pentru a împrumuta, fără stînjeneală, suma de 3000 de ruble frînceștі (livre italiene), echivalînd, în banii secolului trecut, cu suma de 360000 de galbeni !

Firește, bogăția vistieriei s-a răsfrînt asupra întregii vieți moldovenești. Voievozii încep să ridice cetăți, pentru paza hotarelor sau a drumurilor; astfel, Petru I construiește Cetatea Neamțului și Cetatea Sucevei, în marginile orașului unde și-a mutat și capitala, tot pe 1380, iar Roman I — cetatea de lîngă orașul care și azi îi poartă numele. Pe lîngă garnizoanele din cetăți, era întreținută o armată permanentă, a cărei putere era suficient de mare, de vreme ce vor apela la ajutorul ei Teodor Koriatovici la 1393, regele Poloniei la 1395, în luptele împotriva teutonilor — după ce Sigismund de Luxemburg o simțise el însuși, în iarna aceluiași an, în fața Cetății Neamțului — și Vitold lituanianul, la 1399, în lupta cu tătarii, de la Worskla.

În jurul voievodului se încheagă o *curte* de mari feudali, urmașii acelor *potentes illarum partium* de la 1332, ca și ai *vitejilor* maramureșeni. Voievodul se înconjoară de cîțiva *supremi consiliarii*; pe măsura dezvoltării vieții de la curte, se ivesc noi și noi necesități, pentru care se crează noi funcțiuni, formîndu-se astfel sfatul domnesc. La curte, viața e fastuoasă și bogată; mormintele domnești de la Curtea de Argeș pot constitui un excelent termen de comparație. Marii nobili ai țării au și ei resurse suficiente pentru a duce o viață luxoasă bogatul comerț italian o probează cu îndestulare.

În fine, domnii, ca și boierii, se îngrijesc de viața religioasă și culturală a țării · se întemeiază mănăstiri, precum Neamțul (de către Petru I) și Probota (de către Ștefan I), sau biserici în principalele orașe ale țării Mirăuții de la Suceava

(Petru I), Sfînta Vineri, la Roman (Roman I). Curînd, nevoia unei ierarhii bisericești s-a făcut simțită, și Petru I propuse ca mitropolit al țării pe un anume Iosif Acesta, însă, sfințit la Halici, nu era pe placul patriarhiei ecumenice din Constantinopol, care, timp de vreo zece ani, a refuzat să-l recunoască, patriarhul Antonie aruncînd chiar anatema asupra bisericii Moldovei ! Abia la 26 iulie 1401, Iosif a fost recunoscut mitropolit al Moldovei.

Moldova era acum, la începutul veacului al XV-lea, o țară deplin așezată, un stat organizat și închegat. Primii moștenitori ai Descălecătorilor și întemeietorilor desăvîrșiseră cu sîrguință și pricepere opera înaintașilor lor, lăsînd-o, la rîndul lor, moștenire urmașilor, pentru a o conduce mai departe, spre împlinirea menirii ei istorice.

■

Am ajuns, astfel, la capătul drumului pe care ne-am propus să-l străbatem împreună. Și ne oprim aici, cu credința că, într-o oarecare măsură, am reușit a ridica în fața cititorului, tabloul unui veac așa de zbuciumat precum a fost cel al întemeierii, și în speranța că această carte nu va fi inutilă pentru nici unul din cei care vor avea răbdarea să o citească pînă la capăt.

Martie-septembrie 1972

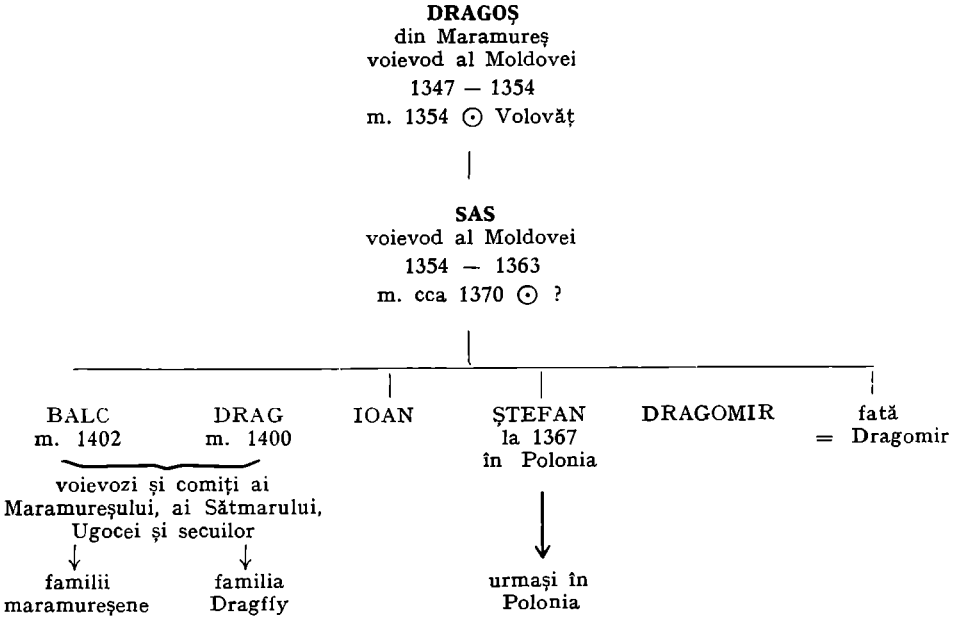
DRAGOȘ
din Maramureș
voievod al Moldovei
1347 — 1354
m. 1354 ⊙ Volovăț
SAS
voievod al Moldovei
1354 — 1363
m. cca 1370 ⊙ ?
BALC
m. 1402
DRAG
m. 1400
IOAN
ȘTEFAN
la 1367
în Polonia
DRAGOMIR
fată
= Dragomir
voievozi și comiți ai
Maramureșului, ai Sătmarului,
Ugocei și secuilor
familii
maramureșene
familia
Dragffy
urmași în
Polonia

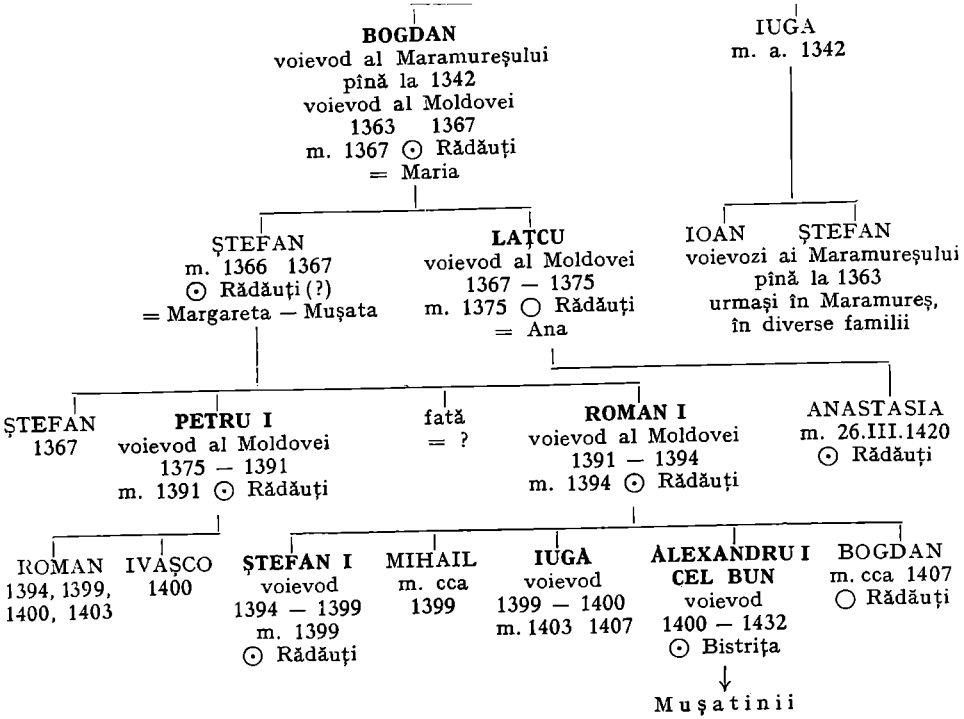
BOGDAN
voievod al Maramureşului
pînă la 1342
voievod al Moldovei
1363 1367
m. 1367 ⊙ Rădăuţi
= Maria
IUGA
m. a. 1342
ŞTEFAN
m. 1366 1367
⊙ Rădăuţi (?)
= Margareta — Muşata
LAŢCU
voievod al Moldovei
1367 — 1375
m. 1375 ○ Rădăuţi
= Ana
IOAN
ŞTEFAN
voievozi ai Maramureşului
pînă la 1363
urmaşi în Maramureş,
în diverse familii
ŞTEFAN
1367
PETRU I
voievod al Moldovei
1375 — 1391
m. 1391 ⊙ Rădăuţi
fată
= ?
ROMAN I
voievod al Moldovei
1391 — 1394
m. 1394 ⊙ Rădăuţi
ANASTASIA
m. 26.III.1420
⊙ Rădăuţi
ROMAN
1394, 1399,
1400, 1403
IVAŞCO
1400
ŞTEFAN I
voievod
1394 — 1399
m. 1399
⊙ Rădăuţi
MIHAIL
m. cca
1399
IUGA
voievod
1399 — 1400
m. 1403 1407
ALEXANDRU I
CEL BUN
voievod
1400 — 1432
⊙ Bistriţa
BOGDAN
m. cca 1407
○ Rădăuţi
Muşatinii

A. IZVOARE

1. Documente

I. Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV* Sighet 1900.

Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* vol. I—II.

Documente privind istoria României, A, Moldova, veacul XIV—XV vol. I. Idem, C, Transilvania, veacul XI, XII, XIII, vol. 1—2; veacul XIV, vol. 1—4.

2. Cronici

Cronica arhidiaconului Ioan de Tîrnave, tipărită de I. G. Schwandtner, în *Scriptores rerum hungaricarum,* I, Viena 1766.

Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de I. Bogdan, ed. P P Panaitescu, București 1959.

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei,* ed. II, București 1958.

B. ISTORIOGRAFIE

1. Pentru înțelegerea unor chestiuni, cîteva lucrări rămîn *fundamentale.* Astfel, pentru cadrul general al formării statelor românești: P P Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești,* București 1968 (cu o foarte bogată bibliografie);

pentru realităţile transilvănene : Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* I, Cluj, 1971 (ed. II, 1972) ; iar pentru cele maramureşene, în special : Radu Popa, *Ţara Maramureşului în sec. XIV* Bucureşti, 1970 ;

pentru o analiză temeinică şi erudită a izvoarelor, studiile lui D. Onciul, adunate de prof. univ Aurelian Sacerdoţeanu, în : Dimitrie Onciul, *Opere complete,* I. Bucureşti, 1946, şi *Scrieri istorice* 2 vol., Bucureşti, 1968 ;

pentru analiza legendelor şi a unor ştiri istorice : G. I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti,* Bucureşti, 1945.

2. Pentru aprofundarea în special a acelor aspecte asupra cărora date fiind cadrele expunerii noastre am trecut mai în grabă, pe lîngă lucrările la care am făcut trimiteri în subsolul paginilor, mai citäm cîteva :

interpretări privind cristalizarea primelor formaţiuni prestatale în cadrul obştiilor :

P P Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova,* Bucureşti 1964.

H. H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească,* Bucureşti 1969.

H. H. Stahl, *Studii de sociologie istorică,* Bucureşti 1972.

cavalerii teutoni :

Géza Bakó, *Cavalerii teutoni în Ţara Bîrsei,* în „Studii" 1/X, 1957, pp. 143—160 (cu toată bibliografia problemei).

brodnicii :

G. Popa-Lisseanu, *Brodnicii,* în „Izvoarele istoriei românilor, vol. XII, 1938.

bolohovenii :

Th. Holban, *Contribuţii la problema originii şi localizării bolovenilor* în „Studii" 1/21, 1968, pp. 21—27

cumanii :

I. Ferenţ, *Cumanii şi episcopia lor*, Blaj 1931.

tătarii :

A. Sacerdoţeanu, *Marea invazie tătară şi sud-estul Europei*, Bucureşti 1933.

Const. C. Giurescu, *Le commerce sur le territoire de la Moldavie sous la domination tatare*, în „Nouvelles études d'histoire" III, 1965, pp. 55—70.

întemeierea statului :

Şt. Ştefănescu, *Intemeierea Moldovei în istoriografia românească*, în „Studii" 6/XII, 1959, pp. 35—54.

Al. I. Gonţa, *Afirmarea existenţei statului moldovean în luptele dintre catolici şi ortodocşi pînă la întemeiere. Voievodatul lui Dragoş*, 1960.

NOTĂ

In timpul tipăririi acestei lucrări au apărut cîteva studii care nuanţează şi precizează unele din afirmaţiile noastre ; ele se găsesc grupate în „Revue roumaine d'histoire" nr. 1/1973, iar studiul lui Şerban Papacostea *La începuturile statului moldovenesc. Consideraţii pe marginea unui izvor necunoscut*, în „Studii şi materiale de istorie medie" VI, 1973, p. 43—59.

CUPRINS

Cuvînt înainte 9

I. Veacul stăpînirii tătare 15

O poartă veşnic deschisă 17
Terra ultra montes nivium 23
Vin tătarii ! 28
„Împărăţia" lui Nogai 33
Primele sclipiri 40

II. Dragoş Vodă şi-a lui ceată... 51

O dispută istoriografică 53
Începutul unei cronici războinice 58
Un asasinat şi neaşteptatele sale urmări 66
„În Ţara Maramureşului..." 70
„... se află un sat numit Cuhea" 75
„... după un bour la vînătoare..." 78
„În sus, pe sub munte..." 83
De la un hotar la celălalt 89
O domnie eşuată : Sas vodă 96
Misterul de la Ieski-Serai 101
Moştenire, pradă de război sau dar de nuntă ? 104

III. De la „terra" la „regnum" 109

„Infidelul nostru notoriu" 112
Actul de naştere al unui stat 121
Un episod învolburat : Plonini, 1367 128
„Nobilis vir Laczko..." 135
Un „dosar" secular : „cazul" Koriatovici 140
„O adevărată piatră preţioasă..." 149
Moştenirea întemeietorilor 152
Notă bibliografică 164

Redactor : Locot.-col. GH. STOEAN
Tehnoredactor : D. ANDREI

Bun de tipar 5.05.1973. Apărut 1973. Hîrtie tip I A de 80g/m². Format 32/70×90. Coli tipar 5¼+1 coală tipo. B 632

Tiparul executat sub comanda

nr. 1/1030 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97.
București,
Republica Socialistă România

Editura Militară

Evocare a unei epoci frămîntate din istoria Moldovei (înfrîngerea tătarilor, „descălecarea" lui Dragoș și Bogdan); puncte de vedere noi sau luminînd acele „unghiuri întunecate" (misterul de la Ieski Serai, „cazul" Koriatovici) din istoria de început a Moldovei, ipoteze și concluzii îndrăznețe ale autorului.

Lei 4,50